TARİH

SERDAR ŞAHİNKAYA

DEVRİME DOĞRU İLK ADIM

Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı

(13 Eylül 1920)

telgrafhane yayınları

Devrime Doğru İlk Adım

Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı
(13 Eylül 1920)

Serdar Şahinkaya

telgrafhane
yayınları

Telgrafhane Yayınları
Genel Yayın: 121

Devrime Doğru İlk Adım
Serdar Şahinkaya

1. Baskı: Mayıs 2022
ISBN: 978-625-7926-32-4

Yayın Yönetmeni
Taylan Özbay

Editör
Aydan Burcu Özdem

Düzelti
Şafak Yüca

Tasarım-Dizgi
Mehmet Coşkun

Yayın Hakları © Telgrafhane Yayınları, 2022
Sertifika No: 48157

Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen ya da tamamen alıntı yapılamaz, kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Baskı-Cilt
Bizim Büro Matbaa Dağıtım Bas. Yay. San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 42488

Telgrafhane Yayınları Basım Dağıtım Ltd. Şti.
Adakale Sk. No: 16/9 Kızılay Çankaya/ANKARA
Tel: 0(312) 433 03 58
www.telgrafhane.com.tr/bilgi@telgrafhane.com.tr

Serdar Şahinkaya

DEVRİME DOĞRU İLK ADIM

Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı

(13 Eylül 1920)

telgrafhane yayınları

Serdar Şahinkaya

1958 İzmir/Eşrefpaşa doğumlu. İlk ve orta tahsilini doğduğu kentte yaptı.

1983-84'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümünü bitirdi.

Yüksek lisans çalışmalarını Gazi Üniversitesinde tamamladı: 1988'de "Kadrocularda Toplumsal Olaylara Bakış-Devletçilik ve Planlama İlişkisi" başlıklı tezi ile yüksek lisans, 1998'de "Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma Yatırım Bankaları: Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği" başlıklı tezi ile doktora derecelerini aldı.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yarı zamanlı olarak dersler verdi, seminerler yönetti (1993-2017 Şubat).

Türkiye Kalkınma Bankası'ndaki 34 yıllık hizmet süresini çeşitli görevler sonunda Kıdemli İktisatçı Uzman olarak tamamladı ve 16 Nisan 2019 tarihinde emekli oldu.

Bülent Ecevit başbakanlığındaki 57. Hükümet döneminde (1998-2003) Türkiye Cumhuriyeti Hisselerini temsilen KKTC Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu Üyeliği, 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer döneminde de (2003 Mart-2007 Mayıs) TC. Cumhurbaşkanlığı Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu Üyeliği görevlerini sürdürdü.

Serdar Şahinkaya, Mülkiyeliler Birliği, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Türkiye Ekonomi Kurumu, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Dayanışma Meclisi Sanayi-Kalkınma Komisyonu üyesi olup, SoL Portal yazarı ve 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu'nun koordinatörüdür.

Dr. Şahinkaya'nın 5'i uluslararası, 25'i ulusal olmak üzere 30 kongre bildirisi, 9 kitabı, 18 kitapta bölüm, 101 makale ve 81 kitap değerlendirme yazısı bulunmaktadır.

İçindekiler

Önsöz *11*

Giriş *13*

1920'de Osmanlı ya da Osmanlı'nın Son Yüzyılı Üzerine Kısa Bir Not 18

Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918 19

Ve Bu Arada Kuvayı Milliye ve Yerel Kongreler 25

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 1920 31

Halkçılık ve Kritik Kırk Dört Güne Dair Bir Sinopsis 35

Halkçılık Programı ve Halkçılık Beyannamesi: Yakın Plan 48

Bitirirken… *60*

EKLER *64*

Osmanlı İmparatorluğu ve Sevr Anlaşması (Harita) 65

Halkçılık Programı Osmanlıca Orijinal Metin 66

Daktilo Transkript Metin 68

Halkçılık Programı (Düzeltilmiş Transkript Metin) 76

Kaynakça *84*

Önsöz

Bizim yüreğimiz, 1897'de Mülkiye'ye gönderilen Abdülhamit'in şekerlerini yerlerde ezerek kabardı.

Sonra, Resneli Niyazi'nin gezdiği dağlarda hürriyete sevdalandı.

Sonra, dedi ki; Kahrolsun istibdat, yaşasın hürriyet...

Sonra o hürriyetin rüzgârı ile Bandırma'nın güvertesinde bir çift mavi göz ve bir çatal yürek ile buluştu.

Sonra şahin olup Anadolu'ya uçtu: Havza, Amasya, Erzurum, Sivas hattından.

Sonra bir kış ayazında bozkırın Ankara'sında Seymenlerle kucaklaştı sevdamız.

Artık ustalaştı kanatları.

Sonra 1920'nin baharında o balkonda kurucu iradeye dönüştü.

Sonra Bakü'de diğer mazlum milletlerle Doğu Halkları Kurultayı'nda buluştu.

Sonra da, Kuzey komşudan esen kızıl Bolşevik rüzgârlar süvarilerimize güç verdi.

Ve Haymana, Afyon tarikiyle İzmir'in derin lacivertinde fırtına kanatlı martılarla kucaklaştı.

Bizim sevdamız, kurtuluşla coştu, kuruluşla derinleşti ve 1923 Cumhuriyeti ile taçlandı...

Hâlâ, itici gücü 1789'un aydınlanması ve 1917'nin emek kardeşliği olan Bandırma'nın güvertesinde yüzümüzü yalayan rüzgâr, kırlaşmış saçlarımızı ve sakallarımızı okşamakta...

Ve hâlâ, 23 Nisan 1920'de o balkondaki kurucu irade, bizlerin yüreğinde, aklında…

O kurucu irade, milli mücadelenin programını yazdı.

Adını da *Halkçılık Programı* koydu…

Ve bugün yine haykırmaktayız ve haykıracağız:

Kahrolsun İstibdat, Yaşasın Hürriyet!

Serdar Şahinkaya
23 Nisan 2022, Bahçelievler
Ankara

Giriş

Takvimler XX. yüzyılın başlarına işaret etmektedir.

Ateşle barutun dans ettiği Milli Mücadele yılları, bu coğrafyada yönetim yapısının, anayasal düzenin köklerinden sarsıldığı ve yeni bir devlet ve yönetim ve de yeni bir anayasal sistemin tohumlarının atıldığı yıllardır aynı zamanda.

Bu satırların kaleme alındığı 2022 yılı bahar aylarında takvimler her ne kadar XXI. yüzyılda olduğumuza işaret ediyorsa da Türkiye'nin ve özellikle Meclis düzlemindeki günümüz siyaset topluluğunun içinde bulunulan yüzyıla girememiş olduğu gerçeğinin altı da kalın çizgilerle çizilmelidir. Ayrıca 1923 Cumhuriyeti ve kazanımlarına âdeta sırtını dönmüş olan kurucu iradenin partisi, Cumhuriyeti numaralandırma gayretlerini sanki bağırlarında taşıyorlarmış gibi, "Cumhuriyetin İkinci Yüzyılı" sloganına sarılmış görünmektedir.[1]

Efendim bu çalışma, 1923 Cumhuriyet Devrimini oluşturan süreci yani Yoksulların Zaferini[2] de kapsayan zorlu mücadelelerin sosyal yönünü belirleyen, farklı bir ifade ile Milli Mücadelenin siyasi programı ve Devrimin anayasası olan *"Halkçılık Programı"*nı hatırlatan bir makalem ile başladı.

Sayın Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı döneminin 2003-2007 yıllarında TC. Cumhurbaşkanlığı Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu üyeliği görevinde bulunmuştum.

---

1 Neredeyse yüz yıllık 1923 Cumhuriyet'ine kısa bir göz atma, hatırlama için; Serdar Şahinkaya, *"İktisadi Açıdan Bir Sinopsis Denemesi; 19 Mayıs 1919'dan 17 Haziran 1938'e"*, 2021. https://haber.sol.org.tr/yazar/iktisadi-acidan-bir-sinopsis-denemesi-19-mayis-1919dan-17-haziran-1938e-319429. Erişim tarihi: 29 Kasım 2021.

2 Alptekin Müderrisoğlu, *Yoksulların Zaferi: Fotoğraflarla Kurtuluş Savaşının Maddi ve Mali Kaynakları*, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2007.

O dönemin Çankaya Köşkü'nde bulunan Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi'nden Halkçılık Programı'nın Osmanlıca orijinal metni ile daktilo edilmiş transkripsiyon metinlerinden birer kopya edinmiştim. 2019 yılında *Memleket, Siyaset Yönetim dergisi* Halkçılık temalı özel sayısı için makale çağrısını yayınlayınca Doç. Dr. Ozan Zengin ve Doç. Dr. Deniz Yıldırım ile görüşerek bu metinleri kısa bir giriş notu yazdıktan sonra dergiye gönderdim ve yayımlandı.[3]

Metni dergiye gönderirken, transkripsiyon biçiminde içime sinmeyen hususları gidermek ve metinden emin olmak için ODTÜ Tarih Bölümü Öğretim Elemanı Canan Halaçoğlu hocadan yardım istedim, destek aldım.[4] Canan Hocam, kendisine gönderdiğim metinde on üç adet düzeltmede bulundu. Kendisine bir kere de buradan teşekkür ederim.

Makale dergide yayımladıktan sonra ilgili çevrelerde oldukça dikkat çekti, takdir topladı. Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Burak Çelik, *"Serdar Hocam, bu belgenin orijinalini ilk defa yayınlayarak çok isabetli bir iş yaptınız, yıllardır süren 'böyle bir program yoktur'[5] türünden tartışmalara da son vermiş oldunuz"* dedi. Bazı hocalarım ve dostlarım da bu makalenin daha çok okunmasını temin ve teşvik etmek için çalışmanın genişletilerek kitaplaştırılmasının isabetli olacağına işaret ettiler.

Telgrafhane Yayın Yönetmeni Taylan Özbay dostuma konuyu açtım. Kendisi de kitap projesine sıcak bakacağını ifade edince birdenbire bütün yük üstümde kaldı.

Özellikle Halkçılık Programı'na kadar gelinen sürece dair gelişmeleri, farklı bir ifade ile Osmanlı'nın son yılları, Milli Mücadele hazırlıkları, Yerel Kongreler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin oluşumu ve ilk yılına dair ciddi bir literatür taraması yapıp,

---

3 Serdar Şahinkaya, *"Mustafa Kemâl Paşa'nın Halkçılık Programı, 13 Eylûl 1920", Memleket, Siyaset, Yönetim (MSY)*, Ankara, Aralık 2019, C. 14, S.32, s.183-194.

4 Bu desteği kadim dostum ODTÜ Tarih bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Recep Boztemur sağladı. Kendisine teşekkür ediyorum.

5 *Bu konuda yani Halkçılık Programı diye bir program tüm araştırmalara rağmen bulunamamıştır, belki de yıllar sonra Atatürk, Nutuk'a bahsederken program kelimesini kullanmıştır* türünden tartışmalar ve tipik yorumlar için iki temel kaynak; İsmail, Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi*, İstanbul, Eylül 1963.
Zafer Toprak, *"Halk Fırkası'nın Kuruluş Evresi: Halkçılık Programı ve 1923 Nizamnamesi"*, Toplumsal Tarih dergisi, İstanbul, Eylül 2011, S.213, s.20-29.

yeni-eski kitap ve makalelerin peşine düşüp tedarik ettim, okudum, notlar aldım. Tüm bunlar yaklaşık iki yılımı aldı.

Okuyup, öğrendikçe ve derinleştikçe gördüm ki; Mondros Mütarekesi'nden sonra bu toprakların halkı, kendi yazgısını eline almış ve geleceğini belirleme iradesini ortaya koymuştur. Bu bir uyanıştır. Ve bu derlenme-toparlanma ve uyanış, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde gerçekleşmiştir.

Mevcut metni yeni kaynaklarla zenginleştirme gayretlerini sürdürüp, kitaplaşma sürecine girdiğimde *Prof. Dr. Oktar Türel* Hocam ile sohbet ederken, nelerle meşgul olduğumu sorduğunda kendisine Halkçılık Programı üzerinde çalıştığımı anlattım. Oktar Hocam da *"Kardeşim Serdar, eğer uygun görürsen Osmanlıca ve transkripsiyon metnine bir de ben bakayım"* gibi cazip bir teklifte bulundu. Birkaç gün içinde adeta bir ders notu şeklinde iki sayfalık el yazması ile imla notları ve transkript metinde yeni düzeltme önerilerinde bulundu. Türkçe metin artık daha çok içime siner hale geldi. Ekteki metin, bahse konu düzeltmelerin işlendiği metindir. Bu olağanüstü emek ve dostluğu için Oktar Türel Hocama şükranlarımı arz ediyorum.

Halkçılık Programı, Halkçılık Beyannamesi bağlamına değinen makale, araştırma, kitap, tez gibi materyallerin nerede ise tümü konuyu esas olarak 1921 Teşkilât-ı Esasiye temelinde ele almaktadır.[6]

6 İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi,* 1963.
Osman Can, *"1921 Anayasası'nın 100 Yılı: Bir İstisnai Başarı ve Dramatik Başarısızlık Hikâyesi"*, Anayasa Yargısı dergisi, 2021, C.38, S.1, s.127-170.
Burak Çelik, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası,* Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık 2007.
Seydi Çelik, *"Atatürk'ün Halkçılık Beyannamesi ve Cumhuriyet Dönemi Halkçılık Anlayışı"*, Teori dergisi, Aralık 1998, S.107, s.16-33.
Zeki Çevik, *"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet Rejiminin İlk Anayasası: Teşkilât-ı Esasiye Kanunu"*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi dergisi, 2002, S.26, s.27-38.
Dinçer, Demirkent, *Bir Devlet, İki Cumhuriyet*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Mayıs 2017.
İhsan Güneş, *"Teşkilat- ı Esasiye Kanunu'nun (1921 Anayasası'nın) Yapılış Süreci"*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi, Eskişehir, 2020, C.20, S.2, s.233-256.
Hasan Kendirci, *Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne: Kopuş ve Süreklilikler,* Kitap Yayınevi, İstanbul, Kasım 2009.
Serdar Narin, *"1921 Anayasası'nın Genel Özellikleri Bağlamında Yer Yönünden Yerel Yönetimler ve Siyasal Özerkliğin Reddi"*, İzmir Barosu dergisi, Eylül 2018, s.79-109.
İbrahim Omak, *"Yüzyıl Önce Türk Hukukunda Parlamento Faaliyetleri/1921 Yılında TBMM"*, TC. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Benim bu çalışma/kitap ile amacım, Mustafa Kemal Paşa tarafından 13 Eylül 1920'de Büyük Millet Meclisi'ne sunulan Halkçılık Programı ve öncesindeki kimi gelişmelerle sınırlı olacaktır. Osmanlı'nın son dönemine doğru Halkçılık İdeolojisine/düşüncesine dair gelişme ve oluşumların ana çizgileri; yerel kongreler, kuzey komşu Sovyetler Birliği'nden gelen derin ve etkili Bolşevik rüzgârlar ve bu rüzgârların karşılık bulduğu hususlara değinmenin isabetli olacağını düşünüyorum.

Bununla birlikte Halkçılık Programı'nı oluşturan süreçteki gelişmelerin ana hatları/kritik dönüm noktaları, meselenin ruhuna nüfuz edebilmek açısından önemlidir.

Halkçılık Programı'nın sonraki zaman diliminde nasıl evrildiği, halkçılık ilkesinin nasıl dönüştüğü ve bu ilkenin Anayasa'ya nasıl girerek "6 Ok"u tamamladığı ve de 6 Ok'un bugünkü hâli pür melâli bu kitabın kapsamı dışındadır.

Günümüz siyaset topluluğunun farklı kanatlarının, özellikle *1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu*'nu kimi maddelerine referans vererek alkışlamakta olduğu sizlerin de dikkatini çekiyordur diye düşünmekteyim. Bu noktada bir örnek vermek isabetli olabilir: Altı siyasi partinin (Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Deva Partisi, Gelecek Partisi, Saadet Partisi ve Demokrat Parti) 28 Şubat 2022 tarihinde Bilkent Otel'de toplanarak, *"Yarının Türkiye'si İçin: Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem"* başlıklı 48 sayfalık bir çağrı metninde[7]; esası kuvvetler birliğine dayalı bir savaş yönetiminin si-

---

Necdet Ökmen, *Halkçılık Üzerine*, Latin Matbaası, İstanbul, 1969.

Zeki Sarıhan, *"Halk Çağının Ürünü 'Halkçılık Beyannamesi"*, Teori dergisi, Kemalizm'de Halkçılık özel sayısı, Ankara, Aralık 1998, S.107, s.3-15.

Murat Sevinç - Dinçer Demirkent, *Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası. 1921 Anayasası ve Tutanakları,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Mümtaz Soysal, *"Türk Anayasacılığında Kemalist Yaklaşımın Anlamı"*, Uluslararası Atatürk Sempozyumu, (17-22 Mayıs 1981), *Bildiriler ve Tartışmalar,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s.209-218.

Mümtaz Soysal, *Anayasaya Giriş,* (Editör: İlter Ertuğrul), İmge Kitabevi. 3. Baskı, Ankara, Kasım 2011.

Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,* Yapı Kredi Yayınları, Cogito Dizisi, 34. Basım, İstanbul, Kasım 2020.

Teori dergisi, *"Halkçılık Programı"*, Sol Güçbirliği-Sol İktidar özel sayısı, İstanbul, Eylül 1998, S.104, s.24-26.

7 Bahse konu metne https://chp.org.tr/haberler/guclendirilmis-parlamenter-sistem-mutabakat-metni-mzalandi linkinden ulaşabilirsiniz.

yasi belgesi olan 1921 Teşkilâtı Esasiye'yi alkışlaması[8]; Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 Anayasasına değinmemesi; özgürlükçü bir anayasa olan 1961 Anayasasını göz ardı ederek ve bununla yetinmeyip bir de darbe anayasası olarak değerlendirmesi, yeterince hüzünlü bir vaziyettir.[9] Ama az önce belirttiğim gibi günümüze uzanan gelişmeler bu çalışmanın kapsamında değildir.

Giriş bölümünü bitirirken bu kitaba Devrime Doğru İlk Adım ismini koyan ve her dem destekleriyle yanımda olan, beni yüreklendiren Sevgili Hocam Prof. Dr. Bilsay Kuruç'a da teşekkürlerimi not etmek isterim. Ayrıca internet ortamındaki kaynaklara ulaşmamda hızır gibi yetişen Sevgili Hocam, Dostum Doç. Dr. Ozan Zengin'in katkılarını da unutamam.

Son bir teşekkür de benim gibi zor ve daha doğrusu huysuz bir adama otuz yıldır katlanan sevgili karım Selcan Özal Şahinkaya'ya. Onun sağladığı huzur olmasa bu çalışmaların altından kalkamazdım.

Nâzım Hikmet'in Kuvâyı Milliye Destanı son dizelerinden;

Biliyoruz ki lâyığınca olmadı bu kitap
Türk halkı bağışlasın bizi..." satırlarıyla giriş bölümünü sonlandırmış olayım.

---

8 Haber SoL, 2021, *"1921 Anayasası Hatırlatması Neyi Amaçlıyor?"* https://haber.sol.org.tr/haber/1921-anayasasi-hatirlatmasi-neyi-amacliyor-25739 . Erişim Tarihi: 5 Şubat 2022.

9 Konu ile ilgili sıcağı sıcağına yapılan değerlendirmeler için lütfen bakınız:
Işık Kansu, *"Yeni Dönem Açılıyor"*, Cumhuriyet gazetesi, 5 Mart 2022. https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/isik-kansu/yeni-donem-aciliyor-1913059
Ergin Yıldızoğlu, *"Kafa Karışıklığı mı, Teslimiyet mi?"* Cumhuriyet gazetesi, 7 Mart 2022. https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ergin-yildizoglu/kafa-karisikligi-mi-teslimiyet-mi-1913582. Erişim tarihi: 7 Mart 2022.
Hakkı Uyar, *"1921 Anayasası ve Parlamenter Sistem"*, Cumhuriyet gazetesi, 22 Mart 2022, s.2. https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/1921-anayasasi-ve-parlamenter-sistem-prof-dr-hakki-uyar-1918157. Erişim tarihi: 22 Mart 2022.
Yakup Kepenek, *"Geçmişi Olmayan Gelecek mi?"*, Birgün gazetesi, 2022. http://www.yazaroku.com/guncel/yakup-kepenek/06-03-2022/gecmisi-olmayan-gelecek-mi/1640485.aspx Erişim tarihi: 12 Mart 2022.
Suay Karaman, *"Parlamenter Sistem"*, Azim ve Karar gazetesi, 7 Mart 2022. https://azimvekarar.net/parlamenter-sistem/ Erişim tarihi: 8 Mart 2022.
Oğuz Oyan, *"Altılı Mutabakat Metni: Ne Kadar İleriye?"* BirGün Pazar, 6 Mart 2022. https://www.birgun.net/haber/altili-mutabakat-metni-ne-kadar-ileriye-379484?fbclid=IwAR1rHi7XD78MZsO0IBwsFYPlbMib7BsrvCHaZocd4DkhxQ583TyurbrKPuo. Erişim tarihi: 9 Mart 2022.

1920'de Osmanlı ya da Osmanlı'nın Son Yüzyılı Üzerine Kısa Bir Not

Tarih en geçerli tanıktır. Osmanlı'nın son yüzyılı gerçek bir trajedidir. Trajedinin yazımında pek çok yabancı el vardır, sürece pek çok entrika bulaşmıştır. Ama bunlara fırsat tanıyan Osmanlı aymazlığının etki ve katkısı kuşku götürmez.[10]

Tarih, hükmünü verirken hem çatışmaların asıl gerekçesini hem insanoğlunun hak, onur ve çıkar çelişkisindekini yerini göz önünde bulundurur. Çünkü kanıtları düşler, hevesler ve talepler değil olgulardır. Ve bu olgular hangi imkânın boyasıyla örtülmeye çalışılırsa çalışılsın ya geçmişin karanlığında sırıtır ya da güncel yenilenmelerle apaçık ortaya çıkar.

Kim ne derse desin! Tarihin saati çalmış ve köhne imparatorlukların sonu gelmiştir. Çarlık Rusya'sı yerini SSCB'ye (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) bırakarak 1917'de tarih sahnesinden çekilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde imparatorluğuyla birlikte Almanya da çökmüş ve enerji kaynaklarını paylaşma uğruna 20 milyon insan ölmüştür.[11]

Bir anlamda XX. yüzyıl safların iyice netleştiği zamana rastlar. Uygarlık, tekniğin son halkalarıyla Birinci Sanayi Devrimi'ni tamamlamak üzeredir. Teknik geliştikçe sömürü hesapsız boyutlara ulaşmıştır. İngiltere'den kalkan sanayi devrimi treni Kıta Avrupası'nı dolaşmış, oradan uzak Asya'ya ve oradan da Amerika'ya ulaşmıştır. Fakat Osmanlı bu treni de kaçırarak, sanayiyi ve yatırımcılığı öğrenemeden tarih arşivinde ilgili yerini almak üzeredir.

Artık tam bir *hasta adam*dır. Yerli yabancı doktorlar başına üşüşür. Her kafadan bir ses, her bir ağızdan bir nefes çıkar. Tabiplerden her biri, diğerinden daha acı reçeteler hazırlar. Hasta, her re-

---

10 Erol Toy, *O'na Katılmak: Dünden Yarına Türkiye Cumhuriyeti,* Gürer Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2007, s.13.
Ayrıca bu son yüzyılda İmparatorluk ekonomisinin reel ve mali sektörler açısından gelişmelerine ana çizgileri ile göz atmak için bakınız: Serdar Şahinkaya, *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası,* ODTÜ Yayıncılık, 2. Basım, Ankara, Kasım 2009.

11 Süreci bütünüyle anlamak için "karşılaştırmalı tarih" perspektifi ile yazılmış olan bir eseri önermek isabetli olacaktır.
Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2011.

çeteden sonra biraz daha fenalaşır. Kimse ameliyata cesaret edemez ama reçetenin acısından daha acısına eli varır. Yüzyılın sonunda *Boğazların Hasta Adamı* tam anlamıyla komaya girmiştir. [12]

Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918

Osmanlı İmparatorluğu'nu bölme girişimleri, özellikle 1915'den itibaren İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya arasında yapılmış olan gizli antlaşmalarla programlanmıştı.[13]

Yer, Ege'nin küçük adalarından Limni'nin Mondros Limanına demirli Agamemnon Zırhlısı. Bir tarafta Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcileri; Hamidiye kahramanı Rauf Bey, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Reşat Hikmet ve Yarbay Sadullah Beyler. Diğer tarafta İngiltere'nin Akdeniz Donanması Baş Komutanı Oramiral Sir Arthur C. Calthorpe vardır.

Ve Amiral, Osmanlı Heyeti konuşmadan önce, *"Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması; Çanakkale ve İstanbul Boğaz kalelerinin Müttefiklerce işgali"* diye başlayıp; *"Müttefik savaş tutsakları ile gözaltında bulundurulan ya da tutsak Ermenilerin tümünün İstanbul'da toplanarak herhangi bir koşula bağlı olmaksızın Müttefiklere teslimi... Müttefiklerin güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkı bulunması..."* koşullarıyla sürüp giden dayatmasını *Mütareke (Bırakışma)* olarak imzalatıvermiş ve böylece altı deniz, üç anakarada, 16,5 milyon km² alan ve 70 milyon insanla altı yüzyıla yayılan Osmanlı İmparatorluğu'nu tarihin çöplüğüne atıvermiştir.[14]

Mütareke için Limni adasına yolcu edilen heyetin uğurlandığı gün İstanbul-Beyoğlu, bayram etmektedir. Mağaza vitrinleri, başta Yunan bayrakları olmak üzere yabancı bayraklarla donan-

12 Serdar, Şahinkaya, *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası,* 2009, s.24.

13 Nuray Ertürk Keskin, (2012). *"1919: İşgal Yönetimi ve Kurtuluş Örgütlenmesi"*, (Editör: Nuray E. Keskin), Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini, (1919-1928), Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırmaları, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, KAYAUM, Ankara, 2012, C.1, s.15-194.

14 Erol Toy, *O'na Katılmak: Dünden Yarına Türkiye Cumhuriyeti,* 2007, s.24.

mıştır. Herkes birbiriyle sarılıp öpüşmekte ve göğüslerini İngiliz ve Fransız kokartlarıyla donatmışlardır. Olayları seyreden bir gazeteci durumu şu satırlarla not eder. *"Bu memlekette doğup büyümüş, cedbeced*[15] *burada yaşamış insanların vatanın felaketi ile bu kadar eğlenmeleri, yürekleri kan ağlatacak bir manzara idi."*[16]

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından Osmanlı Saltanatının 1 Kasım 1922'de kaldırılmasına kadar geçen süre *Mütareke Dönemi*'dir. Yakup Kadri'nin Sodom ve Gomore'de anlattığı, bir ulusa kendi yurdunda bile yaşamanın çok görüldüğü zamanlardır.[17]

Bu dönemde milliyetçi akımlar, Balkanları altı yüzyıllık uykusundan sıçratmış; Bulgar, Yunan, Sırp, Hırvat, Arnavut ve nice halk varsa özgürlük ve bağımsızlık rüzgârının karşı durulamaz çekimine kapılarak, adeta silahını kapan en yakın köyü basmış, en yüksek bayıra tırmanmıştır. Komitacıların namlularından çıkan kurşunla, süngülerinden akan kan, altı yüzyıl boyunca söylenen kardeşlik türkülerini ağıta, dostluk hikâyelerini de kan ve gözyaşına çevirmiştir.[18] Böylece giderek kızışan Balkan Savaşları, yapay solunumla yaşatılan İmparatorluğun sonunu hızlandırmış, Mütareke ile de İmparatorluğun ölüm fermanı imzalanmıştır.

Mütareke, devletin bağımsızlığını tehlikeye atan yönüyle *egemenlik unsuru*nun, topraklarının paylaşımını öngören yönüyle *ülke unsuru*nun ve bu ülkede yaşayacak insan topluluğunu *yeniden tanımlama sorunu*nu ortaya çıkarmıştır.[19]

Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'dan bindiği tren 13 Kasım 1918'de Haydarpaşa Garı'na girerken *Mütareke*'ye dayanan emperyalizmin zırhlıları da Marmara'dan Boğaza süzülmektedir. Paşa'nın gözleri nemlenir. Çanakkale'den ölüm emriyle kovaladıklarını İstanbul'da selâm durarak karşılama dramı herhalde kolay katlanılır bir acı olmasa gerektir. Çanakkale'nin efsane kahra-

15 *Cedbeced:* Atalardan, dedelerden beri.

16 Nuray Ertürk Keskin, *"1919: İşgal Yönetimi ve Kurtuluş Örgütlenmesi"*, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini, (1919-1928), 2012, C.1, s.15.

17 Burak Çelik, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası*, 2007, s.3.

18 Erol Toy, 2007, s.25.

19 Burak Çelik, 2007, s.31.

manı, her rütbesi can pahasına kazanılmış 37 yaşındaki bir paşa ve esir İstanbul'da düşman teğmenlerine selâm vermek zorunda olan bir generaldir. Bu çelişkili vaziyete kim düşse sanırım aynı sözleri eder: "**Geldikleri gibi giderler.**"[20]

30 Ekim 1918, yani Mütareke imzası ile İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs 1919 arasının hatıra defterinin sayfaları, bu toprakların bütün evlatlarının yürek ve hafızalarında adeta bir hançer gibi dehşet dolu izler bırakmıştır. Anadolu coğrafyasının nerede ise üçte ikisi, yedi düvele ait bir milyon çift çizme ve postalın altında ezilmeye başlamıştır. Bu ağır ve hüzün dolu teslimiyetçi durum neresinden bakılırsa bakılsın bir koca imparatorluğun cenazesinden başka bir şey değildir.

Geri kalmışlığın kalın kabuğu altındaki bir köylüler ülkesi[21] olan Osmanlı İmparatorluğu'na emperyalizmin biçtiği devlet modelinin adı *yarı sömürge tipi köylü devleti*dir.[22] Osmanlı, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkınca bu devlet modeli derinleşmiş ve Mondros da bu derinleşmeyi çöküşle birleştiren bir köprü olmuştur. Bu sürecin son aşaması *Sevr Antlaşması*'dır.[23] Antlaşma devletlerinin öngördükleri devlet, yarı sömürge tipi bir devlettir.[24] Dönemin ünlü sosyologlarından Werner Sombart, Berlin Üniversitesi doktora derslerinde Osmanlı İmparatorluğu için şu satırları not etmektedir: "*Osmanlı İmparatorluğu, tipik bir yarı-ko-*

20 Erol Toy, 2007, s.31.

21 Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye,* 2011.

22 XVI. Yüzyılda Orta ve Kuzey Anadolu'daki Osmanlı kırsal toplum yapısını tahrir defterleri üzerinden irdeleyen ve imparatorluk ekonomisinde devlet ve köylü ilişkisinin analizi için; Huricihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü,* İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1991.

23 Mondros Mütarekesi ve Sevr Anlaşması, Osmanlı'nın nihai çöküş belgeleridir. Bu belgeler için iki kritik önemdeki yapıta mutlaka göz atılmalıdır: Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri-Sevr Anlaşması-Mondros Bırakışması İlgili Belgeler,* İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2020.
Cahit Kayra, *Sevr Dosyası,* Tarihçi Kitabevi, 1. Basım, İstanbul, 2016.
Ayrıca Sevr Anlaşması'nın birebir eksiksiz Türkçe çevirisi için: Nihat Erim, *Devletler Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C.I, (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.

24 Osmanlı'nın yarı sömürgeleşme süreci için mutlaka bakınız: A. D. Noviçev, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi,* (Çeviren: Nabi Dinçer), Onur Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, Ekim 1979.

loni örneğidir. Bir zamanlar, üç kıtaya yayılmış haşmetli bir imparatorluk, endüstri devriminin ekonomik ve sosyal koşullarına ayak uyduramadığı için, bugün geri kalmışlığın bütün illetleri ile malûl olarak emperyalist devletlerin elinde tam bir parçalanma ve kokuşma halinde can çekişmektedir."[25] Dr. Sombart'ın görüşlerinin yanında bir de içeriden, yani bu toprakların çocuklarından Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun yazdıklarına birlikte göz atalım:[26]

"Birinci Dünya Savaşı'ndan bir yıl önce 1913'te henüz bir ilkokul çocuğu iken, Orta Anadolu'nun tren uğrağı olmayan bir kasabasında, her gün babamın yanında, başımızda kırmızı bir fes, elimizdeki zembilin içinde çarşıdan taşıdığım yiyeceklerin arasında Rus şekeri, Amerikan unu bulunduğunu ve babamın ayağına ayakkabı; sırtına çamaşır ve giyecek yapmak için Fransız köselesi, Fransız patiskası, Amerikan bezi, Alman kumaşı ve başını kapamak için Avusturya fesi aradığını çok iyi hatırlıyorum. Babam bunları arıyordu. Çünkü bunların Türk malı olanları yoktu. Hepsi dışarıdan geliyordu."

Durumun vahameti, bundan daha iyi anlatılamazdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun temel tüketim maddelerinde dahi ithalata tam bağımlılığı, yarı-sömürge yapısının ispatı gibidir.

Gelelim *köylü devleti* meselesine. Yarı sömürge devleti oluşturacak insan topluluğunu tanımlamaktadır. Bu insan topluluğunun kapalı ekonomi koşullarında yaşayan, sömürgeci sisteme boyun eğen, kendi işlerinde aktif bir rol oynamaya yeltenmeyecek basit köylü yığınlarından oluştuğu tespiti gayet açıktır.[27]

Mondros sonrasında Anadolu coğrafyasında gerçekleşen işgallere[28] karşı birer muhalefet odağı olacak ve giderek Kuvayı Milliye'yi düzenli orduya dönüştürme gayretlerini omuzlayacak "Cemiyetler" kurularak, bu cemiyetler yerel kongreler sonucun-

25 Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.

26 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Atatürk İlkeleri ve Türk Kadının Çilesi*. İzmir Meslek Kadınları Kulübü Yayınları, İzmir, 1979, s.23-24.

27 Burak Çelik, 2007, s.31-32.
Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1998, s.26.

28 Nuray Ertürk Keskin, *"1919: İşgal Yönetimi ve Kurtuluş Örgütlenmesi"*, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini, (1919-1928), C.1, Özellikle bakınız: Ek-I, İşgal Zaman Dizini (30 Ekim 1918-4 Kasım 1919), 2012.

da oluşan irade ile Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasının sürükleyici aktörleri olmuşlardır.

Bu Cemiyetlerden bazıları:[29]

- İzmir Müdafaa-ı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti (1 Aralık 1918)
- Trakya Paşaeli Heyeti Osmaniyesi (2 Aralık 1918)
- Trabzon, Muhafaza-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti (12 Şubat 1919)

  Şarki Anadolu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti (10 Temmuz 1919)

  Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (11 Eylül 1919)

Anadolu coğrafyasında işgaller diye not ettim az önce, ya aynı coğrafyadaki iç isyanlara ne demeli? O yoksul, yoksun, mazlum, cahil ve bağnaz halkın salt kapitalizmin emperyalizmini değil, Damat Ferit Paşa'nın kışkırtmasıyla saltanatı -daha da önemlisi- hilâfeti savunmak adına pıtrak gibi yayılan isyanları. İzmit'ten Gönen'e, oradan geçtiği Manyas'ta Anzavur Ahmet'in[30] ilk, daha sonra peygamber ordusu, Allah'ın askerleri olarak dinsiz-imansız Bolşevik Kemalistleri ezmek için iki kez... Ve sonuncusunda Adapazarı, Hendek, Düzce, Bolu ve Gerede'yi içine alarak neredeyse tüm Marmara'yı kapsayan iç savaş girişimleri.[31] Ve diğerleri, nerede ise bütün Anadolu'da. Aşağıdaki tabloda da toplulaştırıldığı gibi *on altı* iç isyan-ayaklanma. Dikkatinizi çekecektir; Anadolu kurtuluş hareketine karşı, İstanbul yanlısı ve İngilizlerce desteklenen isyanlar Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra daha da yaygınlaşmıştır.

29 Cemiyetlere dair ayrıntılar için Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1998.

30 Atlas Tarih, *"Padişahın Hizmetinde: Ahmet Anzavur. Kuvayı Muhammediye Komutanı"*, S.62, s.94-95, İstanbul, 2020.

31 Bu ayaklanmalara dair gelişmeleri bir arada okumak için mutlaka bakınız, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, C.2, (1920-1927), s.597-605,

Tablo: Anadolu'da İsyanlar[32]

Ayaklanma	Bölgesi	Başlama Tarihi	Bastırılma Tarihi
Ali Batı Ayaklanması	Cizre, Nusaybin, Savur ve Mardin	11 Mayıs 1919	18 Haziran 1919
Birinci Bozkır Ayaklanması	Konya-Bozkır	27 Eylül 1919	4 Ekim 1919
İkinci Bozkır Ayaklanması	Konya-Bozkır	20 Ekim 1919	4 Kasım 1919
Birinci Anzavur Ayaklanması	Biga	27 Eylül 1919	30 Kasım 1919
Şeyh Eşref Ayaklanması	Bayburt-Hart	26 Ekim 1919	24 Aralık 1919
İkinci Anzavur Ayaklanması	Biga	16 Şubat 1919	16 Nisan 1919
Düzce Ayaklanması	Düzce, Beypazarı, Nallıhan, Adapazarı-Hendek	13 Nisan 1920	31 Ağustos 1920
Yozgat Ayaklanması	Yozgat-Tokat-Zile	14 Mayıs 1920	15 Temmuz1920
Cemil Çeto Ayaklanması	Siirt-Garzan	20 Mayıs 1920	7 Haziran 1920
Yozgat Ayaklanması	Sorgun	13 Haziran 1920	23 Haziran 1920
Çopur Musa Ayaklanması	Afyon	21 Haziran 1920	n.a.
İkinci Düzce Ayaklanması	Düzce	8 Ağustos 1920	28 Ağustos 1920
Milli Aşireti Ayaklanması	Viranşehir	24 Ağustos 1920	15 Eylül 1920
Yozgat Ayaklanması	Yozgat	5 Eylül 1920	31 Ekim 1920
Koçgiri İsyanı	Kemah	1 Ekim 1920	17 Haziran 1921
Konya Ayaklanması	Konya	2 Ekim 1920	6 Ekim 1920

32 Nuray Ertürk Keskin, *"1920: Bağımsız ve Halka Doğru Yönetim"*, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini, (1919-1928), (Editör: Nuray E. Keskin), Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırmaları, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, KAYAUM, Ankara, 2012, C.1, s.196.

Ve Bu Arada Kuvayı Milliye ve Yerel Kongreler

Kuvayı Milliye nedir? Çok konuşulur ama mühim sorudur. Çok uzatmadan iki cümle ile tanımı yapılabilir. Topyekûn isyan eden bir milletin, her türden yoksunluk ve yoksulluğuna rağmen insan hak ve onuruyla milli bağımsızlığı için ayağa kalkışıdır. Kuvayı Milliye, topyekûn ölmeye karar vermiş bir halkı yok etmeye hiçbir gücün yetmeyeceğinin bir destanıdır.[33]

Attilâ İlhan, *"Kuvayı Milliye aslında XX. Yüzyılın gördüğü ilk 'Halk Kurtuluş Ordusudur'"* diye tarifler.[34] Ve yaklaşık bir asır sonra onu yani Kuvayı Milliye'yi tanımlamaya kalkan ne derse desin; hangi belgeden hangi kanıtı çıkarırsa çıkarsın, yaşanmışın sıcaklığını duyanlar ölçüsünde algılayamaz. Farklı bir ifade ile; *"Bir ulusun topyekûn **'Ya istiklâl ya ölüm'** bilinci ve elinde çakaralmaz, diz çöküp kurşun yağdırarak, çaresizliğin çaresinin ne olduğunu; halin ve geleceğin ne olacağını; neyin nasıl yapılması gerektiğini ve hiçbir dayatma ve koşulda vatanın elden gitmeyeceğini hem yurtseverlere göstermesi hem süperlerin her türlü varlık ve gücüne karşın tarihin sahnesine yumruğu sıkılı, dişleri kenetli ve kan-ı revanda çıplak bedeni dimdik çıkıvermenin gizil gücüdür Kuvayı Milliye".*[35]

Kuvayı Milliye, yoksun, yoksul ve mazlum bir halkın ürettiği olağanüstü bir destandır demiştim. Bu destanı yaratan ve üretenlerin, direnişe kul olarak başlamalarına rağmen sonrasında yaman birer yurttaş; hilâfet ve saltanata taparcasına bağlı olanların, sımsıkı cumhuriyetçi oluşlarının öyküleri yerel kongrelere ve 23 Nisan 1920'de açılacak olan Büyük Millet Meclisi tutanaklarına adeta kazınmıştır. Meraklılar o tutanak ve zabıtlara mut-

---

33 Nâzım Hikmet, *"Kuvâyi Milliye", Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Nisan 2007, s.531-613.

Bu destanı sekiz bölüm halinde yazan/anlatan Nâzım Hikmet'i şükranla anmalı. Ayrıca bu olağanüstü dizelerden oluşan destanı büyük bir sabır ve ustalıkla bir Anadolu kilimi gibi ilmik ilmik ören ve âdeta şiirdeki muhteşem görselliğe kapılıp savaşa ve destana kendini kaptırarak bir çizgi romana dönüştüren eser de hatırlanmalıdır.
Nuri Kurtcebe, *Nâzım Hikmet-Kuvayı Milliye.* Leman Yayınları, İstanbul, 2010.

34 Attilâ İlhan, *Hangi Atatürk,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, Nisan 2008, s.15.

35 Erol Toy, 2007, s.39-40.

laka göz atmalıdır.[36]

Mondros'un metni karşılıklı askeri konumları saptayıp, donduran bir silah bırakma belgesi olmaktan çok, yeni paylaşımlara zemin hazırlayan, ilerisi için kalıcı sonuçlara yol açmış olan siyasi belgedir. Bu belge ile -daha önce değindiğim gibi- Osmanlı İmparatorluğu ruhunu teslim etmiştir.

Eğer Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1923 Cumhuriyeti'ne geçiş köprüsü TBMM'nin açılışıyla başlayan bir dönem ise bunun bir de *prelüdü* olmalıdır. İşte bu mayalanma ve hazırlanmadan oluşan prelüd aşaması olsa olsa ***Kongreler dönemi*** olarak adlandırılabilir.[37]

Mustafa Kemal, vaktiyle İstanbul'daki iktidar çevresi dışında kalmış olmasından duyduğu hoşnutluğu şöyle dile getiriyordu: *"Osmanlı Devleti, felâkete uğrayıp sarsıldıktan ve her şey çamurlar içine battıktan sonra dahi yapılan bu işlerde müspet hiçbir mana ve maksat yoktu. Esasen devirleri ayıran bir çizgi olmak gerekir. Şimdi çok memnunum ki, beni geçmiş işlere karışmaktan men etmişlerdir. Gerçekten insan yaşadığı, bulunduğu ve çalıştığı muhit içinde o devri sevk ve idare edenlerle hemhal ve bir kanaatte olursa* ***aynı muhit ve devrin adamı*** *olmaktan çıkmaz. Beni bu felaketten uzak kılmak (kalmak) için ellerinden geleni yapanlara teşekkür etmeyi vazife sayarım".*[38] Mustafa Kemal Paşa'nın başka bir muhit ve devrin adamı olması ve ulusal tezleri netleştirmesi **Anadolu günleri**ne rastlar. Burada temel belgeler; Amasya Kararları ve Ta'mim[39], Erzurum ve Sivas Kongre karar ve beyannameleri[40] ve Mîsâk-ı Millîdir.[41] Son belgenin de

36 Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)* 1998.
Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM, I. Dönem (1919–1923),* TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, C.I.
Murat Sevinç-Dinçer Demirkent, *Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası, 1921 Anayasası ve Tutanakları,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

37 Kongreler dönemine dair gelişmeleri ve etkilerini yetkin bir sosyal bilimcinin âdeta bir başyapıtından takip etmek önemlidir. O nedenle bu alt kısmın yazılmasında geniş ölçüde Bülent Tanör'den (*Türkiye'de Kongre İktidarları,* 1998) yararlanılmıştır.

38 Bülent Tanör, 1998, s.53.

39 Hikmet Özdemir, *Amasya Belgelerini Yeniden Okumak,* TC. Amasya Valiliği Kültür Yayınları, No:7, Haziran 2004.

40 Zekaî Güner-Orhan, Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basın,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:38, Ankara, 1990.

41 Cengiz Sunay, *Son Karar Misak-ı Milli: Son Osmanlı Meclisi'nin Yakın Tarihe Yön Veren Kararı,* Doğan Kitap, İstanbul, Aralık 2007.

Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal çıkışlı olduğu birlikte değerlendirildiğinde bu metinlerdeki esaslara **Anadolu Programı** denebilir. Bu programın ortaya çıkış günleri için Attilâ İlhan şu isabetli yorumu yapar: "*Mustafa Kemal, Amasya Tamiminden itibaren, Osmanlı meşruluğunu reddetmiş, tarihsel meşruluğu önemsemiştir.* ***Buysa 'ihtilalin' ta kendisidir.***"[42]

Anadolu programında esas hedef; ülkenin, milletin ve devletin tam bağımsızlığı olarak saptanmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bu tercihindeki hareket noktası ilk bağımsızlık bildirisi niteliğindeki Amasya Ta'miminde belgelendikten sonra, bölgesel kapsamlı oluşuna rağmen Erzurum Kongresi tarafından da benimsenmiş, Sivas Kongresi kararları ile Mîsâk-ı Millî metninde de *istiklâl ve serbestî-i tammaye mazhar olmak üss-ül esâs-ı* şeklinde tamamlanmıştır.[43]

Gelelim kuzey komşumuz Sovyet Rusya ile ilişkilere...

1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sovyet iktidarı, vaktiyle Rusya'nın taraf olduğu gizli paylaşım antlaşmalarını açıklamış ve tek yanlı olarak feshetmişti. 3 Mart 1918 tarihli *Brest-Litovsk Antlaşması*yla da Ardahan, Kars ve Batum bölgelerinde Rus işgaline son verilmişti. Türk-Sovyet ilişkilerinde bu olumlu başlangıç havası, ilerleyen yıllarda tam bir dostluğa dönüşecektir.[44] Lenin'in

---

42 Attilâ İlhan, *Hangi Atatürk*, 2008, s.17.

43 Bülent Tanör, 1998, s.58-59.

44 Bu sürecin ayrıntıları kritik önemdedir. Unutuldu ise hatırlanması, bilinmiyor ise öğrenilmesi gereklidir. Bu bakımdan, meraklısı şu eserlere mutlaka göz atmalıdır:
Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922), Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya,* Temel Yayınları, İstanbul, 2017.
Can Dündar, *Kızıl Tepeli Kalpak,* Gölgedekiler dizisi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.
Rasuh Nuri İleri, Atatürk ve Komünizm, Sarmal Yayınevi, İstanbul, Aralık 1994.
Uygur Kocabaşoğlu-Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar,* Kebikeç Yayınları, Ankara, Kasım 1994.
Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye,* 2011.
Kemal Okuyan, *Devrimin Gölgesinde: Berlin-Varşova-Ankara 1920,* Birinci Baskı, Yazılama Yayınevi, İstanbul, Eylül 2019.
Osman Okyar, *Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017.
Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri: Sovyet Arşiv Belgeleriyle,* Kaynak Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2014.
Ömür Sezgin, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu.* İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2005.
Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar. 1908-1925.* İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2019, C.I. (Özellikle, 2. Bölüm: *Millî Mücadele Anadolu'sunda Solculuk,* s.257 -346).

Ankara hükümeti temsilcileriyle kurulan ilişkilerdeki bakış açısı ***bağımsız Türkiye*** hedefini paylaşmak şeklinde oldu. 1920'de Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Türkiye'deki ulusal devrimci hareketi desteklediğini ilan eden kararını aldı. Sovyet yönetimi Türkiye'deki *antiemperyalist savaşı* ve dolayısıyla *ulusal-bağımsız devlet tezi*ni de kararlı bir biçimde destekledi. Bu durum İngiliz belgelerinde; *"Bolşevikler, medeniyet ile savaşta Türk Milliyetçileri ile işbirliği yapıyorlar"* şeklinde değerlendirilmiştir.[45] Ayrıca Sovyet Rusya, tek ülkede sosyalizmin kuruluşu mücadelesinde, Mustafa Kemal Türkiye'sini İngiliz emperyalizmini Sovyetlere müdahaleden uzak tutan bir etmen olarak görmüştür.[46]

Sovyetlerin pratik kaygı ve çıkarları da vardı. Türkiye'nin bağımsız ve egemen bir devlete kavuşması Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yaşaması açısından büyük önem taşıyordu. Emperyalist kuşatma ve iç savaş sıkıntıları içinde bunalan genç sosyalist rejim, güney komşusu Türkiye'nin Müttefik *(emperyalist)* hegemonyasından kurtulup bağımsızlaşmasını istemekteydi. Her iki ülkenin düşmanları ortaktı; işbirliği gerekliydi.[47] Sovyetleri, Mustafa Kemal'e odaklayan başka bir neden daha vardır. O da Mustafa Kemal Paşa'nın, Rusya'daki iç savaşın tarafı olan karşı devrimci unsurlarla teması reddetmesidir.[48] Öyle dönemler oldu ki, Bolşeviklerin kaybetmesi güçlü bir olasılık haline geldi. İşte bu kritik anlarda bile Mustafa Kemal'in, karşı devrimci generallere ve kara baronlara yüz vermediğini *Lenin* ve *Stalin*'in asla unutmayacaklarını tahmin etmek hiç de zor olmasa gerekir.[49]

Mütareke dönemi Türkiye'sinde önemli bir toplumsal ve siyasal canlanma görülmektedir. Dikkat çekici olgu, Cemiyetler Ka-

---

Türkiye Komünist Partisi, *Parti Tarihi: Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluş Dinamikleri,* Yazılama Yayınevi, 216. Parti Kitaplığı:2, Birinci Baskı, İstanbul, Ocak 2021.
Veysel Ünüvar, *Kurtuluş Savaşında Bolşeviklerle Sekiz Ay, 1920-1921,* Mete Tunçay'ın Önsözüyle, Göçebe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.

45 Bülent Tanör, 1998, s.88.

46 Kemal Okuyan, *Devrimin Gölgesinde: Berlin-Varşova-Ankara 1920,* 2019, s.263.

47 Bülent Tanör, 1998, s.89.

48 "Bir an için Mustafa Kemal'in Enver Paşa türünden biri olduğunu düşünsenize..." Serdar Şahinkaya.

49 Kemal Okuyan, 2019, s.264.

nunu'na göre kurulan, ama bölgelerinin ve hatta ülkenin siyasal kaderini belirleme amacı güden derneklerin çokluğudur.

Bülent Tanör'e göre, *"**Kongre** deyimiyle kastedilen, temsilî güce sahip, ülkenin ya da bölgenin siyasî ve idarî geleceğiyle ilgili karar alan, bunların gerçekleşmesini sağlamak için gerekli yapıları kuran organizmalardır."*[50]

Kongreler listesinde Erzurum ve Sivas Kongreleri özel bir önem taşır. Birincisine Mustafa Kemal ve arkadaşları katılıp yönlendirici olmuşlar, ikincisi de doğrudan doğruya bunlar tarafından bir ulusal kongre olarak tasarlanıp düzenlenmiştir.

Tablo: Kongreler ve Tarihleri[51]

Sıra	Kongre Adı	Toplandığı Tarih
1	Kars İslâm Şûrası	5 Kasım 1918
2	Birinci Kars Kongresi	14 Kasım 1918
3	Kars İslâm Şûrası Büyük Kongresi	30 Kasım-2 Aralık 1918
4	Birinci Ardahan Kongresi	3-5 Ocak 1919
5	İkinci Ardahan Kongresi	7-9 Ocak 1919
6	Büyük Kars Kongresi	17-18 Ocak 1919
7	Birinci Trabzon Kongresi	23 Şubat 1919
8	İzmir Büyük Kongresi	17-19 Mart 1919
9	İkinci Trabzon Kongresi	22 Mayıs 1919
10	Birinci Balıkesir Kongresi	27 Haziran-12 Temmuz 1919
11	***Erzurum Kongresi***	***23 Temmuz-7 Ağustos 1919***
12	İkinci Balıkesir Kongresi	26-30 Temmuz 1919
13	Birinci Nazilli Kongresi	6-8 Ağustos 1919
14	Alaşehir Kongresi	16-25 Ağustos 1919
15	Muğla Kongresi	18 Ağustos 1919
16	***Sivas Kongresi***	***4-12 Eylül 1919***
17	Üçüncü Balıkesir Kongresi	16-27 Eylül 1919
18	İkinci Nazilli Kongresi	19-20 ya da 23-24 Eylül 1919
19	Üçüncü Nazilli Kongresi	6 Ekim 1919
20	Birinci Edirne Kongresi	16 Ekim 1919
21	Sivas İçin Muğla Kongresi	20-31 Ekim 1919
22	Dördüncü Balıkesir Kongresi	19-29 Kasım 1919
23	İkinci Edirne Kongresi	15 Ocak 1920
24	Oltu İslam Terakki Fırkası Kongresi	21 Şubat 1920
25	Beşinci Balıkesir Kongresi	10-23 Mart 1920
26	Lüleburgaz Kongresi	31 Mart-2 Nisan 1920
27	Üçüncü (Büyük) Edirne Kongresi	9-14 Mayıs 1920
28	Afyon Kongresi	2 Ağustos 1920
29	Birinci Pozantı Kongresi	5 Ağustos 1920
30	İkinci Pozantı Kongresi	8 Ekim 1920

50 Bülent Tanör,1998, s.110.

51 Bülent Tanör, 1998, s.114.

Kongreler tablosundan şu üç sonucu çıkarmak mümkündür.

1. Sivas Kongresi ile Afyon ve Pozantı Kongreleri dışındaki bütün kongreler yerel inisiyatiften doğmuştur. Bazı kaynaklarda Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından toplandığı ileri sürülen Erzurum Kongresi bunlardan biridir. Bu kongre, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey henüz İstanbul'dayken ve hatta doğrudan pek tanınmazlarken *Doğu Eyaletlerinin Milleti* (Trabzon ve Erzurum Yerel Örgütleri) tarafından düzenlenmiştir.

2. Kemalist önderliğin girişimiyle toplanan Sivas Kongresi'nden önce yerel inisiyatife dayalı 15 kongre yapılmıştır. Bunun anlamı, örgütlenme hareketinin Mustafa Kemal'in önder konuma yükselmesinden önce başlamış olduğudur.

3. Sivas Kongresi gibi ulusal kapsamlı bir hareketten sonra bile hemen hemen, bu kongreden önce toplanan yerel kongreler sayısı kadar kongre yapılmış olması da gözden kaçırılmamalıdır. Bu da Sivas Kongresi'ne karşın yerel kongreler düzenleme inisiyatifinin sürdüğünü göstermektedir. Üçüncü Büyük Edirne Kongresi'nin (9-14 Mayıs 1920) TBMM'nin açılışından sonra bile toplanmış olması yeterince düşündürücüdür.

Ülkede siyasal ittifaklar değişmiş, yerel ve ulusal seçkinlerin halkı da kucaklayan birlikteliği ve güçlü bir siyasal kamuoyunun doğması şeklindeki gelişmeler, siyasal katılım alanını da genişletmiştir. Bir başka deyişle, *ülke tarihinde ilk defa olarak yerel ve ulusal önderlerle halk arasındaki yakınlaşma, kongreler döneminin bir ürünüdür.*[52]

Son yüzyılın gelişimine göz atıldığında şöyle bir sınıflandırma yapılabilir: Tanzimat ve aydınları Batı uydusu bir reformizm; Genç Osmanlılar İslamcı bir reformculuk ve bağımsızlık; Jön Türkler, Türk-İslam sentezi bir radikalizm ve maceracılık içindeydiler. Kongreler döneminin yerel ve ulusal önderleri ve ideolojisi ise laik ve milliyetçi[53] *bir bağımsızlık çizgisinde olup Türkiyecidir.*[54]

Kongre iktidarları yeni tipte iktidarlar değildir; bunlar, ulusal ve

52 Bülent Tanör, 1998, s.341.

53 "*Buradaki milliyetçilik yerine yurtseverlik kavramının kullanılmasının dönemin gerçekleri açısından daha isabetli olacağını düşünüyorum.*" Serdar Şahinkaya.

54 Bülent Tanör, 1998, s.342.

demokratik karakterli kurumlaşma örnekleridir. Böyle olmalarında da kuşkusuz savaşın niteliği rol oynamaktadır. Önceki savaşların yolcuları; tanrı, cennet, cihat, kutsal toprakların ya da imparatorluğun korunması, fiziki zorlama gibi dürtü ve ödüllerle yola çıkıyorlardı. Şimdiyse savaş kaçınılmazlaşmış ve başarı halkın iradesine bağlı hale gelmiştir. Savaşın bu ulusal ve haklı karakteridir ki onun **halklı** olmasını da zorunlu kılmıştır. Yerel ve ulusal kongre iktidarlarının temsil ve cezaya dayanan yaptırım gücü, onları meşru ve etkili kılan ulusal ve demokratik kaynaklardır. Bunlar bu sayededir ki -yeni bir hukuk- ulusal ve demokratik karakterli alternatif bir hukuk üretebilmektedir.

Müdâfaa-i Hukuk hareketleri yeni devletin, yeni rejimin temel esaslarını oluşturmuştur. Bu aynı zamanda Türkiye'de *milli demokratik devrim*in de ön koşullarının gerçekleşmesi anlamına gelir. Yerel ve ulusal kongre hareketleri ister iktidarlaşma düzeyinde kalsın, isterse koşulların dayattığı ya da daha elverişli zamanlarda ve uç bölgelerde açıkça devletleşmeye kadar gitsin, Türkiye'de yakın bir gelecekte *yeni bir devlet*in oluşacağını, bu devletin de ulusal, demokratik ve dünyasal(seküler) değerler üzerine oturacağını haber vermektedir. Evet bu kısmı bir tespitle bitirelim: *"Gerçekten de kongre iktidarlarının en büyük kurumsal mirası TBMM'dir. (...) Rejim olarak da TBMM dönemi, kongreler dönemindeki yerel ya da ulusal politik yapıların bir uzantısıdır"*.[55]

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 1920

17 Mart 1920'de Kâzım Karabekir'in Ankara'da bir ulusal meclis toplanma önerisinin de doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa imzasıyla yayınlanan *intihabat tebliği* (seçim bildirimi) yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Mustafa Kemal'in niyeti toplanacak meclisin fejimi değiştirecek bir kurucu meclis, bir *meclis-i müessisan* olması idi.[56] Ancak bu konuda asker arkadaşlarından kimi uyarılar alın-

55 Bülent, Tanör, 1998, s.343.

56 Mümtaz Soysal, 1983, *"Türk Anayasacılığında Kemalist Yaklaşımın Anlamı"*, Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981), *Bildiriler ve Tartışmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s.209-218.

ca, daha az tartışma yaratacak bir tanımı seçti: *Selahiyeti fevkâladeyi haiz bir meclis.*[57] İşte söz konusu tebliğ bunu ve meclisin oluşumu için yapılması gereken yeni seçimin esaslarını bildiriyordu.[58]

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21 Nisan 1920 tarihli bildirimde öngörüldüğü biçimde Karabekir Paşa'nın tarifiyle *pek dervişhane bir merasimle* açılmıştır.[59] Bu pek dervişane merasim, bir ulusun kendi kaderini kendisinin çizeceği yeni dönemi simgeleyen dayanışma toplantısıydı.[60] Meclisin ilk açıldığı olağanüstü günlerde lise öğrencisi olmasına rağmen kâtiplik görevinde bulunan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun not ettiklerine göz atalım: *"Kılıkları, giysileri, yaşları, düşünsel düzeyleri ve görgüleri başka başka ve çok değişik; beyaz sarıklı, ak sakallı, cüppeli, eli tespihli hocalarla, pırıl pırıl üniformalarıyla genç subaylar; yazma ya da şal sarıklı aşiret beyleri; külahlı ağalar ve kavuklu çelebilerle, Avrupa'daki yüksek öğrenimlerini yeni bitirip dönmüş, Batı kültürüyle yetişmiş, Kuvvacı kalpaklı gençler yan yana"* idiler.[61]

TBMM'nin kuruluş döneminde sosyolojik temsil oldukça yüksektir. Asker-bürokrat üyelerin yanı sıra, çiftçiler, serbest meslek mensupları, ticaret erbabı, ulema ve din adamları da temsil edilmekteydi. Başlangıçta sınıfsal temsil yerine Anadolu'dan Müslüman unsurların gönüllü birlikteliği temelinde meşruiyeti ve etkinliği güçlendirecek bir temsiliyetten hareket edilmiştir. Anadolu'da birlikte var olmak isteyen farklı kültür, dil, etnisite ve inanç kümeleri ile çok farklı karşıt siyasal program yahut ideolojileri bulunan grupların temsili mümkün olmuştur.[62]

Bu denli faklı özelliklere sahip yurttaş/milletvekillerini aynı

57 Mümtaz, Soysal, *Anayasaya Giriş*, (Editör: İlter Ertuğrul), İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, Kasım 2011.

58 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, Cogito Dizisi, 34. Basım, İstanbul, Kasım 2020, s.230.

59 TBMM'nin açılış sürecine dair kritik ayrıntılar için mutlaka göz atılmalıdır: Ömür Sezgin, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2005.

60 Burak Çelik, 2007, s.39.

61 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Cumhuriyet gazetesi, Okura Armağan Kitabı, İstanbul, Nisan 1999.

62 Osman Can, *"1921 Anayasası'nın 100 Yılı: Bir İstisnai Başarı ve Dramatik Başarısızlık Hikâyesi"*, Anayasa Yargısı dergisi, 2021, C.38, S.1, s.134.

çatı altında birleştiren ne olabilir? Böyle bir soruya Dr. Burak Çelik benim de iştirak ettiğim şu cevabı veriyor:[63] ***İstiklâl-i tam ve hâkimiyet-i milliye.***

Meclisi oluşturan milletvekillerinin görüş ve düşüncelerindeki çeşitlilik, henüz Meclis açılmadan kuruma verilecek isim konusundaki ciddi tartışmalarda da kendisini ortaya koyuyordu. İslamcılar *Meclis-i Kebir* ya da *Meclis-i Kebir-i Millî*; Türk Ocağı camiası *Kurultay*; Osmanlıcılar da *Meclis-i Mebusan* adlarını önerirken; Kâzım Karabekir Paşa *Şûra-yı Milli* adını dile getiriyordu. Meclis'teki en yaşlı üye Sinop Mebusu Şeref Bey ise açış konuşmasında *Büyük Millet Meclisi* diyerek tartışmaları sonlandırmıştı. Bu isim zamanla yerleşmiş ve önüne *Türkiye* kelimesinin de ilavesiyle yoksulların zaferi ile sonuçlanacak Milli Mücadeleyi yürütecek teşkilatın adı da netleşmiş oluyordu. Bilge tarihçi Sina Akşin'in yorumuyla bu adın her sözcüğü *devrimci* bir anlam taşıyordu. *Türkiye* sözcüğüyle, bu coğrafyanın artık *Memalik-i Osmaniye* (Osmanlı hanedanın yönettiği yerler) değil, bir ulusun yurdu olduğu; *Büyük* sözcüğüyle Meclis'in sıradan bir Meclis olmayıp olağanüstü yetkilere sahip ve her gücün üstünde olduğu vurgulanıyordu. Büyüklük, aynı zamanda *kuruculuğu* anlatıyordu. *Millet* sözcüğüyle vurgulanan da Meclis'in ulusu temsil ettiği gerçeğiydi.[64]

Meclis'in açılmasından sonraki en önemli gündem maddesi yeni ana-kuruluş esaslarını saptamak oldu. Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan 1920 günü yaptığı tarihi önemdeki konuşmasıyla[65] bu oluşuma yön vermiştir. Paşa'nın üç bölümlük ayrıntılı ve uzun konuşması şu şekilde özetlenebilir:

Ülkeyi bölünme ve çöküşten kurtarmak için bütün güçleri birleştirmek gerekir. Büyük Meclis, sadece bir yasama ve denetleme organı değildir. Ülkenin ve milletin kaderiyle *bilfiil* ilgilidir. Ancak, bütün işleri ayrıntılarına kadar göremeyeceğinden, kendi içinden seçeceği kişileri hükümet işlerini yürütmeye *memur* etmesi gereklidir. Meclis başkanı seçilecek kişinin yüce meclisi temsil

63 Burak Çelik, 2007, s.39.

64 Burak Çelik, 2007, s.42.

65 Mustafa Kemal'in bahse konu konuşmasının tam metni için; https://.www5.tbmm.gov.tr . Erişim tarihi: 11 Şubat 2022.

eden bir kişi olarak hükümete de başkanlık etmesi, meclis adına hükümet kararlarına imza koymaya ve bu kararları onaylamaya yetkili olması gerekir. Böylece Meclis Reisi, hükümetin diğer üyeleri gibi meclis önünde tam sorumlu olmalıdır. Öte yandan, padişah *cumhur-ı islamın da reisi* olduğundan, saltanat ve hilafet makamlarının tutsaklıktan kurtarılmasına kadar, geçici olarak bile olsa bir hükümet (devlet) reisi tanımamak ya da bir *padişah kaymakamı* yaratmamak, *reissiz bir hükümet* (devlet) kurmak gerekir.

24 Nisan 1920 tarihli konuşmasından sonra Mustafa Kemal Paşa aşağıdaki esaslara dayanan önergeyi hazırlayarak Meclis'e takdim etmiştir.

"(...) önerimi yazılı olarak Meclis'e sundum ve bazı karşı görüşler ileri sürüldü ise de kısa bir tartışma sonunda kabul olundu.

(...)

Bu ilkeleri izin verirseniz burada belirterek sayacağım:

1. Hükümet kurmak zorunludur.

2. Geçici olduğu bildirilerek bir hükümet başkanı tanımak ya da padişah vekili ortaya çıkarmak uygun değildir.

3. Meclis'te yoğunlaşan ulusal iradenin, yurt alınyazısına doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme yetkisini kendinde toplamalıdır. Meclis'ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükümet işlerine bakar. Meclis başkanı, bu kurulun da başkanıdır.

Baylar, bu ilkelere göre kurulan bir hükümetin niteliği kolayca anlaşılabilir. ***Böyle hükümet, ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükümetidir, Cumhuriyet'tir. Böyle bir hükümetin kuruluşunda ilke, kuvvetler birliği kuramıdır."***[66-67]

23 Nisan 1920'den 13 Eylül 1920'ye kadar geçen yaklaşık altı ayda TBMM, yasama, yürütme ve hatta yargı alanlarında millet adına tek söz sahibi konumuna gelerek, yeni devletin temel işle-

66 Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev,* (1920-1927), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C.2, s.589.

67 "Vurgu, bana aittir." Serdar Şahinkaya.

vini belirleme yolunda önemli adımlar atacaktı. Farklı bir ifade ile böylece yeni bir devletin temel kuruluşunu saptama faaliyetlerine yön verilmiş ve bir yıl sonra kabul edilecek olan 1921 Teşkilât-ı Esasiye'nin ilkelerinin de temeli oluşturulmuş oluyordu.[68]

Halkçılık ve Kritik Kırk Dört Güne Dair Bir Sinopsis

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta-Söylev'de, *"Meclis'te belirmeye başlayan siyasal gruplar"* kenar notu ile Halkçılık Programı hakkında geniş açıklamada bulunuyor:

"Baylar, yüce kurulunuza biraz da Büyük Millet Meclisi'nde geçen olaylardan bilgi vermek istiyorum. Biliyorsunuz ki Birinci Büyük Millet Meclisi'ne milletçe üye seçilirken Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin (ARMHC) yönetim kurulu üyeleri de ikinci seçmenler arasında bulundular. Buna göre denilebilirdi ki BMM bütünüyle ARMHC'nin siyasal bir grubu niteliğini taşıyor. Gerçekten de başlangıçta tutum böyle idi. Meclis genel kurulunun temel ilkesini Cemiyetin temel ilkesi oluşturuyordu. Biliyorsunuz ki, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde saptanan ilkeler, son İstanbul Meclis-i Mebusan'ınca kabul edilip tahkim edilerek Misakı Milli adı altında özetlenmişti. Bu ilkeler Birinci BMM'ce kabul edilmişti ve bunlara uygun olarak ülkenin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak bir barışın elde edilmesine çalışılıyordu. Kimi kişiler buna bir çıkar yol bulmak için 1920 yılı ortalarında bir takım örgütler kurmaya kalkıştılar. Bütün bu girişimler, Meclis görüşmelerinin düzenli yürütülmesini sağlamak ve görüşülen konular üzerinde oyları toplayarak olumlu iş çıkarmak amacını güdüyordu.

Yeri gelince söylemiştim ki, ilk Anayasamıza kaynak olan 13 Eylül 1920 günlü bir programı Meclis'e sunmuştum. Bu ***programın*** *Meclis'te 18 Eylül'de okunan kısmından başka, buna da temel olmak üzere, Büyük Millet Meclisinin açılışından sonra okunup kabul edilen önergemi de bu kısımla birlikte* ***Halkçılık Programı***[69] *adı altından bastır-*

68 Burak Çelik, 2007, s.42.

69 Böyle bir programın olmadığı ve basılı herhangi bir izine rastlanmadığı konusundaki *-benim katılmadığım. S.Ş.-* açıklamalar için lütfen bakınız:

mış ve yaydırmıştım".[70]

Kimi yazarlar[71], *"Halkçılık"* kavramını, yeni devletin temel kuruluş belgesine yani 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na kaynak olmasından dolayı Cumhuriyetin ilk ideolojik öğesi olarak değerlendirerek, kavramı siyasal-toplumsal ve kültürel olmak üzere üç boyutta ele almaktadır.

Siyasal boyut, halkın siyasal hayata ve yönetime katılmasına ilişkindir; *toplumsal boyut* ise sosyal katmanların/sınıfların devletle ya da birbirleriyle olan ilişkilerine dayanır. Toplumu oluşturan yurttaşların yasalar önünde eşit sayılmasının yeterli olduğu ya da bunun yeterli görülmeyip *devletçiliğin, halkçılığı* gerçekleştirmek için kullanılması gerektiği ve hatta burjuva demokrasisinin sınırları içinde amacın gerçekleştirilemeyeceği, *halkçılık* ile *devrimciliğin* eklemlenerek hâkim sınıflara karşı bir devrim yapılması gerektiği türünden görüşler de halkçılığın toplumsal boyutlarını oluşturur. *Kültürel boyut* ise, halkın değer ve özlemlerinin korunup geliştirilmesi ile ilgilidir.

Mustafa Kemal'in 13 Eylül 1920 tarihli Halkçılık Programı öncesinde, XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren *Halkçılık* kavramının, düşüncesinin izlerini görmek mümkündür. Bu izleri takip eden ve ciddi bir literatür oluşturan çalışmalar[72] incelendiğinde Halk-

---

Zafer Toprak, *"Halk Fırkası'nın Kuruluş Evresi: Halkçılık Programı ve 1923 Nizamnamesi"*, Toplumsal Tarih dergisi, İstanbul, Eylül 2011, S.213, s.20-29.

70 Halkçılık Programı adlı metnin, *kendisini doğrudan ele alarak* irdeleyen çalışmalar için göz atılmalıdır:
İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi,* Baha Matbaası, İstanbul, Eylül 1963.
Seydi Çelik, *"Atatürk'ün Halkçılık Beyannamesi ve Cumhuriyet Dönemi Halkçılık Anlayışı"*, Teori dergisi, Aralık 1998, S.107, s.16-33.
Ceyhun Atuf Kansu, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı,* Varlık Yayınları, İstanbul, Ekim 1969.
Necdet Ökmen, *Halkçılık Üzerine,* Latin Matbaası, İstanbul, 1969.
Zeki Sarıhan, *"Halk Çağının Ürünü 'Halkçılık Beyannamesi'"*, Teori dergisi, *Kemalizm'de Halkçılık özel sayısı*, Ankara, Aralık 1998, S.107, s.3-15.
Serdar Şahinkaya,*"Mustafa Kemâl Paşa'nın Halkçılık Programı 13 Eylül 1920"*, Memleket Siyaset Yönetim dergisi, Ankara, 2019, S.32, s.183-194.
Teori dergisi, *"Halkçılık Programı"*, Sol Güçbirliği-Sol İktidar özel sayısı, İstanbul, Eylül 1998, S.104, s.24-26.

71 İlhan Tekeli-Gencay Şaylan, *"Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi"*, Toplum ve Bilim dergisi, İstanbul, 1978, S.6-7, Yaz-Güz. s.44-110.

72 Seydi Çelik, *"Atatürk'ün Halkçılık Beyannamesi ve Cumhuriyet Dönemi Halkçılık Anlayışı"*, Teori dergisi, 1998.

çılığın şu üç damardan beslendiğini tespit edebiliriz; Rusya'daki Narodniklik Akımı, Fransız Devrimi'nin etkileri ve Durkheim'in dayanışmacı toplum görüşü.

Narodniklik, öncü aydınları destekleyen köylü kitlelerle birlikte toplumcu düzen kurmayı amaçlayan bir küçük burjuva akımı olarak tanımlanabilir. İttihat Terakki içindeki Rusya'dan gelen Narodnikler bu akımın yaygınlaşmasında ciddi katkıda bulunmuşlardır.

Fransız Devrimi'nin *özgürlük-eşitlik-kardeşlik*[73] sloganı *mutlakıyete* yani eski düzene karşı tüm halk sınıflarını birleştirerek halkçılık kavramının biçimlenmesinde belirleyici olmuştur.

Halkçılık anlayışını etkileyen Fransa kaynaklı diğer bir akım da *Durkheim* sosyolojisinin temelinde yatan *dayanışmacılık*tır. Dönemin dili ile *tesânüdçülük*tür.[74] Bu akım yani dayanışmacılık, toplumsal sınıfların varlığından ziyade girişim özgürlüğü ve mülkiyetin dokunulmazlığına karışmadan/karşı çıkmadan liberalizm ile sosyalizmi birleştirmeye gayret eden ve bu nedenle de devletin iktisadi hayata müdahalesine taraftar, uzlaşmacı bir akımdır.

Kapitalizmin istekleri paralelindeki liberal uygulamalar sonunda insanlık, daha önce görülmemiş trajedilere sahne olmuş, Avrupa'nın sınırları yeniden çizilmiştir. XX. yüzyılın başlarında "kapitalizm" patron değiştirirken, bu değişikliğe direnen ulusal kurtuluş savaşları ve sosyal devrimler adeta insanlık tarihinde

---

Evren Haspolat, *"Meşrutiyetin Üç Halkçılığı ve Kemalist Halkçılığa Etkileri"*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu dergisi, 2011, S.47, Bahar, s.557-584.
Ahmet Makal, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri,* İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
Zeki, Sarıhan, *"Halk Çağının Ürünü 'Halkçılık Beyannamesi'"*, Teori dergisi, Kemalizm'de Halkçılık özel sayısı, 1998.
İlhan Tekeli, *"Türkiye'de Halkçılık"*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, C.7, s.1929-1935.
Zafer Toprak, *"Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-1938,* İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Derneği Yayını, İstanbul, Eylül 1977, s.13-38.
Zafer Toprak, *"II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık"*, Toplum ve Bilim dergisi, İstanbul, 1977, Bahar, S.1, s.92-123.
Burak Çelik, 2007.

73 Fransızca da *"Liberté, égalité, fraternité"* olarak kullanılan devrimin sloganı, Osmanlı mutlakıyetine karşı **hürriyet, müsavat, uhuvvet** olarak söylenmiştir.

74 **Tesânüd:** Dayanışma. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 11. Baskı, Ankara, 1993, s.1089.

yeni bir dönemin başladığına işaret ediyordu.[75]

İncelememize konu ettiğimiz Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Eylül 1920 tarihli Halkçılık Programı, işte bu çağın, *Halkçılık Çağı*nın[76] ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Bu arada filmi biraz geriye doğru sarmakta fayda var diye düşünüyorum. Zira Türk Halkçılığı'nın ilk *halka doğru gitme hareketi*ni de anımsamalıyız. Bu hareket 1913 yılında bir grup tıbbiyeli genç tarafından başlatılmıştır. İki ay süresince kadim kent İzmir ve çevresinde gezinen tıbbiyeliler izlenimlerini ilk olarak 27 Eylül 1913'te *Anadolu'da Yaya Seyahati Hatıraları-I* başlığı ile *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayımlamışlardır. Ardından da yazının bir kısmı yeniden *Halka Doğru* dergisinde yayımlanmıştır.[77]

Halkçılık Çağı dönemini, çok uluslu imparatorlukların yıkıldığı, ulus devlet temelli cumhuriyetlerin kurulduğu, yönetimlerin halkın eline geçtiği bir konjonktür olarak da özetleyebiliriz. Bu dönemde bizim coğrafyamızda ***saraya rağmen***, yönetimin ilmik ilmik örülen bir Anadolu kilimi gibi bin bir emek sonucunda halka geçme süreci başlamış ve derinleşmekteydi. Kuzey komşumuzda yaşanan şanlı Ekim Devrimi ve takiben kuruluşu çok sancılı da olsa *yeni düzen*[78] nedeniyle halk, halkçılık, halk hükümeti gibi kavramlar yaygın ve ateşli bir biçimde tartışılıyordu.

Türkiye, ortak düşman emperyalizme karşı kuzey komşudaki Bolşevik Yönetimiyle işbirliği imkânlarını araştırıyor, desteğini sağlamanın yollarını arıyordu. Araştırma ve arama gayretleri ***1 Ağustos-13 Eylül 1920*** tarihleri arasındaki günlerde hızlan-

75 Eric Hobsbawn, *Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) Aşırılıklar Çağı*, Everest Yayınları, İstanbul, 2011. Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye*, 2011.

76 Zeki Sarıhan, *"Halk Çağının Ürünü 'Halkçılık Beyannamesi'*, 1998.

77 Evren Haspolat, *"Meşrutiyetin Üç Halkçılığı ve Kemalist Halkçılığa Etkileri"*, 2011, s.54.
İkinci Halka Doğru Hareketi de yine bir tıbbiyeli olan *Dr. Reşit Galip* Bey'in önderliğinde 1919'da gerçekleşmiştir. Masamdaki dosyalardan biri de köy, köylü, köycü, halkçı ve bir yoksul köylüler ülkesinde kurulan 1923 Cumhuriyet'inin **köy-tarım-toprak** üçlüsünü bütünsel bir perspektifte ele alan politikalarıdır. Bu dosyanın kitap projesi olarak tasarlanmış adı: **"Cumhuriyet, Köy ve Köylü: *Bizde köylünün ocağı tütmezse, fabrikanın bacası söner*"** şeklindedir. Umarım bu kitap projesini 2023'ün sonuna doğru tamamlamış olurum.

78 Kuzey komşudaki yeni düzenin halkçılık ile ilgili kökleri için esas olarak 1897'de Lenin'in kaleme aldıkları, meraklılar tarafından okunmalıdır. V. İ. Lenin, *Halkçılığın İktisadî Muhtevası*, Payel Yayınevi, İstanbul, 1970.

dı. Bu ***44 günde***, yaşanan kritik gelişmelerden, dönemin matbuatı gözden geçirilerek bir *sinopsis*[79] yazılabilir.

Şimdi birlikte bu 44 güne biraz daha yakından bakalım:[80]

1 Ağustos 1920, Kâzım Karabekir Paşa'nın gönderdiği *Yeşil Ordu Müfrezesi* Ankara'da coşku ile karşılanarak bir sevgi seli yaratır.[81]

2 Ağustos tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Bolşeviklerin övgü dolu başarılarından bahsediyor ve zaferin yakın olduğu tespitinde bulunuyordu.[82]

Halil Paşa, Doğu Beyazıt'tan 3 Ağustos'ta Karabekir ve Mustafa Kemal Paşalara mektup yazar. Mektup, müjdeli bir haber vermektedir. "*Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Sovyetler aleyhine dönmeyeceği konusunda güvence verdiğini, 500 kilo altınla yola çıktığını, ilk silah yardımının da 20 Temmuz'da yola çıktığını*" belirterek "*Rusların, İngiltere ile anlaşma yapsalar bile Doğu devrimini (ateşini) körüklemekten ve Türkiye'ye yardımda bulunmaktan geri durmayacaklarını*" not eder.[83]

4 Ağustos 1920, kuzey komşu ile irtibat giderek hızlanmaktadır. Sovyetler'le bir yardım ve dostluk antlaşması imzalamak için Moskova'da bulunan Hariciye Vekili Bekir Sami, Yusuf Kemal, Osman ve İbrahim Tali Beyler, Sovyet Dışişleri Bakanlık Danışmanı Yoldaş Karahan ile ilk görüşmeyi yaparlar. 13 Ağustos'ta Türk Heyeti ile Sovyet Heyeti arasında resmi görüşmeler başlar. Ertesi gün, yani 14 Ağustos'ta Türk Heyeti V.İ. Lenin ile görüşür. Görüşmede Bekir Sami Bey, Lenin'e Anadolu halkının ve TBMM'nin selamlarını ileterek yardım/destek talebinde bulunur. Lenin de Anadolu'ya *(Anadolu Hareketine)* yardım edeceklerini ve Batı'nın saldırılarına karşı Türkiye'yi koruyacaklarını belirtir. Türk-Sovyet Askerî Komisyonları 17 Ağustos'ta ayrıntıları görüşmeye başlar

79 Gerçekten de böyle bir sinopsisten ciddi bir belgesel yapılabilir / yapılmalıdır.

80 1 Ağustos -13 Eylül 1920 tarihlerindeki ayrıntıları not ederken geniş ölçüde; Zeki, Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, TBMM'den Sakarya Savaşına (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, C.III, s.153-210 ile Burak Çelik, 2007, s.51-57 arasından yararlandım.

81 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, TBMM'den Sakarya Savaşına (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, 1995, s.153.

82 Zeki Sarıhan, 1995, s.155.

83 Zeki Sarıhan, 1995, s.156.

ve tam yirmi gün sonra 24 Ağustos 1920'de Türk-Sovyet görüşmeleri tamamlanarak *Dostluk ve Yardım Antlaşması* parafe edilir. Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey 30 Ağustos'ta Sovyetler'deki faaliyetler ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan raporda şu hususlar kaydedilmiştir: *Sovyetlerin yardımda bulunacakları, Ermenistan yolunu diplomatik gayretlerle, yetmez ise güç kullanarak açacakları, kendisinin İtalya'dan silah ve mühimmat alabilmek için 1 milyon liralık yardım talebinde bulunacağı, Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin'in, Misak-ı Millî hudutlarının "etnik" olarak tadil edilmesini talep ettiği ve fakat kabul edilmediği...*

2 Eylül günü Türk Heyetinden İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey çantasında Bekir Sami Bey'in yazdığı not, 24 Ağustos'ta parafe edilmiş Türk-Sovyet Dostluk Anlaşması, 1 milyon altın Ruble ve 1 vagon mavzer fişeği ile Moskova'dan ayrılır. 18 Eylül'de Trabzon'a varan Yusuf Kemal Bey zorlu bir yolculuk sonrası 11 Ekim 1920'de Ankara'ya gelir.[84]

Kâzım Karabekir Paşa, 4 Ağustos'ta birliklerine yayınladığı tamimle, Doğu Harekâtı'nın gerekçelerini açıklar: *"Bir yanda, ezilen milletleri esaret zinciri ile bağlamak isteyen İngiltere, Fransa var. Bunlar Yunanlılar ile Ermenileri ayartıyor. Öte yanda esir milletleri kurtarmak, bütün insanları bir tutmak isteyenlerin başında Ruslar var. Meclis, Rusya Şûra Hükümeti ile birlikte Ermeni çetelerini tedip ederek Rusya yolunu açmak için sizi hududa topladı. Kızıl Bolşevik ordusu (sizlere) ordumuza selamlar gönderdi. Bütün ezilen milletler, hayat ve hürriyetlerine kavuşacaklardır."*[85]

Aynı gün yani 4 Ağustos'ta Konya'da Hükümet Konağı önünde toplanmış bulunan halka TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa hitap etmektedir: *"Milli kuvvetler, küçük görülecek kuvvetler değildir. Türk hareketini takdir eden Rus hürriyetperverler, yardımlarını esirgememektedirler."*[86]

Pozantı Kongresi için Adana Pozantı'da bulunan Reis Paşa 5 Ağustos'ta yayınladığı bildiride, İslam Dünyası ile Bolşeviklerin,

84 Zeki Sarıhan, 1995, s.157-192 arasında çeşitli sayfalar ve Burak Çelik, 2007, s.51.

85 Zeki Sarıhan, 1995, s.157; Burak Çelik, 2007, s.52.

86 Zeki Sarıhan, 1995, s.157.

Anadolu Hareketine yardım için söz verdiklerini anlatır.[87]

8 Ağustos'ta Erzurum'da ilginç bir gelişme yaşanmıştır. İl Maarif Müdürü Mithat Bey, Öğretmen Okulu Öğretmeni Cevat Bey ve Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Mustafa Beyler, hep birlikte Kolordu Komutanı Karabekir Paşa'ya giderek, kentte bir halk hükümeti kurulması gerektiğinden söz ederler. Karabekir Paşa'nın yanıtı sert ve nettir: *"Ankara'nın bilgisi dışındaki girişimleri ezerim!"*

10 Ağustos 1920, daha önce de belirttiğimiz gibi kapkara bir gündür. İstanbul Hükümeti *Sevr Anlaşması*'nı imzalar. Gelin o günü Turgut Özakman Hoca'nın kronolojisinden[88] özetleyelim: *"Anlaşma ile Anadolu'nun İngiliz, Fransız ve İtalyan nüfuz bölgelerine ayrılması; Doğu Trakya'nın Yunanistan'a devredilmesi; Batı Anadolu'nun Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalmakla birlikte; bölgede egemenlik hakkının Yunanistan'ın kullanması; Doğu Anadolu'da Ermenistan ve aşamalı olarak Kürdistan kurulması; Boğazlar bölgesinin özel bütçesi, örgütlenmesi, bayrağı, polisi olan yarı devlet niteliğindeki bir karma kurulca yönetilmesi ve Antlaşmanın, imzacı devletlerin istediği biçimde uygulanmaması halinde İstanbul'un da Osmanlı'dan alınması öngörülmektedir"* Sonuç olarak Türkiye, Orta Anadolu ve Batı Karadeniz'e sıkıştırılarak yarı sömürge vaziyeti daha da derinleştirilmiş oluyordu.

Meclis Başkanlığı'nın talebi üzerine 11 Ağustos'ta bir rapor hazırlayan Kâzım Karabekir Paşa; *"Bolşeviklik hızla yayılmaktadır; İngilizler, Türk-Bolşevik bağlantısını önlemek için Kafkas hükümetlerini kullanma gayretindedirler; Polonya saldırısı üzerine Bolşevikler büyük kuvvetlerini Kafkasya'dan çekmeleri nedeniyle zayıflamış bir görüntü vermektedirler ama kısa zamanda toparlanacaklardır. Sovyetler büyük ihtimalle Gürcistan ve Ermenistan'ı da Bolşevikleştireceklerdir..."* Ayrıca, *"1 Eylül'de Bakü'de dünya çapında etkisi olacak Doğu Halkları Kurultayı toplanacaktır. Bu Kurultay'a acele delege gönderilmesi gerekir; bununla birlikte Bolşevizm hakkında zamanında bir karar oluşturularak bunun aşağıdan yukarıya bir devrimle gerçekleşmesinin önlen-*

87 Zeki Sarıhan, 1995, s.158.

88 Turgut Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2015, s.322.

mesi isabetli olacaktır" tespitlerinde bulunur.[89]

TBMM'ne verilen bir soru önergesinde, Doğu Cephesi'ndeki saldırılara karşılık verilememesinin nedenleri sorulmaktadır. 14 Ağustos 1920, Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te bu önerge üzerine bir konuşma yapar. Konuşmada, *Bolşeviklerin kazandığı başarıları överek İslamiyet'in en yüce kural ve yasalarını kapsadığını ileri sürdüğü Bolşevikliğin, ortak düşmana*[90] *karşı kazandığı zaferin teşekküre değer olduğunu* belirtir. *Doğu Cephesi'nde Türk ve Bolşevik ordularının işbirliği yapmaya başladığını ve bunun geliştirileceğini* açıklar. Mustafa Kemal Paşa; *"Bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malumdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık... bizim nokta-i nazarlarımız -ki* ***halkçılıktır****- kuvvetin-kudretin, doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, prensibidir. Elbette böyle bir prensip Bolşevik prensipleriyle tearuz(çelişmez) etmez"*[91] der.

19 Ağustos'ta Azerbaycan Cumhurbaşkanı *Neriman Nerimanof*'un yolladığı mektup TBMM'de okundu. Mektuptaki, *"Müslüman komünistleri sizin amacınıza ulaşmanız için olanca güçlerini seferber edecektir. Aksi takdirde ne bizim ne sizin ne de Doğu için varlık vardır"* satırları oldukça dikkat çekicidir.

Aynı gün yayımlanan *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde başyazar *Yunus Nadi* şu satırları köşesine taşıyordu: *"Hayat mücadelesi için bir bayram daha!.. Başlarında İngilizlerin bulunduğu emperyalistler, Türkiye'yi parçalayarak yok etmek için tepeden tırnağa kadar zulüm ve vahşet kesilerek yeltenmedik pislik ve hıyanet bırakmadılar. Haklarından ve hakkın galip gelmesinden emin olan Türk milleti, daha fazla zorluklar içinde, bu zulüm ve hıyanet tufanına karşı koymaya azmederek, cihat meydanında beklemektedir. Bütün dünya, bütün Doğu ve Asya, emperyalizmi yok etme mücadelesinde bizimle birlikte olduğu*

89 Zeki Sarıhan, 1995, s.168; Burak Çelik, 2007, s.52.

90 "Bu dönemdeki Türkiye-Sovyet Rusya dolayısıyla V.İ. Lenin ve Mustafa Kemal arasında gelişen dostluğa dair metinlerde her iki lider de bu '*ortak düşman*' kavramına sıkça atıf yapar. Ortak düşman, ***emperyalizm***dir." Serdar Şahinkaya.

91 Burak Çelik, 2007, s.53.

için ümidimiz kuvvetlidir. Gelecek bayramları hakkın zaferi şenlikleri içinde kutlayalım."[92]

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de aynı gün, *Şark Politikamız* başlıklı dikkat çekici bir yazıyı basmıştır. Yazıda; *"Dünyada büyük bir inkılap yapmak isteyen Bolşeviklerle esasta müttehidiz(hemfikiriz). Bolşeviklerin gayesi, emperyalizmi yeryüzünden kaldırmak. Biz de aynı dava uğruna mücadele ediyoruz. Dâhili politikada da ayrı değiliz. Onlar gibi biz de istiyoruz ki bundan sonra devletin manası en geniş hakiki delaletiyle milletin irade ve hâkimiyetinden ibaret olsun. Ancak, esasta böyle birleştiğimiz halde, biçimde ayrı düşünüyoruz"* zira *"bizim memleketimizin içtimai, iktisadi ve siyasi yapısı faklıdır"* diyordu.[93]

Dönemin matbuatındaki kimi yazılar hadiseleri anlamak için çok yardımcı olmaktadır. Örneğin 20 Ağustos günü *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesine *Muhittin Bey* tarafından kaleme alınan ***Program*** başlıklı yazı da böyledir. *"Bolşevikliğin hızla yayıldığı ve dünya devriminin an meselesi olduğu ve bunun hiçbir güç tarafından engellenemeyeceği"* tespitinde bulunuyor. Takiben de *"Türkiye'nin bu olaylar karşısında henüz tutumunu belirlemediğini, dünya devrimini adım adım izleyen bir program yapması gerektiğini ve böyle bir programın çeviri değil, memleket ihtiyaçlarından doğan, canlı bir program olması gerektiğini"* belirtiyordu.[94]

22 Ağustos tarihli *Öğüt* gazetesi, *"Bir Lâyiha"* başlığıyla *"Meclis'te bir halk hükümetinin teşkili için çalışan büyük bir grup tarafından tertip olunarak yakında müzakere edilmesi muhtemel bulunan bir kanun lâyihası"* sunuşuyla bir metin yayımladı. Aynı tarihli gazetedeki başyazı da *"Halk Hükümeti"* başlıklı idi.[95]

---

92 Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.249.

93 Burak Çelik, 2007, s.53.

94 Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, 1999, s.607'den aktaran Burak Çelik, 2007, s.53.

95 Öğüt gazetesinin 22 Ağustos 1920 tarihli nüshasında yayınlanan "Bir Lâyiha" başlıklı 12 maddelik metin, tipik bir program özelliğini taşımakta idi. Bu lâyiha, 21 gün sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclise takdim olunacak "*Halkçılık Programı*" ile nerede ise birebir örtüşüyordu. Öğüt gazetesindeki bu metni merak edenler, Burak Çelik, 2007, s.97-98'e göz atabilirler. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tarihini araştıran çalışmaların çoğunda bahse konu metne değinilmektedir.

27 Ağustos 1920'de hem *Mustafa Kemal* hem de *Kâzım Karabekir* Paşa ile ilgili iki noktaya değinilmelidir. *Birincisi*, Mustafa Kemal'in bayram nedeniyle orduya dönük yüreklendirici mesajıdır. Paşa, Türkiye'ye yardım etmek için ordularını Doğu'da ilerletmekte olan Bolşevikleri övmekte ve selamlamaktadır.[96] Ayrıca da dünyanın durumunun Türkiye lehine olduğu ve yakında başarı sağlanarak gerçek bayramlar yapılacağının müjdesini vermektedir.[97] Karabekir Paşa ile ilgili olan nokta ise şudur; Genelkurmay'ın bilgi talep etmesi üzerine, Bolşevik ordularında bulunmadığı için ordudaki subay apoletlerini söktürdüğünü, erlerin de başlarına kızıl yıldız[98] taktıklarını bildirmektedir. Karabekir, sınır boylarındaki subayların zaten apolet kullanmadıklarını, kendi emri olmaksızın Kızıl Ordu işaretlerinin takılması üzerine onlarda bazı değişiklikler yapan bir emir verdiğini bildirerek bundan böyle apoletlerden vazgeçilmesini önermiştir.[99]

Karabekir Paşa'nın bayram mesajı 30 Ağustos tarihli *Albayrak* gazetesinde yayımlanır. Paşa mesajında, *"İslâm ve Rus milletleri, İngiliz, Fransız ve Yunan çapulcularını mutlaka kovacaktır"* der.[100]

Başyazar *Yunus Nadi* Bey, gazetesi *Anadolu'da Yeni Gün*'de 30 Ağustos tarihinde sert bir üslupla adeta kurtuluş ve zaferi tarif ediyordu. *"Türkleri hayvandan daha aşağı bir dereceye indiren barış projesini sonsuza kadar reddetmeliyiz. Ey şan ve şerefi ile tarihlere destan olan millet! Sen (...) ne idüğü belirsiz sefil yaratıklar karşısında hiç aciz kalır, hiç mağlup olur musun? (...)* ***Dünyanın tüm ezilen ulusları, başında Bolşevik Rusya'nın olduğu bütün Doğu ve Asya bu inanışta bizimledir. Demek ki, yalnız bizi değil, bütün dünyayı zulüm ve esaretten kurtaracak yeni bir devrim mücadelesi için-***

96 Mustafa Kemal ve Bolşeviklik meselesinin özet ve fakat kritik bir değerlendirmesi için mutlaka göz atılmalıdır: Yıldırım Koç, *Atatürk ve Bolşeviklik*, 2 Şubat 2022. https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1643790740b.pdf

97 Zeki Sarıhan, 1995, s.189.

98 Bu kızıl yıldız, tepelerine kırmızı çuhalı kalpak ve Meclis'te bir grup vekilin kırmızı kravatı sembolleştirmeleriyle ilgili olarak bakınız:
Can Dündar, *Kızıl Tepeli Kalpak*, 1998.
İhsan Güneş, *"Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (1921 Anayasası'nın) Yapılış Süreci"*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi, Eskişehir, 2020, C.20, S.2, s.237.

99 Zeki Sarıhan, 1995, s.189.

100 Zeki Sarıhan, 1995, s.192.

deyiz. Bunda başarı hiç şüphesiz devrimin olacaktır. Devrim ki, zulüm ve vahşeti sonsuza kadar yok edecek ve biz Türk ve Müslümanları olduğu gibi, bütün ezilmiş ve esir milletleri özgürlüğe ulaştıracaktır".[101-102]

Sovyet Rusya Elçilik Kurulu'nun 200 kişilik ilk kafilesi 31 Ağustos'ta Erzurum'da törenlerle karşılanır. Elçilik Birinci Sekreteri *Upmal-Angarski*[103] *törende yaptığı konuşmasını "Yaşasın Türkiye'nin Kızıl Ordusu"* sözü ile bitirir.[104]

1 Eylül 1920'de Bakü Doğu Halkları Kurultayı, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Neriman Nerimanof'un konuşmasıyla açılır. Üçüncü Enternasyonal'in sekreteri Zinovyev, *Mustafa Kemal'in komünist olmadığını bildiklerini, buna rağmen emperyalistlere karşı savaştığı için destekleyeceklerini* belirtir.[105] Kurultay'ın 4 Eylül'de toplanan üçüncü oturumunda Ankara Hükümeti'nin temsilcisi İbrahim Tali Bey'in bildirisi okunur. Bildiri de; *"Anadolu hareketinin bir burjuva akımı olmadığı, Anadolu devrimcilerinin Kızıl Devrimin doğan güneşine yöneldiklerini ve geleceklerini Üçüncü Enternasyonal'e bağladıkları"* vurguları öne çıkarken, bildiri *"Yaşasın Sovyet Rusya ve sadık bağlaşığı Devrimci Doğu"* sloganı ile biter.[106]

Genelkurmay Başkanı *İsmet Paşa,* 3 Eylül 1920'de Doğu Cephesi Komutanlığına bir telgraf çeker. Telgrafta *Sovyet Elçilik Birinci Sekreteri Upmal-Angarski hakkında Karabekir Paşa'yı uyarır. Sovyet Elçilik Kurulu'nun devrim yapmakla görevli gibi göründüğünü belirterek onların Beyazıt'ta kurdukları telgraf makinesinin yasaklanmasını talep eder,* zira İsmet Paşa'ya göre, *"Doğu ordusu kışkırtılabilir, ayrıca da Hükümet aracılığıyla olmayan devrim çalışmalarının kesinlikle yasaklanmış bulunduğu"*nu hatırlatır.[107]

---

101 Vurgu yazara aittir.

102 Nurettin Gülmez, 1999, s.250'den aktaran Burak Çelik, 2007, s.54.

103 Serpil Sürmeli, *"Sergey Petroviç Natsarenus'un Ankara Büyükelçiliği Sırasında Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti İle İlişkiler"*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk dergisi, Erzurum, 2006, C.V, S.2, s.31.

104 Zeki Sarıhan, 1995, s.192.

105 "Bu konuda Zinovyev ile Lenin arasındaki tartışmaları çok sayıda kitapta bulmak mümkündür. Zinovyev'in bu cümlesi, bence Lenin'in talimatıdır." Serdar Şahinkaya.

106 Zeki Sarıhan, 1995, s.193-198.

107 Zeki Sarıhan, 1995, s.195.

Aynı gün, yani 3 Eylül 1920 Cuma günü Bakü'de Türkiye Komünist Teşkilatları Kongresi toplanır. Mustafa Suphi'nin başkanlık ettiği toplantıya üç bin komünist, iki bin beş yüz işçi ve çiftçiyi temsil eden İstanbul, Zonguldak, Ereğli, İnebolu, Samsun, Trabzon, Bayburt, Erzurum, Sivas, Konya, Ankara, Eskişehir, Vezirköy, Şarkikaraağaç, Of ve Ordu delegeleri katılmıştır.[108] Bu toplantıdan tam bir hafta sonra da yine Bakü'de Türkiye Komünist Fırkası'nın ilk Kongresi toplanacaktır.[109]

4 Eylül Cumartesi günü, İçişleri Bakanlığı'na 98 oyla Tokat Mebusu Dr. Nazım Bey seçilir. Mustafa Kemal Paşa'nın adayı Refet Bele 65 oy almıştır. Bu seçimden hoşnut olmayan Mustafa Kemal çeşitli taktiklerle Dr. Mustafa Bey'in 6 Eylül'de istifasını sağlar. Yerine Refet Bey seçilecektir.

5 Eylül'de TBMM Genel Kurulu bir süredir görüşülmekte olan *Meclis'in amacı, toplanma ve görüşme biçimi konularını* kapsayan *"Nisâb-ı Müzakere"* kanununu kabul eder. Buna göre Meclis, yurdun kurtarılışına kadar tatil yapmadan çalışacaktır. Mebusların izin hakları yılda iki aydır. Kanuna göre, mebusların aylıkları da 100'er lira olarak belirlenmiştir.[110]

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi, 5 Eylül'de Meclis'te *Halk Zümresi*[111] adıyla bir grup kurulduğunu yazıyordu. Grup, kayıtsız şart-

108 Zeki Sarıhan, 1995, s.197.

109 Kongre ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar, 1908-1925*, 2019, C.I ve Türkiye Komünist Partisi, *Parti Tarihi: Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluş Dinamikleri*, 2021.

110 Zeki Sarıhan, 1995, s.200.

111 Halk Zümresi ile ilgili ayrıntılı bilgi için; Burak Çelik, 2007;
Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, 1999, C.I.
Dinçer Demirkent, *Bir Devlet, İki Cumhuriyet*, 2017.
Hasan Kendirci, *Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne: Kopuş ve Süreklilikler*, 2009.
Nuray Ertürk Keskin, *"1920: Bağımsız ve Halka Doğru Yönetim"*, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini, *(1919-1928)*, 2012, C.1. (Editör: Nuray E. Keskin)
Murat Sevinç-Dinçer Demirkent, *Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası 1921 Anayasası ve Tutanakları*, 2017.
Ömür Sezgin, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, 2005.
Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 2020.
Mete Tunçay, *"Mesai" Halk Şûrâları Programı 1920*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No: 328, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.
Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar, 1908-1925*, 2019, C.I.

sız halk egemenliğini sağlamak, çağın ve toplumun ihtiyaçlarına göre yenilikler yapmak, İslâmiyet'in asr-ı saadet döneminin samimiyetini getirmek amaçlarıyla kurulmuştu. Gazete Halk Zümresi'ne başarılar dilemeyi de ihmal etmiyordu.

Nizamettin Nazif, *Açık Söz* gazetesinin 6 Eylül tarihli baskısındaki *"Halka Doğru"* başlıklı makalesinde *"Bugün dünya baş döndürücü bir hızla halka doğru dönüyor. Anadolu halkına kendini alakadar edici bir idare lazımdır"* diye yazıyordu.[112]

8 Eylül 1920'de külçe halinde ilk Sovyet yardımı altın Erzurum'a gelmiştir. 200 kilosuna Kolordu ihtiyacı için Karabekir Paşa tarafından el konur, gerisi Ankara'ya gönderilir. İkinci parti olarak da 1 milyon altın ruble 9 Ekim'de Trabzon'dan Ankara'ya yola çıkarılacak, üçüncü parti olarak da 1,5 milyon altın ruble Tuapse'den gönderilecektir.[113]

Açık Söz gazetesinde 9 Eylül günü *"Halka Rücu"* başlıklı bir yazı çıkar. Yazıda ciddi bir davet/çağrı vardır: *"Hepimiz bir toplumsal devrim zamanı geldiğine inanıyoruz. Yönetim halkın eline verilmedikçe, bu badireyi atlatmak mümkün değildir. O menhus emperyalizm kâbusu ortalığı kaplamadan işe başlamalıyız."*[114]

Dünyadaki gelişmeleri ele alan 9 Eylül tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi "emperyalizmin hezimeti" hakkında şu yorumu yazıyordu: *"Her devlet, her millet yeni dünya akımı önünde durumu belirlemek zorunda kalmaktadır. Birkaç yıl önce milletleri arzularına göre sürükleyen devletler, artık peşlerinde bu ulusları bulamamaktadır. Eski sistem devletler, yalnız dış ulusların değil, ezilen halkların hücumuna uğramaktadır. Balkanlar ve Avrupa'da emperyalizmin hezimeti beklenmektedir."*[115]

Mahmut Esat Bey, 13 Eylül'de Yunus Nadi'nin *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde yazıyor; *"Tanzimat'ın cehalete karşı sıkılmış bir silah, yeniliğe doğru atılmış bir adım olduğu inkâr edilemez. Bunun ötesinde bir yarar getirmemiştir. Çünkü varını-yoğunu, evini-barkını, feda*

112 Zeki Sarıhan, 1995, s.202.

113 Zeki Sarıhan,1995, s.204.

114 Zeki Sarıhan, 1995, s.207.

115 Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, 1999, s.598'den aktaran Burak Çelik, 2007, s.56.

eden Türk halkı; yağlı fesi, yırtık mintanı, yamalı donu, parmakları çıkan pabucu ile tesadüfen hükümet kapısına düşse, payı sadece hakaret olmuştur. Millet idealsizleştirilmiş, buna da devletin milletten kopması neden olmuştur. Öyleyse artık idarede mutlaka bir devrim yapılmalı, ortadaki bu kopukluk kaldırılmalı, hükümet halkın işlerine çekidüzen verecek basit bir alet haline getirilmelidir".[116]

Halkçılık Programı'nın yayınlandığı gün olan 13 Eylül 1920'de Mustafa Kemal Paşa, Mustafa Suphi tarafından kendisine gönderilen 15 Haziran tarihli mektubu cevaplar:

"Aynı amaç için çalıştıklarını, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın Sovyet idare teşkilatından farksız olduğunu belirtir. Türk Komünist Fırkası'nın yalnız Meclis'le ilişki kurmasını isteyerek, Meclis'in toplumsal devrimi yavaş yavaş uygulamaya koyacağını" bildirir.[117]

Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı'nı Meclis'e sunduğu dönemin, yani o kritik 44 günün koşullarına buraya kadar göz atmış olduk. 1920'lerin dünya tablosu[118] içinde değerlendirilirse "gerçek" anlamı daha iyi anlaşılacak ve bu toprakların insanlarının nasıl güçlükler içinde zafere doğru adım adım, örgütlenerek; omuz omuza durdukları ve kurtuluşu elleriyle yarattıkları görülecektir.

Halkçılık Programı ve Halkçılık Beyannamesi: Yakın Plan

Buraya kadar yazılanlar, Halkçılık Programı ruhunun daha iyi kavranması ve anlaşılabilmesi için döneme ait iç ve dış gelişmelerin özet olarak birleştirilmesiyle kaleme alınmıştır.

1920'lerin dünyasının ideolojik mimarisi ya da kutuplaşması *Doğu* ile *Batı* arasındadır diyebiliriz. Daha anlaşılır bir ifadeyle

116 Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, 1999, s.384'den aktaran Burak Çelik, 2007, s.56.

117 Zeki Sarıhan, 1995, s.210.

118 1920'lerin dünyasını, uluslararası işbölümünü ve bu işbölümü içinde Lenin'in Sovyetleri ile Mustafa Kemal'in Türkiye'sini ve de dostluklarını derli toplu öğrenmek ve anlamak için mutlaka bakınız: Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye*, 2011.

ideolojik mimarinin taşıyıcı kolonları; emperyalizm ve bağımsızlıktır. Yani; Batı=emperyalizm; Doğu=bağımsızlık'tır.

Bu ideolojik yapılanmada Türkiye safını tartışmasız bir biçimde Doğu'dan yana belirlemiş ve Türkiye gerçeklerine, bu topraklara dayanan özgün ideolojik çizgisini yaratmış ve de büyük bir kıskançlıkla korumuştur.

İşte **Halkçılık Programı**, hem emperyalizme karşı tutumun hem de siyaseten kendine özgü ideolojik duruşun bir metni olarak yaratılmıştır.

Halkçılık Programı esas olarak Milli Mücadele'nin programıdır.

TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Eylül 1920 günü Meclis'e sunduğu programdan anlaşılmalıdır ki, devlet kuran, devrim yapan kurucu iradenin partisi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın adı daha o tarihte saptanmıştır.[119] Halkçılık Programı okunduğunda günümüzde nerede ise unutulmuş bir gerçekle yüz yüze gelinir. O gerçek: *Türkiye'nin bir devrimle kurulduğu gerçeği*dir. Yani, *Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli devrimdir ve bu temel* ***arasız devrimler****le*[120] *tahkim edilmiştir.*

Programı bütünüyle gözden geçirmeden önce kritik önemdeki 8. Maddeye bir göz atalım: *"Türkiye Halk Hükûmeti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur"* Ve *"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ünvânını taşır"* Daha önce olmayan bir kelimeden bahsediyor. ***Türkiye*** diyor. Gerçekten de daha önce Türkiye yoktu, Osmanlı devleti vardı. Bu bir devrimdir. Osmanlı devletinin üzeri bir kalemle çizilip üzerine Türkiye yazılmış değildir. Bunu pekâlâ kâtiplerde yapabilirdi. Saltanatın üzeri Anadolu İhtilaliyle, süngüyle çizilmiştir.[121] Bu yalın ve yakıcı gerçek hiçbir zaman unutulmamalıdır.

---

119 Doğu Perinçek, *Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008, s.26.

120 9 Mayıs 1935'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin 4. Büyük Kurultayı Ankara'da toplanır. Bu kongre, liberalizmin bu topraklara gömüldüğü, devletçiliğin, bir kaldıraç olarak başta sanayi olmak üzere iktisat politikalarının taşıyıcı kolonu olacağı tespitlerinin yapıldığı kongredir. İşte *"arasız devrimler"*, Mustafa Kemal Paşa'nın Kongrede yaptığı konuşmanın girişinde söz ettiği bir kavram setidir.

121 Doğu, Perinçek, *Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri*, Kaynak Yayınları, 2008, s.26.

İstanbul'da bulunan Osmanlı Padişahına, Müslümanların Halifesine ve Osmanlı hükümetine isyan edilerek Ankara'da devrimci bir hükümet kurulmuştur. Meclisiyle, ordusuyla pratikte kurulmuş olan o devrimci hükümet, anayasasını da yapacaktır. İşte Halkçılık Programı, o anayasanın yani *Teşkilât-ı Esasiye*'nin özü-temelidir.

13 Eylül 1920'de Meclis'e sunulan Halkçılık Programı, 18 Eylül'de Meclis Genel Kurulu'nda okunur. O günkü oturumda Programın hukuksal niteliğine ilişkin tartışmalar çıkmıştır. Bazı milletvekilleri bu metin (program) bir hükümet programı mı yoksa bir yasa tasarısı mı, sorularıyla ortalığı kızıştırır.[122]

Meclis'teki tartışmaların sonunda program metni, her şubeden üçer kişiden kurulu *Encümen-i Mahsus* adlı özel ve geçici*(ad. hoc)* komisyona gönderilir. Komisyonun hazırladığı rapor 18 Kasım 1920 tarihli Genel Kurul'da okunur.[123]

Bu arada Komisyon kendisine gönderilmiş olan Halkçılık Programı metninde yer alan "Maksat ve Meslek" başlığı altındaki ilk dört maddesini ayrı bir beyanname olarak sunulması önerisinde bulunur. TBMM, aynı gün bu öneriyi benimseyip metni yayınlar. Böylece ilk dört madde, *Halkçılık Beyannamesi* olarak tutanaklara ve tarihe geçmiş olacaktır.[124]

Halkçılık Beyannamesi[125]

Emperyalist devletlerin devlet ve milletimizin hayatına açıkça kast etmeleri neticesinde meşru müdafaa için toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, şimdiye kadar muhtelif vesilelerle sarahaten ya

122 Bülent Tanör, 2020, s.248; Burak Çelik, 2007, s.66.

123 "Komisyonun Meclis'e sunduğu metin, artık yasa tasarısıdır. Bu tasarı üzerinde iki ay süren tartışmalar sonucunda bahse konu tasarı, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu *(Temel Örgütlenme Yasası)* adıyla benimsenerek Türkiye'nin (Türkiye Cumhuriyeti'nin değil) ilk anayasası olacaktır." Serdar Şahinkaya. Bu iki ay süren tartışmaların derlendiği tutanaklar meraklılar için önemli olmalıdır. Lütfen bakınız; Murat Sevinç-Dinçer Demirkent, 2017, s.59-428.

124 "Esasen bu kitap / çalışmanın kapsamında, Halkçılık Programı'nın TBMM'ye takdimi sonrasındaki gelişmeler yoktur. Ancak bu ilk dört maddenin Halkçılık Beyannamesi olarak yazılıp yayımlanması isabetli ve ilginç olduğundan burada değinilmiştir. Ayrıca kimi çalışmalarda program / beyanname meselesi, birbiriyle ciddi olarak karıştırılmakta ve gevşek bir biçimde de birbirinin yerine kullanılmaktadır." Serdar Şahinkaya.

125 Burak Çelik, 2007, s.66-67; Bülent Tanör, 2020, s.248.

da zımnen [açık ya da örtülü biçimde] ilan ettiği maksat ve meslekinin bir kere daha bütün cihana arz için şu beyannameyi neşreylemeyi [yayınlamayı]lüzum görmüştür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli hudutlar dahilinde hayat ve istiklalini temin ve hilafet ve saltanat makamını tahlis [kurtarma] ahdiyle teşekkül etmiştir. Binaenaleyh, hayat ve istiklalini yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını, emperyalizm ve kapitalizmin zor ve zulmünden kurtararak idare ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı [ulaşacağı] kanaatindedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve istiklaline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzatına [saldırılarına] karşı müdafaa ve bu maksada münafi hareket edenleri tedip [haddini bildirme] azmi ile kurulmuş bir orduya sahiptir. Emir ve kumanda salahiyeti Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti maneviyesindedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkın öteden beri maruz bulunduğu sefalet sebeplerini, yeni vesait ve teşkilat ile kaldırarak yerine refah ve saadet ikame etmeyi başlıca hedefi addeder.

Binaenaleyh, toprak, maarif, adliye, iktisat ve evkaf işlerinde ve diğer mesailde içtimaî uhuvvet [toplumsal kardeşlik] ve teavünü [yardımı] hâkim kılarak, halkın ihtiyacatına göre teceddüdat ve tesisat [yenilikler ve kurumlar] vücude getirmeye çalışacaktır. Bunun içinde de siyasî ve içtimaî umdelerini [ilkelerini] milletin ruhundan almak ve tatbikatta milletin temayülat ve ananatını [eğilim ve geleneklerini] gözetmek fikrindedir.

Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi, memleketin idari, iktisadi, içtimai umum ihtiyacatına müteallik ahkâmı peyderpey tetkik ve kanun şeklinde tatbik mevkine vazeylemeye başlamıştır. Ve minallahüttevfik [Allah yardımcı olsun]"

Beyanname *sol* bir yaklaşıma sahiptir ve *sosyalizan* bir hava taşımaktadır. Bu, dönemin ve Bolşevik Devrimi'nin olduğu kadar, TBMM içindeki sol grupların da etkisini göstermektedir.

Ayrıca ülkenin nüfus unsurunu tanımlamada da ilginç bir yön vardır. *Halkçılık Programı* gibi *Beyanname*de de, bu unsur *Türkiye halkı* şeklinde belirlenmiştir. Böyle bir tanımlama, dinsel bir karakter taşımadığı gibi etnik bir anlam da ifade etmez. Her iki bel-

ge *Türkiye halkı* şeklindeki toparlayıcı terimle, Mütareke sınırları içinde yaşayan ve etnik kökeni ne olursa olsun siyasal birlik ve bağımsızlık temelinde yeniden buluşan kitleleri, bu *siyasî ve coğrafi zemin birliği* açısından tanımlamıştır.[126]

Beyanname'de dikkat çeken bir başka nokta, ordunun fonksiyonunun *emperyalist ve kapitalist düşmanların* saldırılarına karşı savunma olarak tanımlanışıdır. Bülent Tanör'e göre ordu, böylelikle Osmanlı ordusunun cihat ve fetih ideolojisinden ayrılmakta, antiemperyalist ve ulusal savunma kavramı içinde yerini almış olmaktadır. Ayrıca bu yeni silahlı güç; Saray'ın emir ve egemenliğinden çıkıp, TBMM'nin emir ve komutasına girmektedir. Bu durum, aynı zamanda ordunun demokratik, sivil ve şeffaf bir kurulun denetimi altına girmesi anlamına gelir.

Artık Halkçılık Programı[127] ve maddelerine daha yakından bakabiliriz. Halkçılık Programı, *Maksad ve Meslek* (madde: 1-4); *Mevâdd-ı Esâsiye* (madde: 5-17) ve *İdare* (madde: 18-31) başlıkları ile birlikte üç bölüm ve 31 maddeden oluşan bir metindir.

Maksad ve Meslek, yani *amaç ve ideoloji*[128] başlığı altında toplanan ilk dört maddede TBMM'nin temel amaçları saptanmıştı.

Maksad ve Meslek,

Madde 1: *Türkiye Büyük Millet Meclisi, hudûd-ı millîsi dâhilinde temîn-i hayât ve istiklâl ve tahlîs-i makam-ı hilâfet ve saltanat ahdıyla teşekkül eylemiştir.*

İlk maddede Meclis'in milli sınırlar içerisinde hayat ve bağımsızlığın sağlanması ve hilafet ve saltanatın kurtarılması amacıyla oluştuğu belirtilmektedir.

İkinci maddede TBMM Hükümetinin halkı emperyalizm ve kapitalizmin baskı ve zorundan kurtararak yönetim ve egemenliğin gerçek sahibi kılmakla amacına ulaşacağı kaydedilmiştir.

126 Bülent Tanör, 2020, s.248-249.

127 Programın tam metni için Ek:3'e bakınız.

128 Burak Çelik, 2007, s.57'de ideoloji yerine ***öğreti*** demektedir. Ferit, Devellioğlu, 1993, s.627'de *meslek* için; yol, gidiş, geçim için tutulan yol, *sistem* açıklaması not edilmiştir.

Madde 2: *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hayât ve istiklâlini kurtarmayı yegâne ve mukaddes gâye bildiği halkı emperyalizm ve kapitalizm tahakküm*[129] *ve zulmünden tahlîs ederek irâde ve hâkimiyetinin hakîkî sâhibi kılmakla gâyesine vâsıl olacağı itikâdındadır.*

Birinci ve ikinci madde birbiriyle ilintilidir. Daha önceki metinlerde, Meclis'in görevi, padişah ve halifeliğin ve milletin bağımsızlığının sağlanması olarak belirlenmekte ve bu amacın sağlanmasından sonra görevinin tamamlanacağı anlatılmaktayken yukarıdaki ikinci madde ile buna halkı, idare ve hakimiyetin gerçek sahibi kılmayı da eklemektedir.[130] Meclis, ancak böylelikle amacına ulaşmış olacaktır. Bu "ekleme" çok önemli bir farktır, bunun altı çizilmelidir.

Madde 3: *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti; milletin hayât ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzâtına karşı müdâfaa ve haricî düşmanlarla tevhîd-i mesâî edip milleti iğfâl ve ifsâda çalışan dâhilî hâinleri tedîp için orduyu tarsîn etmeyi ve onu istiklâl-i milletin müttekâsı bilmeyi vecîbe add eder.*

Üçüncü madde, dış ve iç düşmanlara karşı ordunun güçlendirilmesi ve böylelikle ordunun, milletin bağımsızlığı için tek dayanak olacağının altını çizmektedir.

Madde 4: *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, halkın marûz bulunduğu avâmil-i sefâleti, izâle ile esbâb ve vesâit-i saâdet ve refâhını temin etmeyi umde-i esâsiye ve binâenaleyh toprak, maârif, adliye, mâliye, iktisâd ve ale'l-umûm içtimâi mesâilinde asrın îcâbına ve halkın hakîkî ihtiyâcına göre muktezî teceddüdât ve tesîsâtı vücûda getirmeyi başlıca vazife add eder. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti gâye ve maksatlarını temîn için bi'l-cümle mesâî ve icrââtında millet ve memleketin marûz bulunduğu fi'li tecâvüzât ve ifsâdâta karşı milletin vahdet ve tesânüdünü halle ve müdâfaa ve*

129 Özgün metinde "hüküm" okunuyor, "t" harfi baskıda düşmüş olabilir. *(Sayın Oktar Türel hocamın düzeltme notudur.)*

130 Zeki Sarıhan, 1998, s.10.

mücâhede kuvvet ve kudretini nakîseye uğratmaktan ehemmiyetle tevakkî eder. Siyâsî ve içtimâî umdelerini milletin ruhundan almaya atf-ı ehemmiyet eden Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bu umdelerin tatbîkâtında milletin temâyülât ve ihtiyâcât-ı hâkîkiyesini nazar-ı dikkatinde bulundurur.

Bu madde ile, halkın içinde bulunduğu yoksulluk ve sefalet nedenlerini ortadan kaldırarak toprak, eğitim, adliye, maliye, iktisat gibi çağın koşulları ve halkın gerçek ihtiyaçlarına göre gerekli olan yenilikleri yapmayı, kuruluşları oluşturmayı başlıca görev bildiği anlatılmaktadır. *"Ancak"* diye başlayan devamında ise, bu faaliyetleri yaparken milletin birlik ve dayanışmasını bozmaktan, savunma ve savaşma kudretini zayıflatmaktan özellikle kaçınacağı belirtilmektedir. Böylelikle yapılacak reformların bir iç savaşa yol açabileceği, bunun da milli mücadeleyi zaafa uğratacağı kaygısı dile getirilmektedir.[131]

Hükümet bu iki ihtiyacı dengeleyecektir. Yine tek paragraflık bu dördüncü maddenin devamında, Hükümetin siyasi ve toplumsal ilkelerini *"milletin ruhundan almaya"* önem verdiği, bu ilkelerin uygulanmasında *"milletin eğilim ve gerçek ihtiyaçlarını"* gözönünde bulunduracağı belirtilmektedir. Bu aynı zamanda ideolojik bağımsızlık çabasını da ortaya koymak demekti. Böylelikle bir anlamda Bolşevik yönetim biçimi reddedilmiş olmaktadır. Milletin ruhundan alınan toplumsal ilkeler, Mustafa Kemal Paşa'nın programı ile dönemin diğer "halkçılık metinleri"[132] arasındaki temel ayrımı da ortaya koyuyordu.

Programın "Mevâdd-ı Esâsiye" *(Temel Maddeler)* başlıklı 5-17. Maddelerinde, devletin temel kuruluşuna ilişkin ilkeler saptanmıştır.

131 Zeki Sarıhan, 1998, s.11.

132 Bu dönemde, "Halk Zümresi Siyasi Programı", "Mesai", "Halk Şûralar Fırkası Programı", "Kör Ali İhsan Bey'in Programı" gibi değişik programlar hakkında detaylı ve en geniş bilgiyi bir arada bulabilmek için Mete Tunçay, (Özellikle 2. Bölüm: *Millî Mücadele Anadolu'sunda Solculuk*, 2019, s.257-346 ve "Mesai" için de Mete Tunçay, *"Mesaî", Halk Şûrâları Programı 1920,* 1972.

MEVÂDD-I ESÂSİYE

Madde 5: *Hilâfet ve saltanat makamının tahlîsine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Pâdişâh ve Hâlife-i Müslimîn kavânîn-i esâsiye dâiresinde vaz-ı muhterem ve mübeccelini ahz eder.*

Madde 6: *Hâkimiyet bilâ kayd-u şart milletindir. Usûl-i idâre, halkın, mukadderâtını bizzât ve bi'i-fi'l idâre etmesi esâsına müsteniddir.*

Madde 7: *İcrâ kudreti ve teşrî salâhiyeti milletin yegâne ve hakîkî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecellî ve temerküz eder.*

Madde 8: *Türkiye Halk Hükûmeti; Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunur. Ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" ünvânını taşır.*

Madde 9: *Büyük Millet Meclisi, vilâyetler halkınca rey-i âmm ile müntehab azâdan mürekkebdir.*

Madde 10: *Büyük Millet Meclisi azâsının mikdârı her ellibin nüfûsta bir azâ olmak itibârıyla tertîb olunur.*

Madde 11: *Büyük Millet Meclisinin intihâbı iki senede bir kerre icrâ olunur. İntihâb olunan azânın azâlık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrâr intihâb olunmak câizdir. Büyük Millet Meclisi azâsının her biri kendini intihâb eden vilâyetin ayrıca vekîli olmayıp umûm-ı milletin vekîlidir.*

Madde 12: *Büyük Millet Meclisi her sene Teşrîn-i sânî ibtidâsında bilâ davet ictimâ eder.*

Madde 13: *Büyük Millet Meclisi azâsı her mebde-i ictimâdan itibâren dört ay sonra Büyük Millet Meclisine âid kâffe-i hukûk ve salâhiyâtı hâiz olmak ve gelecek devre-i ictimâiyeye kadar hâl-i ictimâı muhafaza etmek üzere her vilâyetten asgarî birer azâ bulunacak sûrette içlerinden sülüsünü rey-i hafî ile tefrîk eder.*

Madde 14: *Bi'l-umûm kavânînin vaz'ı, tadîli feshi ve muâhedât ve sulh akdi ve ilân-ı harb Büyük Millet Meclisinin cümle-i hukûkundadır.*

Madde 15: *Büyük Millet Meclisi Hükûmetin inkısâm eylediği devâiri -kânûn-ı mahsûs mûcibince- intihâb-gerdesi olan vekîller vâsıtasıyla reisinin taht-ı riyâsetinde olarak idâre eder. Azâ-yı mütebâkiye icrâi husûsât için vekillere veche-i tayîn ve ledel-hâce bunları tebdil eder.*

Madde 16: *Ordu münhasıran Büyük Millet Meclisinin ordusudur. Emr ve kumanda selâhiyeti Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i maneviyesinde olup emr ve kumandaya müteallik umûr Erkânı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti tarafından tedvîr olunur.*

Madde 17: *Büyük Millet Meclisi Reisi aynı zamânda İcrâ Vekilleri Heyetinin de reisidir. Meclis Reisi sıfatıyla Meclis nâmına vaz-ı imzâya ve tasdîk-i mukarrerâta salâhiyetdârdır.*

Bu 5 - 17. Maddelere topluca göz atıldığında öne çıkan noktaları aşağıdaki biçimde özetleyebiliriz:

Ulusal kurtuluştan sonra Halife ve Padişah'ın anayasa çerçevesi içinde saygın yerini alacağı (md:5), egemenliğin ise kayıtsız şartsız milletin olduğu, yönetim biçiminin halkın mukadderatını doğrudan doğruya kendisinin idare etmesi ilkesine dayandığı (md:6), yasama ve yürütme gücünün Büyük Millet Meclisi'nde toplandığı, *Türkiye Halk Hükümeti*'nin Büyük Millet Meclisi tarafından yönetileceği (md:8), Meclis'in iller halkı tarafından seçileceği, her elli bin nüfusa bir milletvekili düşeceği (md:9-10), seçimlerin iki yılda bir yapılacağı ve yeniden seçilmenin olanaklı olduğu (md.11), Meclis'in her yıl Kasım ayı başında toplanacağı (md:12), toplantıdan dört ay sonra, milletvekillerinin üçte biri sayıda iki yıllık süre boyunca çalışacak ve her ilden bir mebusun bulunacağı bir daimi kurul seçerek dağılacağı (md:13), kanun yapma, anlaşma ve barış anlaşması yapma ve savaş ilan etme yetkilerinin Meclis'e ait olduğu (md:14), Meclis başkanının başkanlığında oluşan hükümetin daireleri yöneteceği, milletvekillerinin bakanları değiştirebileceği (md:15), Ordunun yalnız Büyük Millet Meclisi ordusu olduğu, emir ve kumanda ile ilgili kararların Genelkurmay Başkanlığı tarafından yürütüleceği (md:16), Büyük Millet Meclisi Başkanı'nın hükümetin de başkanı olduğu ve başkan sıfatıyla Meclis adına imza ve kararları onay yetkisinin bulunduğu (md:17) öngörülmektedir.[133]

Programın üçüncü bölümü *İdare* başlığı altında yer alan 18-31. maddeler, ülkenin yönetim yapısının örgütlenme biçimine dair hükümlerdir.

133 Zeki Sarıhan, 1998, s.11 ve Burak Çelik, 2007, s.59.

İDARE

Madde 18: *Türkiye, coğrafî vaziyet ve iktisadî münâsebet nokta-i nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazâlara münkasım olup kazâlar da nâhiyelerden terekküb eder.*

VİLÂYET

Madde 19: *Vilâyet umûr-ı mahalliyede şahsiyet-i maneviye ve muhtârıyet-i tâmmeyi hâizdir. Siyâset-i hâriciye ve dâhiliye, umûr-ı askeriye, beyne'l-milel münâsebât-ı iktisâdiye ve hükûmetin tekâlîf-i umûmiyesi ile menâfii birden ziyâde vilâyâta şâmil husûsat müstesnâ olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavânîn mûcibince bi'l-umûm umûr-ı mâarif, sıhhiye, iktisâdiye, zirâiye, nâfıa ve mûavenet-i ictimâiyenin tanzîm ve idâresi(vilâyet meclislerinin) salâhiyeti dâhilindedir.*

Madde 20: *Vilâyet meclisleri, beşbin nufûsda bir azâ itibâriyla ve rey-i âmm ile vilâyet halkınca müntehab azâdan mürekkebdir. Vilâyet meclislerinin devre-i intihâbiyesi, Büyük Millet Meclisinin devre-i intihâbiyesi kadardır. Müddet-i ictimâları senede iki aydır.*

Madde 21: *Vilâyet meclisi azâsı meyânından bir reis ile dört azâdan teşekkül etmek üzere bir heyet-i idâre intihâb eder. Salâhiyet-i icrâiye dâimî olan işbu heyete âiddir.*

Madde 22: *Vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekîl ve mümessili olmak üzere vâli bulunur. Vâli Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından tayîn olunup vazîfesi hükûmetin umûmî ve müşterek vezâifini rüyet etmektir. İdâre-i mahalliyeye karşı vaziyet ve vazîfesi yalnız murâkabeden ibârettir.*

KAZÂ

Madde 23: *Kazâ yalnız bir cüz-i idârî ve inzibâtî olup şahsiyet-i manavîyeyi hâiz değildir. İdâresi Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından mansûb ve vâlinin taht-ı emrinde bir kaymakâma mevdûdur.*

NÂHİYE

Madde 24: *Nâhiye, hayât-ı husûsiyesinde hâiz-i muhtâriyet bir şahsiyet-i manevîyedir.*

Madde 25: *Nâhiyenin bir meclisi, bir idâre heyeti ve bir de müdürü vardır.*

Madde 26: *Nâhiye meclisi, nâhiye halkınca rey-i âmm ile müntehab azâdan terekküb eder.*

Madde 27: *İdâre heyeti ve nâhiye müdürü nâhiye meclisi tarafından intihâb olunur.*

Madde 28: *Nahiye meclisi salâhiyet-i kazâiye, iktisâdiye ve mâliyeyi hâiz olup bunların derecâtı kavânîn-i mahsûsa ile tayîn olunur.*

Madde 29: *Nâhiye bir veya birkaç köyden mürekkeb olduğu gibi bir kasaba da bir nâhiyedir. Bir veya müteaddid köyün birleşmesinden hâsıl olan nâhiyeye dîvân, bir kasabanın teşkîl ettiği nâhiyeye belde nâmı verilir.*

MÜFETTİŞ-İ UMÛMİLİK

Madde 30: *Vilayetler iktisâdi ve ictimâî münâsebetleri itibâriyle birleşerek müfettiş-i umûmilik mıntıkalarını vücûda getirirler.*

Madde 31: *Müfettiş-i umûmilik mıntıkalarının umûmi sûrette âsâyişinin temîni bi'l-umûm devâir muâmelâtının teftîşi ve müfettiş-i umûmilik mıntıkasındaki vilâyetlerin müşterek işlerindeki âhengin tanzîmi vazîfesi müfettiş-i umûmîlere mevdudur.*

Buna göre *Türkiye*, coğrafi ve iktisadi bakımdan vilayetlere (illere), vilayetler kazalara (ilçelere) ayrılırken, kazalar da nahiyelerden (bucaklardan) oluşacaktı (md:18). Vilayetlerin tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip olduğu belirtilirken; eğitim, sağlık, iktisadi vaziyet, tarım gibi işlerin vilayetlerin kapsamında olması benimsenmişti (md19). Beş bin nüfusa bir üye ilkesi dâhilinde belirlenecek vilayet meclislerinin (md:20), aralarında bir başkan ile dört üyeden bir yönetim kurulu seçmeleri ve yönetim yetkisini bu kurulun kullanması tasarlanmıştı (md:21)

İllerde Büyük Millet Meclisi'nin vekil ve temsilcisi olarak bir *vali* bulunacaktı. Valinin görevi, hükümetin genel ve ortak işlerini yerine getirmek olup mahalli idare karşısındaki görevi ve durumu sadece denetimden ibaretti (md:22). 23. Madde kazalarda valinin gözetiminde bir kaymakamın bulunacağını düzenlemektedir.

Programda Sovyetleri andıran *Nahiyeler* (bucaklar) için ayrı bir başlık açılmıştır. Bu başlık altındaki 24 ve 29. maddelere göre nahiyeler(bucaklar) özerktir. Nahiyelerin, nahiye halkı tarafından yapılan seçimle oluşturulan bir meclisi, bir yönetim kurulu, nahiye meclisi tarafından seçilen bir müdürü vardır (Nahiye Müdürü).

Bir ya da birkaç köyün bir araya gelmesinden oluşan nahiyeye *Divan*, bir kasabadan oluşan nahiyeye de *belde* ismi verilmişti (md:29).

İdare başlığı altındaki son iki madde (30-31. md) *Umumi Müfettişliği* düzenlemektedir. Bu iki maddenin kapsamı: Vilayetlerin iktisadi ve toplumsal ilişkiler bakımından birleşerek Umumi Müfettişlik bölgeleri oluşturacağı, bu bölgelerin genel güvenliğiyle bölge vilayetlerinin ortak faaliyetlerinde uyumun sağlanması ve bütün kamu kuruluşlarının işlemlerinin bu müfettişlere ait olacağı hüküm altına alınıyordu.

Bitirirken...

Mondros Mütarekesi'nden *Devrime Doğru İlk Adım* Halkçılık Programı'na gelen zaman dilimindeki kritik aktör ve olayları ve 31 maddeden oluşan Programın bütününe ilişkin bilgi ve görüşlerimi buraya kadar olan sayfalarda ifade ettim. Bu bölümü kaleme alırken aynı dönemde içerik olarak da nerede ise birebir aynı iki siyasi programa da değinmeliyim:

Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde yayınlanan *Halk Zümresi Siyasî Programı* ve ondan iki hafta önce *Bir Lâyiha* başlığıyla *Öğüt* gazetesinde, "*Meclis'te bir halk hükümetinin teşkili için çalışan büyük bir grup tarafından tertip olunarak yakında müzakere edilmesi muhtemel bulunan kanun lâyihası*" sunuşuyla yayınlanan *Halkçılık Programı*. Ayrıca, *Öğüt* gazetesi aynı gün başyazısına *Halk Hükümeti* başlığını atmıştı.[134]

Esas olarak Halkçılık Programı, milli hâkimiyet ilkelerini kabul ederek iktidarı TBMM'ne vermiştir. Bu bizatihi, padişah ve halifenin ortadan kaldırılmasıdır. Ayrıca, Program'dan Teşkilât-ı Esasiye'ye giden süreçte yani *program*, anayasa haline getirilirken *padişah* da *halife* de metinde çıkarılmıştır. Sonrasında padişahlık; 1 Kasım 1922'de saltanatın ve 4 Mart 1924'te de halifeliğin kaldırılmasıyla tarihin karanlık dehlizlerine atılacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, 27 Aralık günü Ankara'ya gelir. Ertesi gün, 28 Aralık 1919'da Ankara Ziraat Mektebi'nde konuşuyor:

"*Yukarıdan aşağıya doğru başlatılan bir hareket, gerçek başarıya ulaşabilmek için aşağıdan yukarıya doğru yükselen bir irade temeline*

134 Zeki Sarıhan, 1998, s.12-13 ve Burak Çelik, 2007, s.60-61. Mete Tunçay, (Özellikle 2. Bölüm: *Millî Mücadele Anadolu'sunda Solculuk*, 2019, s.257-346.) Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı ile Öğüt gazetesinde yer alana programın madde madde karşılaştırması için bakınız: Burak Çelik, 2007, s.63-65.

dayanmalıdır. Böyle olursa, hareketi temsil eden organın önünde kimde duramaz".[135]

Gerçekten de öyle olmuştur. 1919'un sonundan 1920'nin sonuna uzanan süreç, bir *devrim dönemi*dir. Bu dönemin toplumsal ve iktisadi özelliklerine baktığımızda *Milli Demokratik Devrim*[136] olarak da değerlendirebiliriz. Görülmektedir ki; Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı, kütüphane masalarında değil, cephelerdeki süngülerin şakırtısı, çizmelerin tozu ile yani ***"ateşle, demirle, kanla"*** yazılmıştır.[137] Bu bakımdan Mustafa Kemal Paşa'nın tutumu ile ***La Convention Nationale***[138]'de toplumu alt üst etme gücünü gören Fransız İhtilali'nin *Jacoben*'leri arasındaki büyük yakınlık görülmeli ve anlaşılmalıdır.[139]

Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, ***irade-i milliye***'yi, ***irade-i şâhâne***'nin karşısına koyarak yola çıkmıştır. Paşa'nın kullandığı irade-i milliye, hâkimiyet-i milliye kavramlarının Fransız Devrimi'nin babaları olan *J. P. Marat, Robespierre, Saint-Juste* üzerinden ta *J. J. Rousseau*'ya uzandığı, *Anadolu İhtilali*'nin *Fransız İhtilali Kebir*'inden esinlendiği yadsınamaz tarihsel bir tespit ve gerçektir. [140]

La Convention Nationale'in etkili isimlerinden *Jean Paul Marat*'nın 15 Eylül 1789'da kendi gazetesi *L'Ami de Peuple*'de (Halkın Dostu) yazdıklarıyla Mustafa Kemal Paşa'nın yazıp-söylediklerini karşılaştıralım:

"(...) Tutarlı bir hükümette, iktidarın mutlak hâkimi, gerçek egemen, halkın kendisidir; en yüce otorite odur. Yaygın bir devlette, herkesin her şeye katılabilmesi olası sayılamayacağından, halkın temsilcileriyle etkili olması bizzat çözümleyemediği işleri; önderleri, bakanları, su-

135 Mümtaz Soysal, *"Türk Anayasacılığında Kemalist Yaklaşımın Anlamı", Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981), Bildiriler ve Tartışmalar,* 1983, s.214.

136 Doğu Perinçek, 2008, s.29.

137 Bilsay Kuruç, 2009, s.243-265.

138 Kurucu Meclis, Fransa I. Cumhuriyeti'nin 1792-1795 dönemine ait bir oluşum ve kavramdır. 1792'de Jacoben'ler tarafından krallığa son verilip Cumhuriyet ilan edilmiştir. İlan edilen cumhuriyetin de bugünün Fransa bayrağındaki *mavi-beyaz-kırmızı renkler* o döneme aittir. Ayrıca yine daha önce bahsettiğim özgürlük-eşitlik-kardeşlik sloganı ile milli marş *La Marsaillaise* de o dönemde kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için
https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/Convention_nationale/114563

139 Mümtaz Soysal, 1983, s.214.

140 Attilâ İlhan, *Hangi Atatürk*, 2008, s.18.

baylarıyla düzenlemesi gerekir. Bu yüzden vatandaş kısmının çıkarlarını gözetmek, kamu işlerini düzene koymak devletin ilk ve temel yasası olmalıdır. Eğer gerçek egemen halkın kendisi ise her şey ondan sorulmalı, egemenlik hakkını bizzat kullanamazsa vekilleriyle kullanmalıdır. (...) Ne var ki, mutlak ve sınırsız egemenlik erki yalnız ve yalnız halkın kendisindedir. Zira, genel iradenin[irade-i milliye] sonucudur bu, ayrıca halkın toplu halde kendini satması, kendine ihaneti ya da kötülük etmesi düşünülemez."[141]

Peki, şimdi hangimiz *Jacoben Marat*'nın ***mutlak ve sınırsız egemenlik, yalnız ve yalnız halkın kendisindedir*** formülüyle *Mustafa Kemal Paşa*'nın ***egemenlik kayıtsız şartsız milletindir*** formülü arasında bir fark olduğunu savunabilecek? Bu haklı soruyu Attilâ İlhan soruyor. Ve devam ediyor; *"Mustafa Kemal, bal gibi Jacoben'di. Onun kuşağının ilericileri Fransız Devrimi'nden esinlenirlerdi, onun devrimci kişiliğinde, kullandığı yöntemlerde Robespierre'le Sain Juste'ün rüzgârını bulmuşumdur hep, aynı radikallik, aynı kararlılık, aynı sertlik".*[142]

Zamansız bir biçimde yitirdiğimiz doktora tez hocam, ağabeyim, dostum *Prof. Dr. İşaya Üşür*'ün Mustafa Kemal Paşa'nın jakobenliği üzerine yaptığı ve benim de bütünüyle katıldığım tespitleriyle bitirmenin isabetli olacağını düşünüyorum:[143]

"Mustafa Kemal, Aydınlanma geleneğinden geliyordu ve jakobendi.[144] *Bu niteliği ile O, daha Cumhuriyet'i kurmadan önce bile Cumhuriyetçi idi. Ve bir noktayı çok iyi kavramıştı: 'siyasî bağımsızlık, iktisadî bağımsızlıkla tamamlanmadığı sürece, boş'tu.*

Biraz önce Mustafa Kemal'in Aydınlanma geleneğinden geldiğini ve jakoben olduğunu ileri sürmüştüm. Galiba bu eksikti; şimdi tamamlı-

141 Attilâ İlhan, 2008, s.19.

142 Attilâ İlhan, 2008, s.19.

143 İşaya Üşür, *"Sanayileşme-Planlama ve Mustafa Kemal Atatürk: İktisat Politikası mı? Strateji mi?* Prof. Dr. İşaya Üşür'ün Yazıları: Sanayi, Sanayileşme, Teknoloji, (Derleyenler: Serdar Şahinkaya, Ahmet Arif Eren), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Haziran 2021, s.211-215.

144 "Mustafa Kemal'in jakobenliği fazla tartışmalı değildir. Tartışmalı husus, jakobenliğin niteliğidir. Liberal görüş 'eli kanlılığı' ima ederken sol, 'radikal demokrasi' yönünü vurgulamak durumundadır. Bildiğim kadarıyla hiç tartışılmayan nokta şudur; Mustafa Kemal (diyelim) Robespier'e mi yoksa (diyelim) Babeuf'e mi yakın duruyordu?" İşaya Üşür.

yorum: Cumhuriyet döneminin tümü dahil olmak üzere gelmiş geçmiş bütün siyasîler içinde tek Aydınlanmacı jakoben idi. Önerme, bir hak yemeyi değil, bir hakkı teslim etme niyetini taşır.

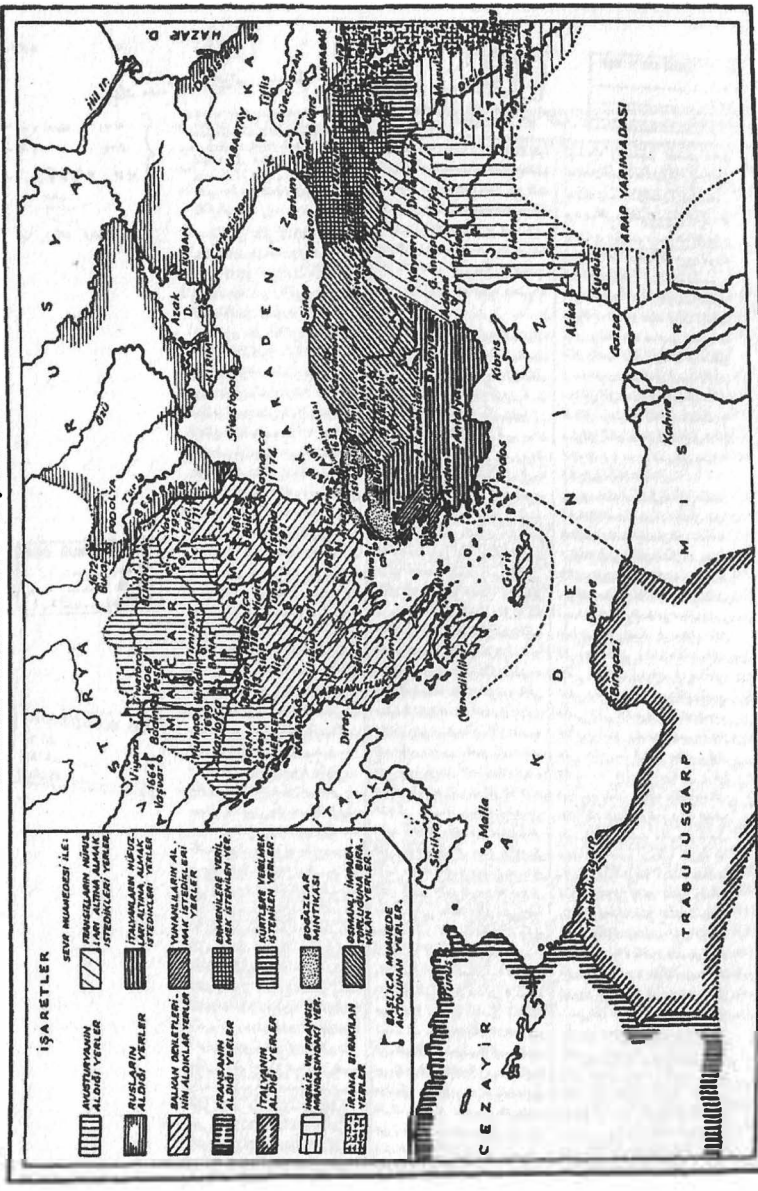
Bir Aydınlanmacı jakoben olarak, daha baştan itibaren O'nun kafasının içindeki sorunun şu olduğunu hissediyorum: Gerek birey gerekse ulus olarak bağımsız olunabilir ve olunmalıdır, ancak; bu bağımsızlık içinde ve bağımsızlıkla birlikte özgür de olunabilir mi?

Soru dün de bu idi, bugün de budur!"

EKLER

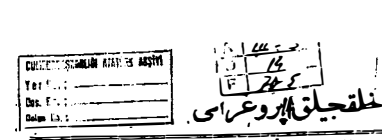
Osmanlı İmparatorluğu ve Sevr Anlaşması *(Harita)*
Halkçılık Programı Osmanlıca Orijinal Metin
Daktilo Transkript Metin
Halkçılık Programı *(Düzeltilmiş Transkript Metin)*

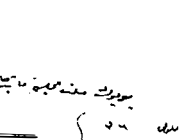
Osmanlı İmparatorluğu ve Sevr Anlaşması *(Harita)*

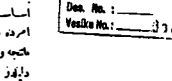

Kaynak: Erim, Nihat (1953). **Devletler Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri. C.I. (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları).** Türk Tarih Kurumu Basımevi. s.163. Ankara.

Halkçılık Programı Osmanlıca Orijinal Metin[145]

145 2005 yılında TC. Cumhurbaşkanlığı Çankaya Köşkündeki Atatürk Araştırmaları Merkezinden alınan Osmanlıca orijinal metindir.

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No. :
Dos. No. :
Vesika No. : 932

لزوم تظریات اساسیه دوام ایده جك بنا
قضاتك الله فنا اولدیغی ن دها زیاده سوء
تأثیرات تولید ایده جکدن عرض ایتمکله
وظیفه تحقیق ایجابی کوستیردم . حتاب حق
موفقیت احسان ایجون آمین .

مقصد و مسلك

۱ — تورکیا بیوك ملت مجلسی محدود
ملیس داخلده تأمین حیات واستقلال و
تحلیس مقام خلافت وسلطنت عهدینه شکل
ایشدر .

۲ — تورکیا بیوك ملت مجلسی حکومتی
حیات واستقلالنی فوقنده‌کی یکانه و مقدس
قاعده بیلدیکی خلقی امیر ایدیور و قایتیلز بر حکم
وظلمتدن تخلیص ایدوك فرلمدوغا کیتك
حقیقی صاحبی قیلدقه فاجمله واصل اولدیغی
احتفاظ ایدهجکدر .

۳ — تورکیا بیوك ملت مجلسی حکومتی
ملك حیات واستقلالنه سوء قصد ایدن
امیر ایلیسه ولایتلیسه دشمنلرك تجاوزاته
قارشی مدافعه و مخاربی دشمنلرله توحید
مساعی ایدوب مالی اخلال واقتصاد جالیشان
داخل خائنلری تأدیب ایچون اردوی ترمین
وتشکیل واولی استقلال ملك شکافی بیلمکی
وجیه عد ایدر .

۴ — تورکیا بیوك ملت مجلسی حکومتی
خلقك معروض بولندیغی عوامل سیاسی و
ازاله ایچه اسباب و وسائط سعادت و رفاهی
تأمین ایچون عمدتاسایه و بیدکیله طوریلمق
مساعی ، عدلیه ، مالیه اقتصاد وعلی العموم
اجتماعی مسائلده عصرك احتیاجات و خلقك
حقیق احتیاجاته کوره متنفی تجددات و
تأسیساتی وجوده کتیرمکی پلنلیجه وظیفه
عد ایدر . آنجق ، تورکیا بیوك ملت مجلسی
حکومتی فاجعه متصدارلری تأمین ایچون ایچه
مساعی واجرا آتشده ملت و مملکتك معروض
بولندیغی فعلی تجاوزات و الساماته قارشی
ملك وحدت و استقلالنی حفظ و مدافعه
وجاهدده فوت وقدرتی تقیبه ایچون التحدثی
احتیاجه توفی ایدر . سیاسی و اجتماعی عصرلرنی
ملك ودخدن آلیه عصف احتیاج ایدن
بیوك ملت مجلسی حکومتی بو عصرلرك تطبیقاتنده
ملتك تجاوبات و احتیاجات حقیقیسی نظر
دقته بولندیرر .

مواد اساسیه

۵ — خلافت و سلطنت مقامات تحلیست
موفقیت حاصل اولدقدن صوکره بلدشاه
وخلیفه سندین قوانین اساسیه مأخوذه
وضع حکم و میجلس اخذ ایدر .

۶ — حاکمیت بلاقید وشرط ملتکدر .
اصول اداره ، خلافت ، مقدوراتی بالذات
وبالفعل اداره ایتمی اساسه مستندر .

۷ — اجرا قدرتی وتشریع صلاحیتی
ملتك یکانه و حقیقی ممثل اولان بیوك ملت
مجلسنده محیل و متمرکز ایدر .

۸ — تورکیا خلق حکومتی ! بیوك ملت
مجلسی طرفندن اداره اولنور . و « تورکیا
بیوك ملت مجلسی حکومتی » عنوانی طاشیر .

۹ — بیوك ملت مجلسی ، ولایتلر
خلقتجه رأی عام ایله منتخب اعضادن مرکبدر .

۱۰ — بیوك ملت مجلسی اعضاسنك
مقداری مراقی بیك نفوسده براعضا اولق
اعتبارله ترتیب اولنور .

۱۱ — بیوك ملت مجلسنك انتخاب
ایکی سنه‌ده برکرا جرا اولنور . انتخاب اولنان
اعضانك اضافی مدتی ایکی سنه‌دن عبارت
اولوب فقط تکرار انتخاب اولنق جائزدر .
بیوك ملت مجلسی اعضاسنك هر برینی کندیلرینی
انتخاب ایدن ولایتك آرزیه وکیلی اولیوب
عموم ملتك وکیلیدر .

۱۲ — بیوك ملت مجلسی مرسنه‌لشرین
ثانی ایتدائیسنده بلادعوت اجتماع ایدر .

۱۳ — بیوك ملت مجلسی اعضاسی
هرسنه‌ی اجتماعدن اعتباراً درت آی صوکره
بیوك ملت مجلسنه مائه کافهٔ حقوق و صلاحیاتی
حائز اولق وکلهجك دورهٔ اجتماعیه قدر
حل اجتماعی محافظه ایتمك اوزره ، مولاینتدن
اصغری بر رر اعضا بوك حق سوردنه مأمور قلمق
اوزره رأی خفی ایله تعرفی ایدر .

۱۴ — بالعموم قوانینك وضع و تعدیل
فسخ و معاهدات و صلح عقدی و اعلان
حرب بیوك ملت مجلسنك جهٔ حقوقندندر .

۱۵ — بیوك ملت مجلسی حکومتنك
اقسام ایکی دوائری — قانون خصوص
موجبنجه — انتخاب کردهسی اولانلر وکیلر
واسطه‌سیله رئیسنك تحت ریاستده اولوب ، وزرا
اداره ایدر . اعضای مثانیه اجرائی خصوصات
امینون وکیلری وجهه تعیین و ادی اطاعت
یمنادی تعدیل ایدر .

۱۶ — اردو منحصراً بیوك ملت
مجلسنك اردوسیدر . امر و قومانداسنه ملاحیتی
بیوك ملت مجلسنك شخصیت معنویه‌سنده
اولوب امیر و قوماندانه بتلق امور ارکان حربیه
عمومیه وکالهٔ طرفندن صدور اولنور .

۱۷ — بیوك ملت مجلسی رئیسی عین
زمانده اجرا وکیلری جملهسنك رئیسیدر .
مجلس رئیسی متقدم مجلس نائب وضع امضاسیله
تصدیق مقرراته صلاحیتدادر .

اداره

۱۸ — تورکیا ، جغرافی وضعیت
و اقتصادی مناسبت قیمهٔ نظر آلنمق و لایتلره ،
ولایتلر قضالره تقسیم اولوب قضالرده
ناحیه لردن ترکب ایدر .

ولایت

۱۹ — ولایت امور عمومیه و خصوصیه
معتویه و مخابرت تابعی حائزدر . سیاست
خارجیه و مالیه ، امور عسکریه ، بین الملل
منازعات اقتصادیه و حکومتك تکالیف
عمومیه‌سی ایفاسنه مانع برون زیاده ولایته شامل
خصوصات معتدله توفیق اوزره بیوك ملت مجلسنجه
وضع ایدیله جك قوانین موجبنجه بالتوجیه مأمور
معارف ، صحیه ، اقتصادیه ، زراعیه ، نافعه
ومعاونت اجتماعیه نك تنظیم و ادارهسی (ولایت
مجلسی نك) صلاحیتی داخلندهدر .

۲۰ — ولایت مجلسی ، بش بیك
نفوسده بر اعضا اعتباریله و رأی عام ایله
ولایت خلقتجه منتخب اعضادن مرکبدر .
ولایت مجلسی نك دورهٔ انتخابیسی ، بیوك
ملت مجلسنك دورهٔ انتخابیسی قدردر . عدد
اعضاسنك هر سنه‌ده ایکی سنه‌دن عبارت
اولوب فقط تکرار انتخاب اولنق جائزدر .

۲۱ — ولایت مجلسی اعضاسی بیاننده
رئیس ایله دوت اعضادن تشکیل ایتمك
اوزره هیئت اداره‌نك انتخاب ایدر . صلاحیت
اجرائیه دائمی اولان اشو هیئته عائددر .

۲۲ — ولایتده بیوك ملت مجلسنك وکیل
ومثلی اولق اوزره والی بولنور . والی بیوك
ملت مجلسی حکومتی طرفندن تعیین اولونور
وظیفه‌سی حکومتك عمومی و معتمدلك وظائفی
ویرینه ایفادر . اداره هیئتله قارشی وجیبه
وظیفه‌سی بالکر مراقبه‌دن عبارتدر .

قضا

۲۳ — قضا بالکر بر رجز اداری واقعه‌لی
اولوب شخصیت معنویه‌یی حائز دکلدر .
اداره‌سی بیوك ملت مجلسی حکومتی طرفندن
منصوب ووالینك تحت امرنده بر قائمقامه
مودوعدر .

ناحیه

۲۴ — ناحیه ، حیات خصوصیه‌سنده
حائز اختیارات برشخصیت معنویه‌در .

۲۵ — ناحیه نك بر مجلسی ما اداره
هیئتی ورده مدیری واردر .

۲۶ — ناحیه مجلسی ، ناحیه خلقتجه
رأی عام ایله منتخب اعضادن ترکب ایدر .

۲۷ — اداره هیئتی و ناحیه مدیری
ناحیه مجلسی طرفندن انتخاب اولنور .

۲۸ — ناحیه مجلسی صلاحیت ، تخابیه ،
اقتصادیه و مالیه‌ی حائز اولوب بوتلرك
موجبنجه قوانین مخصوصه ایله تعیین اولنور .

۲۹ — ناحیه رؤسا بر تاج کومدن
مرکب اولدیغی کبی برتصدیده و تصدیق
برواسطه‌سیله بیوك ملت مجلسنك تحت امرنده
ناحیه دیوانی ، ترتیب نك آمکلی ایتمکی
ناحیه بلده نائبی ویرینور .

مفتش عمومیلك

۳۰ — ولایتلر اقتصادی و اجتماعی
مناسبتلری اعتباریله تشکیل مفتش عمومیلك
منطقه‌لری وجوده کتیرلر .

۳۱ — مفتش عمومیلك منطقه‌لرینك
عمومی سورده تأمینات تأمینی بالعموم
دوائر معاملاتنك تفتیشی و مفتش عمومیلك
منطقه‌سنده کی ولایتلرك مشترك ایدارهسنك
آهنکله تنظیمی وظیفه‌سی مفتش عمومیلره
مودوعدر .

۱۳ ایلول ۳۳۱

Daktilo Transkript Metin[146]

ATATÜRK ARŞİVİ

Dolap No.
Kutu No.
Dosya No.
Fihrist No.
Sahife
Konu

Büyük Millet Meclisi Başkâtibi Receb Beyefendi'ye

HALKÇILIK PROGRAMI

Büyük Millet Meclisinin mâhiyet-i esâsiyesini ve usûl-i idâre hakkındaki nokta-i nazarları tesbît eden ve Büyük Millet Meclisinin 24 Nisan sene 336 Cumartesi günkü ikinci ictimâında ittifâkla kabûl olunan Mustafa Kemâl Paşa'nın takrîri:

Bugünkü müşkil vaziyet içinde vatanı tehlike-i inhilâl ve izmihlâlden kurtarmak için ittihâzı lâzım gelen tedâbîr bi't-tabi heyet-i muhteremelerine âid olacaktır. Ancak bu husûsta da kendi tedkîkât ve malûmâtımıza istinâd eden kanâatlerimizi Meclis-i âlînize arz etmeyi fâideli add etmekteyiz. Gerek hukûk-i esâsiye kavâidine gerek târihteki emsâl-i adîdeye ve gerek zamânımızda aynı şerâit-i elîme içinde marûz-ı inhidâm kalmış olan milletlerin teşkîl ettiği ibret-i müessireye nazaran memleketi inkısâm ve inhilâlden kurtarmak için derhâl kuvâ-yı umûmiye-i milliyeyi esâslı teşkilât ile tevhîd etmekten başka çâre yoktur. Bunun şekli ne olmak lâzım gelir? İşte mesele buradadır. Gayr-ı meşrû ve gayr-ı mesûl kuvvetlerin tahakkümüyle kuvâ-yı devleti tevhîd imkânı bulunsa dahî bunun temâdîsi kabil olmadığını bilirsiniz. Esâsen Meclis-i âlînizin mevcûdiyeti de evvel emirde meşrûiyet ve mesûliyet esâslarının milletçe vâcibü'l-mürâât görüldüğüne en büyük delîldir. Binâen-aleyh Meclis-i âlînizde eden irâde-i âliye-i milliyeye istinâd etmek sûretiyle meşrûiyet ve kânûniyetini ve yine heyet-i muhteremenizde tecellî eyleyen vicdân-ı milletin muhâkemesine merbût bulunmak cihetiyle de mesûliyetini takdîr ve tesbît edecek bir kuvvetin idâre-i umûr etmesi zarûrîdir. Bu kuvvetin şekl-i tabîîsi ise bir hükûmettir. Hükûmet teşkîlâtının şekl-i esâsîsi gayr-i mesûl bir reis hükûmette tesbît edilen nokta-i tevâzüne istinâden kuvve-i teşrîiye vazîfesiyle mükellef bir heyet-i murâkabe ile vazîfede devâmı bu heyetin inzimam-ı itimâdına mütevakkıf bir

146 2005 yılında TC. Cumhurbaşkanlığı Çankaya Köşkü'ndeki Atatürk Araştırmaları Merkezi'nden alınan Osmanlıca metnin, Köşk'teki Osmanlıca mütercimler tarafından Türkçe alfabeye dönüştürülen biçimidir.

kuvve-i icrâiyeden ve bu kuvve-i icrâiyenin vezâif-i milliyeye göre taksim ve tensîkinden ibârettir. Bu şekilde kuvve-i icrâiye, reisi hükûmet tarafından müntehâb ve kuvve-i teşrîiyenin itimâd ve muvâfakatine müstenîd bir kuvvettir ki hilâfet ve saltanat makâmının tahlîsine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Pâdişâhımız ve Halîfe-i Müslimîn Efendimiz her nev cebr ve ikrâhtan âzâde ve tamâmiyla hürr ve müstakill olarak kendini milletin agûş-ı sadâkatinde kendini gördüğü gün Meclis-i âlînizin tanzîm edeceği esâsât-ı kânûniye dâiresinde vaz-ı muhterem mübeccelini ahz eder. Meclis-i âliniz murak ıb ve müdekkik mâhiyetinde bir meclis-i meb'ûsân değildir. Binâen-aleyh yalnız teşrî ve taknîn ile vazîfedâr olarak mesûl bir mevkiden mukadderât-ı milliyeyi nezâret altında bulunduracak değil, bi'l-fi'l onunla iştigâl edecektir. Nitekim fevkalâde ahvâl içinde bütün milletler bu prensipleri terk ederek ya kuvve-i teşrîiyi tatîl edip icrâ heyetlerine fazla salâhiyetler bahş ederler veyâhûd bütün milletin ârâ-yı umûmiyesine mürâcaatla ittihaz-ı mukarrerât eylerler. Biz ittifâk-ı cumhura her kuvvetten ziyâde salâhiyet bahş eden İslâmiyet esâsâtını nazar-ı dikkate alarak Meclis-i âlînizi kâffe-i umûr-ı millette doğrudan doğruya vazü'l-yed tanımak tarafdârız.

Bu umde-i esâsiye kabûl edildikten sonra dâima Meclis-i âlînizin heyet-i umûmiyesi teferruât-ı umûra kadar fi'len tedkîk ve müzâkere imkânını bulamayacağından heyet-i muhteremenizden tefrîk ve tevkîl edilecek azânın hükûmet teşkîlât-ı hâzırasına nazaran îcâb eden taksîm-i mesâi esâsına göre memûr edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve cümlesinin müştereken heyet-i umûmiye huzûrunda mesûl olması temîn-i maksada kâfîdir. Bu hâlde Meclis-i âlinize riyâset edecek zâtın meclis-i âlînizi temsîl etmesi itibârıyla tevdî-i umûr edilen azâ-yı muhteremeden mürekkeb heyete de riyâset etmesi ve Meclisi âliniz nâmına vaz-ı imzâya ve tasdîk-i mukarrerâta salâhiyatdâr olması ve icrâya âid mesâilde diğer azâ-yı muhtereme gibi heyet-i umûmiye nezdinde tamâmen mesûl bulunması zarûrîdir. Bu şekilde heyet-i icrâiye Meclis-i âlînizin tasvîbiyle tevkîl edilecek ve heyet-i umûmiyeye karşı mesûl olacak azâ-yı muhteremeden ibâret olacak ve hatta isimleri de (Vekîl) tesmiye edilecektir. Reis olacak zât vâkıâ ağır bir mesûliyet altında bulunacaktır. Çünkü Heyet-i İcrâiye ve Vekîller ile Heyet-i muhteremeniz arasında bütün mesûliyet evvel emirde kendisine

râci ve bu mesûliyet hem Meclis-i âlînizdeki hem Heyet-i Vekîledeki riyâset makâmının ikisine birden sârîdir. Milletin intihâb ettiği heyet-i teşrîiye ile muvâzenetini hükûmet riyâseti makâmının teşkîl ettiği nokta-i vahdetde bulur. Hükûmet teşkîlâtının bu kuyud-ı esâsiyesine göre içinde bulunduğumuz buhrâna ve memleketimizin ahvâl-i husûsiyesine nazaran bizim için kâbil-i tatbîk olup olmadığını düşünmek mecbûriyetindeyiz. Bizim bu zemîndeki tedkîkat neticesinde hâsıl ettiğimiz kanâata göre idârenin bu şeklini mahzûrdan sâlim görememekteyiz. Çünkü Devlet-i Osmâniye diğer herhangi bir devlet gibi hükûmdârının nüfûz-ı cismânisi etrâfında müteşekkil değildir. Makâm-ı Saltanat aynı zamânda makâm-ı Hilâfet olmak itibârıyla Pâdişâhımız Cumhur-ı İslâmın da reisidir. Mücâhedâtımızın birinci gâyesi ise saltanat ve hilâfet makâmlarının tefrîkini istihdâf eden düşmanlarımıza irâde-i milliyenin buna müsâid olmadığını göstermek ve bu makâmât-ı mukaddeseyi esâret-i ecnebiyeden tahlîs ederek ûlu'l-emrin sâlâhiyetini düşmanın tehdîd ve ikrâhından âzâde kılmaktır. Bu esâsa göre Anadolu'da muvakkat kaydıyla dahî olsa bir hükûmet reisi tanımak veya bir pâdişâh kaymakâmı ihdâs etmek hiç bir sûretle kâbil-i cevâz değildir. Şu hâlde reissiz bir hükûmet vücûda getirmek zarûreti içindeyiz. Hâlbûki bir nokta-i vahdetde tevâzün etmeyen kuva-yı devletin âhenk-i mesâîsini idâmeye dahî imkân yoktur. Diğer taraftan herhângi bir makâma kuvâ-yı devlet ve milleti tevhid ve tevzîn sâlâhiyeti bahş ederek o makâmı gayr-ı mesûl tanımak mûcib-i felâkettir Hâlîfenin bile mesûliyetini esas olarak kabûl etmiş olan İslâmiyetin böyle sûret-i tesviyelere müsâid olamayacağı âşikârdır.

Bu müşkil ve yekdiğeriyle telîfi imkânsız esâsât içinde dûru dırâz tedkîkât icrâ ederek nihâyet İslâmiyetin şerâit-i esâsiyesine mürâcaatla Meclis-i âlînizde teksîf edilmiş olan ve bütün cumhûr-ı İslâmin da müzâheret ve muvâfakatine mazhar bulunan irâde-i milliyeyi bi'l-fi'l mukadderât-ı vatana vazü'l-yed tanımak umde-i esâsiyesini kabûl ediyoruz. Azâ-yı muhteremenin bu nikât-ı nazar hulâsaten tamîm olarak intihâbına delâlet olunması ve selâhiyet-i fevkalâde kaydıyla intihâb edilmiş bulunmaları ve müntehiblerin de teksîr ve tevsî olunması esâsı itibârıyla bu umdenin milletçe de tamâmen kabûl edilmiş olduğuna delîldir. Binâen-aleyh Meclis-i âlîniz hâiz olduğu salâhiyet-i fevkalâdeye binâen karşısına çıkacak bir kuvve -i icrâiyeyi yalnız murâkabe etmek ve mesâil-i hayâtiye-yi millet üzerinde böyle bir heyetle mücâdeleye mecbûr kalmak gibi vaziyet-i hâzıranın mütehammil

olamayacağı mahdûd bir vazîfe-i teşrîiyi ile değil idâre-i umûmiye-i milleti fi'len deruhde ve selâmet-i memleket ve hilâfeti bizzât temîn ve müdâfaa-i vazîfe ve selâhiyetiyle teşekkül etmiştir. Ve artık Meclis-i âlinizin fevkinde bir kuvvet mevcûd değildir. İşte memleketimizin şimdiye kadar geçirdiği buhrândan, felâketlerden gâh Avrupa'yı taklîd etmek, gâh idâre-i umûr-ı devleti şahsî nokta-i nazarlara göre tanzîm ve tensîke çalışmak, gâh kânûn-ı esâsîyi bile ihtirâsât-ı şahsiyeye bâzîçe eylemek gibi pek elîm neticelerini gördüğü basîretsizliklerden hâsıl olan intibâh-ı umûmîye tercümân olduğumuz itikâdıyla şu müşkil ve buhrânlı devr-i târîhînin mücâhedâtını bu yolda tensîk etmek tarafdârıyız. Bi't-tabi hüküm heyet-i muhteremelerinindir. Yalnız marûz olduğumuz inhilâl tehlikesine ve umûr-i devlet ve milletin uzun müddetten beri mercisiz kaldığına tekrâr nazar-ı dikkati celbederek bî-lüzûm-ı nazariyât arasında devam edecek münâkaşâtın en fenâ idârelerden daha ziyâde sû-i tesîrât tevlîd edeceğini arz etmeyi de vazîfe-i hamiyet îcâbı görüyorum. Cenâb-ı Hakk muvaffakiyet ihsân etsin âmîn.

MAKSAD VE MESLEK

1- Türkiye Büyük Millet Meclisi, hudûd-ı millîsi dâhilinde temîn-i hayât ve istiklâl ve tahlîs-i makâm-ı hilâfet ve saltanat ahdıyla teşekkül eylemiştir.

2- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hayât ve istiklâlini kurtarmayı yegâne ve mukaddes gâye bildiği halkı emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden tahlîs ederek irâde ve hâkimiyetinin hakîkî sâhibi kılmakla gâyesine vâsıl olacağı itikâdındadır.

3- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti; milletin hayât ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzâtına karşı müdâfaa ve hâricî düşmanlarla tevhîd-i mesâî edip milleti iğfâl ve ifsâda çalışan dâhilî hâinleri tedîb için orduyu tarsîn etmeyi ve onu istiklâl-i milletin mütekâsı bilmeyi vecîbe add eder.

4- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, halkın marûz bulunduğu avâmil-i sefâleti izâle ile esbâb ve vesâit-i saâdet ve refâhını temin etmeyi umde-i esâsiye ve binâen-aleyh toprak, maârif, adliye, mâliye iktisâd ve ale'l-umûm ictimâi mesâilinde asrın îcâbına ve halkın

hakîkî ihtiyâcına göre muktazî teceddüdât ve tesîsâtı vücûda getirmeyi başlıca vazîfe add eder. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti gâye ve maksatlarını temîn için bi'l-cümle mesâî ve icrââtında millet ve memleketin marûz bulunduğu fi'li tecâvüzât ve ifsâdâta karşı milletin vahdet ve tesânüdünü halle ve müdâfaa ve mücâhede kuvvet ve kudretini nakîseye uğratmaktan ehemmiyetle tevakkî eder. Siyâsî ve ictimâî umdelerini milletin ruhundan almaya atf-ı ehemmiyet eden Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bu umdelerin tatbîkâtında milletin temâyülât ve ihtiyâcât-ı hakîkiyesini nazar-ı dikkatte bulundurur.

MEVADD-I ESASİYE

5- Hilâfet ve saltanat makâmının tahlîsine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Pâdişâh ve Halîfe-i Müslimîn kavânîn-i esâsiye dâiresinde vaz-ı muhterem ve mübeccelelini ahz eder.

6- Hâkimiyet bilâ kayd-u şart milletindir usûl-i idâre, halkın, mukadderâtını bizzât ve bi'l-fi'l idâre etmesi esâsına müsteniddir.

7- İcrâ kudreti ve teşrî salâhiyeti milletin yegâne ve hakîkî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecellî ve temerküz eder.

8- Türkiye Halk Hükûmeti; Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunur. Ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" ünvânını taşır.

9- Büyük Millet Meclisi, vilâyetler halkınca rey-i âmm ile müntehâb azâdan mürekkebdir.

10- Büyük Millet Meclisi azâsının mikdârı her ellibin nüfûsta bir azâ olmak itibârıyla tertîb olunur.

11- Büyük Millet Meclisinin intihâbı iki senede bir kerre icrâ olunur. İntihâb olunan azânın azâlık müddeti iki seneden ibâret olup fakat tekrâr intihâb olunmak câizdir. Büyük Millet Meclisi azâsının her biri kendini intihâb eden vilâyetin ayrıca vekîli olmayıp umûm-ı milletin vekîlidir.

12- Büyük Millet Meclisi her sene Teşrîn-i sânî ibtidâsında bilâ davet ictimâ eder.

13- Büyük Millet Meclisi azâsı her mebde-i ictimâdan itibâren dört ay sonra Büyük Millet Meclisine âid kâffe-i hukûk ve salâhiyâtı hâiz

olmak ve gelecek devre-i ictimâiyeye kadar hâl-i ictimâi muhâfaza etmek üzere her vilâyetten asgarî birer azâ bulanacak sûrette içlerinden sülüsünü rey-i hafî ile tefrîk eder.

14- Bi'l-umûm kavânînin vazı tadîli feshi ve muâhedâd ve sulh akdi ve ilân-ı harb Büyük Millet Meclisinin cümle-i hukûkundadır.

15- Büyük Millet Meclisi Hükûmetin inkısâm eylediği devâiri -kânûn-ı mahsûs mûcibince- intihâb-kerdesi olan vekîller vâsıtasıyla reisinin taht-ı riyâsetinde olarak idâre eder. Azâ-yı mütebâkiye icrâi husûsât için vekîllere veçhe-i tayîn ve lede'l-hâce bunları tebdîl eder.

16- Ordu münhasıran Büyük Millet Meclisinin ordusudur. Emr ve kumanda selâhiyeti Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i maneviyesinde olup emr ve kumandaya müteallik umûr-ı Erkânı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti tarafından tedvîr olunur.

17- Büyük Millet Meclisi Reisi aynı zamânda İcrâ Vekîlleri Heyetinin de reisidir. Meclis Reisi sıfatıyla Meclis nâmına vaz-ı imzâya ve tasdîk-i mukarrerâta selâhiyetdârdır.

İDÂRE

18- Türkiye, coğrafî vaziyet ve iktisâdî münâsebet nokta-i nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazâlara münkasım olup kazâlar da nâhiyelerden terekküb eder.

VİLÂYET

19- Vilâyet umûr-ı mahalliyede şahsiyet-i maneviye ve muhtâriyet-i tâmmeyi hâizdir. Siyâset-i hâriciye ve dâhiliye, umûr-ı askeriye, beyne'l-milel münâsebât-ı iktisâdiye ve hükûmetin tekâlîf-i umûmiyesi ile menâfii birden ziyâde vilâyâta şâmil husûsat müstesnâ olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavânîn mûcibince bi'l-umûm umûr-ı mâarif, sıhhiye, iktisâdiye, zirâiye, nâfıa ve mûavenet-i ictimâiyenin tanzîm ve idâresi (vilâyet meclislerinin) salâhiyeti dâhilindedir.

20- Vilâyet meclisleri, beşbin nufûsda bir azâ itibârıyla ve rey-i âmm ile vilâyet halkınca müntehâb azâdan mürekkebdir. Vilâyet meclislerinin devre-i intihâbiyesi, Büyük Millet Meclisinin devre-i

intihâbiyesi kadardır. Müdded-i ictimâları senede iki aydır.

21- Vilâyet meclisi azâsı meyânından bir reis ile dört azâdan teşekkül etmek üzere bir heyet-i idâre intihâb eder. Salâhiyet-i icrâiye dâimî olan işbu heyete âiddir.

22- Vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekîl ve mümessili olmak üzere vâli bulunur. Vâli Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından tayîn olunup vazîfesi hükûmetin umûmî ve müşterek vezâifini rüyed etmektir. İdâre-i mahalliyeye karşı vaziyet ve vazîfesi yalnız murâkabeden ibâredtir.

KAZÂ

23- Kazâ yalnız bir cüz-i idârî ve inzibâtî olup şahsiyet-i manevîyeyi hâiz değildir. İdâresi Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından mansûb ve vâlinin taht-ı emrinde bir kaymakâma mevdûdur.

NAHİYE

24- Nâhiye, hayât-ı husûsiyesinde hâiz-i muhtâriyet bir şahsiyet-i manevîyedir.

25- Nâhiyenin bir meclîsi, bir idâre heyeti ve bir de müdürü vardır.

26- Nâhiye meclisi, nâhiye halkınca rey-i âmm ile müntehâb azâdan terekküb eder.

27. İdâre heyeti ve nâhiye müdürü nâhiye meclisi tarafından intihâb olunur.

28- Nâhiye meclisi salâhiyeti kazâiye, iktisâdiye ve mâliyeyi hâiz olup bunların derecâtı kavânîn-i mahsûsa ile tayîn olunur.

29- Nâhiye bir veya birkaç köyden mürekkeb olduğu gibi bir kasaba da bir nâhiyedir. Bir veya müteaddid köyün birleşmesinden hâsıl olan nâhiyeye dîvân, bir kasabanın teşkîl ettiği nâhiyeye belde nâmı verilir.

MÜFETTİŞ-İ UMÛMİLİK

30- Vilâyetler iktisâdi ve ictimâî münâsebetleri itibâriyle birleşerek müfettiş-i umûmilik mıntakalarını vücûda getirirler.

31- Müfettiş-i umûmîlik mıntakalarının umûmî sûrette âsâyişinin temîni bi'l-umûm devâiri muâmelâtının teftîşi ve müfettiş-i umûmîlik mıntakasının dâki vilâyetlerin müşterek işlerindeki âhengin tanzîmi vazîfesi müfettiş-i umûmîlere mevdûdur. 13 Eylül 336

Halkçılık Programı (Düzeltilmiş Transkript Metin)[147]

Büyük Millet Meclisinin mâhiyet-i esâsiyesini ve usûl-i idâre hakkındaki nokta-i nazarları tesbît eden ve Büyük Millet Meclisinin 24 Nisan sene 336 Cumartesi günkü ikinci ictimâında ittifakla kabûl olunan Mustafa Kemâl Paşa'nın takrîri:

Bugünkü müşkil vaziyet içinde vatanı tehlike-i inhilâl ve izmihlâlden kurtarmak için ittihâzı lâzım gelen tedâbîr bi't-tabi heyet-i muhteremelerine âid olacaktır. Ancak bu husûsta da kendi tedkîkât ve malûmâtımıza istinâd eden kanâatlerimizi Meclis-i âlinize arz etmeyi fâideli add etmekteyiz. Gerek hukuk-i esâsiye kavâidine gerek târihteki emsâl-i adîdeye ve gerek zamânımızda aynı şerâit-i elîme içinde marûz-ı inhidâm kalmış olan milletlerin teşkil ettiği ibret-i müessireye nazaran memleketi inkısâm ve inhilâlden kurtarmak için derhâl kuvâ-yı umûmiye-i milliyeyi esâslı teşkilât ile tevhîd etmekten başka çâre yoktur. Bunun şekli ne olmak lâzım gelir? İşte mesele buradadır. Gayr-ı meşrû ve gayr-ı mesûl kuvvetlerin tahakkümüyle kuvâ-yı devleti tevhîd imkânı bulunsa dahî bunun temâdîsi kabil olmadığını bilirsiniz. Esâsen Meclis-i âlînizin mevcudiyeti de evvel emirde meşrûiyet ve mesûliyet esâslarının milletçe vâcibü'l-mürâât görüldüğüne en büyük delîldir. Binâen-aleyh Meclis-i âlînizde tekasüf eden irâde-i âliye-i milliyeye istinâd etmek suretiyle meşrûiyet ve kanûniyetini ve yine heyet-i muhteremenizde tecellî eyleyen vicdân-ı milletin muhâkemesine merbût bulunmak cihetiyle de mesûliyetini takdîr ve tesbît edecek bir kuvvetin idâre-i umûr etmesi zarûrîdir. Bu kuvvetin şekl-i tabîîsi ise bir hükûmettir. Hükûmet teşkilâtının şekl-i esâsîsi gayr-i mesûl bir reis-i hükûmette tesbît edilen nokta-i tevazüne istinaden kuvve-i teşrîiye vazîfesiyle mükellef bir heyet-i murâkabe ile vazifede devâmı bu heyetin inzimam-ı itimadına mütevakkıf bir kuvve-i icrâiyeden ve bu kuvve-i icrâiyenin vezâif-i milliyeye göre taksim ve tensîkinden ibarettir. Bu şekilde kuvve-i icrâiye, reis-i hükûmet tarafından müntehab ve

147 ODTÜ Tarih Bölümünden Canan Halaçoğlu ve sevgili haocam Prof. Dr. Oktar Türel tarafından gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş nihai metindir.

kuvve-i teşrîiyenin itimâd ve muvafakatine müstenid bir kuvvettir ki hilâfet ve saltanat makamının tahlîsine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Pâdişâhımız ve Halîfe-i Müslimîn Efendimiz her nev cebr ve ikrâhtan âzâde ve tamâmıyla hür ve müstakil olarak kendini milletin âgûş-ı sadâkatinde kendini gördüğü gün Meclis-i âlînizin tanzîm edeceği esâsât-ı kânûniye dâiresinde vaz-ı muhterem ve mübeccelini ahz eder. Meclis-i âlîniz murakıp ve müdekkik mâhiyetinde bir meclis-i meb'ûsân değildir. Binâen-aleyh yalnız teşrî ve taknîn ile vazîfedâr olarak mesûl bir mevkiden mukadderât-ı milliyeyi nezâret altında bulunduracak değil, bi'l-fi'l onunla iştigâl edecektir. Nitekim fevkalâde ahval içinde bütün milletler bu prensipleri terk ederek ya kuvve-i teşriiyeyi tatîl edip icrâ heyetlerine fazla salâhiyetler bahş ederler veyâhûd bütün milletin ârâ-yı umûmiyesine mürâcaatla ittihaz-ı mukarrerât eylerler. Biz ittifâk-ı cumhura her kuvvetten ziyâde salâhiyet bahş eden İslâmiyet esâsâtını nazar-ı dikkate alarak Meclis-i âlînizi kâffe-i umûr-ı millette doğrudan doğruya vazü'l-yed tanımak tarafdârız.[148]

Bu umde-i esâsiye kabûl edildikten sonra dâima Meclis-i âlînizin heyet-i umûmiyesi teferruât-ı umûra kadar fi'len tedkîk ve müzâkere imkânı bulamayacağından heyet-i muhteremenizden tefrîk ve tevkîl edilecek azânın hükûmet teşkîlât-ı hâzırasına nazaran îcâb eden taksîm-i mesâi esâsına göre memûr edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve cümlesinin müştereken heyet-i umûmiye huzûrunda mesûl olması temîn-i maksada kâfidir. Bu hâlde Meclis-i âlînize riyâset edecek zâtın meclis-i âlînizi temsîl etmesi itibâriyla tevdi-i umûr edilen azâ-yı muhteremeden mürekkeb heyete de riyâset etmesi ve Meclis-i âlîniz nâmına vaz-ı imzâya ve tasdîk-i mukarrerâta salâhiyetdâr olması ve icrâya âid mesâilde diğer azâ-yı muhtereme gibi heyet-i umûmiye nezdinde tamamen mesûl bulunması zarûrîdir. Bu şekilde heyet-i icrâiye Meclis-i âlînizin tasvîbiyle tevkîl edilecek ve heyet-i umûmiyeye karşı mesûl olacak azâ-yı muhteremeden ibâret olacak ve hatta isimleri de (Vekîl) tesmiye edilecektir. Reis olacak zât vâkıâ ağır bir mesûliyet altında

148 "Tarafdârıyız" olsa gerek; ama metinde "tarafdarız" yazılmış. *(Sayın Oktar Türel Hocamın düzeltme notudur.)*

bulunacaktır. Çünkü Heyet-i İcrâiye ve Vekîller ile Heyet-i muhteremeniz arasında bütün mesuliyet evvel emirde kendisine râci ve bu mesûliyet hem Meclis-i âlînizdeki hem Heyet-i Vekîledeki riyâset makâmının ikisine birden sârîdir. Milletin intihab ettiği heyet-i teşrîiye ile muvâzenetini hükûmet riyâseti makamının teşkîl ettiği nokta-i vahdetde bulur. Hükûmet teşkilâtının bu kuyud-ı esâsiyesine göre içinde bulunduğumuz buhrâna ve memleketimizin ahval-i husûsiyesine nazaran bizim için kabil-i tatbîk olup olmadığını düşünmek mecbûriyetindeyiz. Bizim bu zemîndeki tedkikat neticesinde hâsıl ettiğimiz kanâata göre idârenin bu şeklini mahzurdan sâlim görmemekteyiz. Çünkü Devlet-i Osmâniye diğer herhangi bir devlet gibi hükümdârının nüfûz-ı cismânisi etrafında müteşekkil değildir. Makâm-ı Saltanat aynı zamânda makam-ı Hilâfet olmak itibâriyla Pâdişâhımız Cumhur-ı İslâmın da reisidir. Mücâhedâtımızın birinci gâyesi ise saltanat ve hilâfet makamlarının tefrîkini istihdâf eden düşmanlarımıza irâde-i milliyenin buna müsâid olmadığını göstermek ve bu makâmat-ı mukaddeseyi esâret-i ecnebiyeden tahlîs ederek ûlu'l-emrin salâhiyetini düşmanın tehdît ve ikrâhından âzâde kılmaktır. Bu esasa göre Anadolu'da muvakkat kaydıyla dahi olsa bir hükûmet reisi tanımak veya bir pâdişâh kaymakamı ihdâs etmek hiçbir sûretle kabil-i cevâz değildir. Şu hâlde reissiz bir hükûmet vücuda getirmek zarûreti içindeyiz. Hâlbuki bir nokta-i vahdetde tevâzün etmeyen kuvâ-yı devletin âhenk-i mesâîsini idâmeye dahi imkân yoktur. Diğer taraftan herhangi bir makama kuvâ-yı devlet ve milleti tevhid ve tevzîn salâhiyeti bahş ederek o makamı gayr-ı mesul tanımak mûcib-i felâkettir. Halîfenin bile mesuliyetini esas olarak kabul etmiş olan İslâmiyetin böyle sûret-i tesviyelere müsâid olamayacağı âşikârdır.

Bu müşkil ve yekdiğeriyle telifi imkânsız esâsât içinde dûrûdirâz tedkîkât icrâ ederek nihâyet İslâmiyetin şerâit-i esâsiyesine mürâcaatla Meclis-i âlînizde teksif edilmiş olan ve bütün cumhur-ı İslâmın da müzâheret ve muvâfakatine mazhar bulunan irâde-i milliyeyi bi'l-fi'l mukadderât-ı vatana vazü'l-yed tanımak umde-i esâsiyesini kabûl ediyoruz. Azâ-yı muhteremenin bu nikat-ı nazar hulâsaten tâmîm olunarak intihâbına delâlet olun-

ması ve salâhiyet-i fevkalâde kaydıyla intihâb edilmiş bulunmaları ve müntehiblerin de teksîr ve tevsî olunması esâsı itibâriyla bu umdenin milletçe de tamâmen kabûl edilmiş olduğuna delîldir. Binâen-aleyh Meclis-i âlîniz hâiz olduğu salâhiyet-i fevkalâdeye binâen karşısına çıkacak bir kuvve-i icrâiyeyi yalnız murâkabe etmek ve mesâil-i hayâtiye-yi millet üzerinde böyle bir heyetle mücâdeleye mecbûr kalmak gibi vaziyet-i hâzıranın mütehammil olamayacağı mahdûd bir vazîfe-i teşrîiye ile değil idâre-i umûmiye-i milleti fi'len deruhde ve selâmet-i memleket ve hilâfeti bizzât temîn ve müdâfaa vazîfe ve salahatiyle teşekkül etmiştir. Ve artık Meclis-i âlînizin fevkinde bir kuvvet mevcûd değildir. İşte memleketimizin şimdiye kadar geçirdiği buhrândan, felâketlerden gâh Avrupa'yı taklîd etmek, gâh idâre-i umûr-ı devleti şahsî nokta-i nazarlara göre tanzîm ve tensîke çalışmak, gâh kânûn-ı esâsîyi bile ihtirâsât-ı şahsiyeye bâzîçe eylemek gibi pek elîm neticelerini gördüğü basîretsizliklerden hâsıl olan intibâh-ı umûmiye tercümân olduğumuz itikadıyla şu müşkil ve buhrânlı devr-i târîhînin mücâhedâtını bu yolda tensik etmek tarafdârıyız. Bi't-tabi hüküm heyet-i muhteremelerinindir. Yalnız marûz olduğumuz inhilâl tehlikesine ve umûr-i devlet ve milletin uzun müddetten beri mercisiz kaldığına tekrâr nazar-ı dikkati celbederek bî-lüzûm nazariyât arasında devam edecek münâkaşâtın en fenâ idârelerden daha ziyâde sû-i tesîrât tevlîd edeceğini arz etmeyi de vazîfe-i hamiyet îcâbı görüyorum. Cenâb-ı Hak muvaffakiyet ihsân etsin âmîn.

MAKSAD VE MESLEK

1- Türkiye Büyük Millet Meclisi, hudûd-ı millîsi dâhilinde temîn-i hayât ve istiklâl ve tahlîs-i makam-ı hilâfet ve saltanat ahdıyla teşekkül eylemiştir.

2- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hayât ve istiklâlini kurtarmayı yegâne ve mukaddes gâye bildiği halkı emperyalizm ve kapitalizm tahakküm[149] ve zulmünden tahlîs ederek irâde ve hâkimiyetinin hakîkî sâhibi kılmakla gâyesine vâsıl olaca-

149 Özgün metinde "hüküm" okunuyor, "t" harfi baskıda düşmüş olabilir. *(Sayın Oktar Türel Hocamın düzeltme notudur.)*

ğı itikâdındadır.

3- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti; milletin hayât ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzâtına karşı müdâfaa ve haricî düşmanlarla tevhîd-i mesâî edip milleti iğfâl ve ifsâda çalışan dâhilî hâinleri tedîp için orduyu tarsîn etmeyi ve onu istiklâl-i milletin müttekâsı bilmeyi vecîbe add eder.

4- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, halkın marûz bulunduğu avâmil-i sefâleti, izâle ile esbâb ve vesâit-i saâdet ve refâhını temin etmeyi umde-i esâsiye ve binâen-aleyh toprak, maârif, adliye, mâliye iktisâd ve ale'l-umûm içtimâi mesâilinde asrın îcâbına ve halkın hakîkî ihtiyâcına göre muktezî teceddüdât ve tesîsâtı vücûda getirmeyi başlıca vazife add eder. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti gâye ve maksatlarını temîn için bi'l-cümle mesâî ve icrââtında millet ve memleketin marûz bulunduğu fi'li tecâvüzât ve ifsâdâta karşı milletin vahdet ve tesânüdünü halle ve müdâfaa ve mücâhede kuvvet ve kudretini nakîseye uğratmaktan ehemmiyetle tevakkî eder. Siyâsî ve içtimâî umdelerini milletin ruhundan almaya atf-ı ehemmiyet eden Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bu umdelerin tatbîkâtında milletin temâyülât ve ihtiyâcât-ı hâkîkiyesini nazar-ı dikkatinde bulundurur.

MEVÂDD-I ESÂSİYE

5- Hilâfet ve saltanat makamının tahlîsine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Pâdişâh ve Hâlife-i Müslimîn kavânîn-i esâsiye dâiresinde vaz-ı muhterem ve mübeccelini ahz eder.

6- Hâkimiyet bilâ kayd-u şart milletindir. Usûl-i idâre, halkın, mukadderâtını bizzât ve bi'i-fi'l idâre etmesi esâsına müsteniddir.

7- İcrâ kudreti ve teşrî salâhiyeti milletin yegâne ve hakîkî mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecellî ve temerküz eder.

8- Türkiye Halk Hükûmeti; Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunur. Ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" ünvânını taşır.

9- Büyük Millet Meclisi, vilâyetler halkınca rey-i âmm ile müntehab azâdan mürekkebdir.

10- Büyük Millet Meclisi azâsının mikdârı her ellibin nüfûsta bir azâ olmak itibârıyla tertîb olunur.

11- Büyük Millet Meclisinin intihâbı iki senede bir kerre icrâ olunur. İntihâb olunan azânın azâlık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrâr intihâb olunmak câizdir. Büyük Millet Meclisi azâsının her biri kendini intihâb eden vilâyetin ayrıca vekîli olmayıp umûm-ı milletin vekîlidir.

12- Büyük Millet Meclisi her sene Teşrîn-i sânî ibtidâsında bilâ davet ictimâ eder.

13- Büyük Millet Meclisi azâsı her mebde-i ictimâdan itibâren dört ay sonra Büyük Millet Meclisine âid kâffe-i hukûk ve salâhiyâtı hâiz olmak ve gelecek devre-i ictimâiyeye kadar hâl-i ictimâı muhafaza etmek üzere her vilâyetten asgarî birer azâ bulunacak sûrette içlerinden sülüsünü rey-i hafî ile tefrîk eder.

14- Bi'l-umûm kavânînin vaz'ı, tadîli feshi ve muâhedât ve sulh akdi ve ilân-ı harb Büyük Millet Meclisinin cümle-i hukûkundadır.

15- Büyük Millet Meclisi Hükûmetin inkısâm eylediği devâiri - kânûn-ı mahsûs mûcibince – intihâb-gerdesi olan vekîller vâsıtasıyla reisinin taht-ı riyâsetinde olarak idâre eder. Azâ-yı mütebâkiye icrâi husûsât için vekillere veche-i tayîn ve lede'l-hâce bunları tebdil eder.

16- Ordu münhasıran Büyük Millet Meclisinin ordusudur. Emr ve kumanda selâhiyeti Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i maneviyesinde olup emr ve kumandaya müteallik umûr Erkânı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti tarafından tedvîr olunur.

17- Büyük Millet Meclisi Reisi aynı zamânda İcrâ Vekîlleri Heyetinin de reisidir. Meclis Reisi sıfatıyla Meclis nâmına vaz-ı imzâya ve tasdîk-i mukarrerâta salâhiyetdârdır.

İDARE

18- Türkiye, coğrafî vaziyet ve iktisadî münâsebet nokta-i nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazâlara münkasım olup kazâlar da nâhiyelerden terekküb eder.

VİLÂYET

19- Vilâyet umûr-ı mahalliyede şahsiyet-i maneviye ve muhtârıyet-i tâmmeyi hâizdir. Siyâset-i hâriciye ve dâhiliye, umûr-ı askeriye, beyne'l-milel münâsebât-ı iktisâdiye ve hükûmetin tekâlîf-i umûmiyesi ile menâfii birden ziyâde vilâyâta şâmil husûsat müstesnâ olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavânîn mûcibince bi'l-umûm umûr-ı mâarif, sıhhiye, iktisâdiye, zirâiye, nâfıa ve mûavenet-i ictimâiyenin tanzîm ve idâresi (vilâyet meclislerinin) salâhiyeti dâhilindedir.

20- Vilâyet meclisleri, beşbin nufûsda bir azâ itibâriyla ve rey-i âmm ile vilâyet halkınca müntehab azâdan mürekkebdir. Vilâyet meclislerinin devre-i intihâbiyesi, Büyük Millet Meclisinin devre-i intihâbiyesi kadardır. Müddet-i ictimâları senede iki aydır.

21- Vilâyet meclisi azâsı meyânından bir reis ile dört azâdan teşekkül etmek üzere bir heyet-i idâre intihâb eder. Salâhiyet-i icrâiye dâimî olan işbu heyete âiddir.

22- Vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekîl ve mümessili olmak üzere vâli bulunur. Vâli Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından tayîn olunup vazîfesi hükûmetin umûmî ve müşterek vezâifini rüyet etmektir. İdâre-i mahalliyeye karşı vaziyet ve vazîfesi yalnız murâkabeden ibârettir.

KAZÂ

23- Kazâ yalnız bir cüz-i idârî ve inzibâtî olup şahsiyet-i manavîyeyi hâiz değildir. İdâresi Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından mansûb ve vâlinin taht-ı emrinde bir kaymakâma mevdûdur.

NÂHİYE

24- Nâhiye, hayât-ı husûsiyesinde hâiz-i muhtâriyet bir şahsiyet-i manevîyedir.

25- Nâhiyenin bir meclisi, bir idâre heyeti ve bir de müdürü vardır.

26- Nâhiye meclisi, nâhiye halkınca rey-i âmm ile müntehab azâdan terekküb eder.

27- İdâre heyeti ve nâhiye müdürü nâhiye meclisi tarafından

intihâb olunur.

28- Nahiye meclisi salâhiyet-i kazâiye, iktisâdiye ve mâliyeyi hâiz olup bunların derecâtı kavânîn-i mahsûsa ile tayîn olunur.

29- Nâhiye bir veya birkaç köyden mürekkeb olduğu gibi bir kasaba da bir nâhiyedir. Bir veya müteaddid köyün birleşmesinden hâsıl olan nâhiyeye dîvân, bir kasabanın teşkîl ettiği nâhiyeye belde nâmı verilir.

MÜFETTİŞ-İ UMÛMİLİK

30- Vilayetler iktisâdi ve ictimâî münâsebetleri itibâriyle birleşerek müfettiş-i umûmilik mıntıkalarını vücûda getirirler.

31- Müfettiş-i umûmilik mıntıkalarının umûmi sûrette âsâyişinin temîni bi'l-umûm devâir muâmelâtının teftîşi ve müfettiş-i umûmilik mıntıkasındaki vilâyetlerin müşterek işlerindeki âhengin tanzîmi vazîfesi müfettiş-i umûmîlere mevdudur.

13 Eylül 336

Kaynakça

Arar, İsmail (1963). **Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi**. Eylül. İstanbul.

Atlas Tarih (2020). Padişahın Hizmetinde: Ahmet Anzavur. 'Kuvayı Muhammediye Komutanı'. *Atlas Tarih dergisi*. S. 62. s.94-95. İstanbul.

Can, Osman. (2021). "1921 Anayasası'nın 100 Yılı: Bir İstisnai Başarı ve Dramatik Başarısızlık Hikâyesi". *Anayasa Yargısı dergisi*. C.38. S.1. s.127 -170.

Cebesoy, Fuat Ali (2017). **Moskova Hatıraları (21.11.1920 – 2.6.1922). Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya.** Temel Yayınları. İstanbul.

CHP (2022). Yarının Türkiyesi İçin Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem. https//chp.org.tr. Erişim tarihi: 12 Mart 2022.

Çalışkan, Kerem (2019). **1919. Mustafa Kemal Mucizesi**. Remzi Kitabevi. Şubat. İstanbul.

Çelik, Burak (2007). **Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası.** Galatasaray Üniversitesi Yayınları. Aralık. İstanbul.

Çelik, Seydi (1998). "Atatürk'ün Halkçılık Beyannamesi ve Cumhuriyet Dönemi Halkçılık Anlayışı" *Teori dergisi*. Aralık. S.107.s.16-33.

Çevik, Zeki (2002). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet Rejiminin İlk Anayasası: Teşkilât-ı Esasiye Kanunu. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi dergisi*. S. 26. s.27-38.

Çoker, Fahri (1999). **Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM. I. Dönem (1919 – 1923)**. C.I. TBMM Vakfı. Ankara.

Çomak, Serkan (2019). **İzmir'in İşgalinden Mudanya Müterakesine Kadar Batı Cephesindeki Siyasi ve Askeri Olaylar.** TC. Kastamonu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Üniversitesi. Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Demirkent, Dinçer (2017). **Bir Devlet, İki Cumhuriyet**. Schola Ayrıntı Yayınları.38. Mayıs. İstanbul.

Devellioğlu, Ferit (1993). **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat.** Aydın Kitapevi. 11. Baskı. Ankara.

Dündar, Can (1998). **Kızıl Tepeli Kalpak**. Gölgedekiler Dizisi. Milliyet Yayınları. İstanbul.

Erim, Nihat (1953). **Devletler Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri. C.I. (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları).** Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk (1999). **Nutuk-Söylev**. C.2. (1920 – 1927). Türk Tarih Kurumu. Ankara.

Gülmez, Nurettin (1999). **Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün.** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını. Ankara.

Güneş, İhsan (2020). "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (1921 Anayasası'nın) Yapılış Süreci". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi*. C.20.S.2.s.233-256. Eskişehir.

Güner, Zekaî – Kabataş, Orhan (1990). **Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basın.** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 38. Ankara.

Haber SoL (2021). 1921 Anayasası Hatırlatması Neyi Amaçlıyor? https://haber.sol.org.tr/haber/1921-anayasasi-hatirlatmasi-neyi-amacliyor-25739. Erişim Tarihi:5 Şubat 2022.

Haspolat, Evren (2011). "Meşrutiyetin Üç Halkçılığı ve Kemalist Halkçılığa Etkileri". Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü *Atatürk Yolu dergisi*. S.47. Bahar. s.557 – 584.

Hobsbawn, Eric (2011). **Kısa 20. Yüzyıl (1914 – 1991) Aşırılıklar Çağı**. Everest Yayınları. İstanbul.

Hikmet, Nâzım (2007). **Bütün Şiirleri**. Yapı Kredi Yayınları. Birinci Baskı. Nisan. İstanbul.

İleri, Nuri Rasuh (1994). **Atatürk ve Komünizm**. Sarmal Yayınevi. Aralık. İstanbul.

İlhan Attilâ (2008). **Hangi Atatürk**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 5. Baskı. Nisan. İstanbul.

İnalcık, Halil (2007). **Atatürk ve Demokratik Türkiye**. Kırmızı Yayınları. İstanbul.

Kandeğer, Barış (2021). "1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu Bağlamında Meclis Hükümeti Sistemi, Milli Egemenlik ve Ademi Merkeziyetçilik" *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler dergisi* . C.2.S.1. s.15 – 32.

Kansu, Atuf Ceyhun (1969). **Atatürk ve Kurtuluş Savaşı.** Varlık Yayınları. Ekim. İstanbul.

Kansu, Atuf, Ceyhun (2019). **Kurtuluş, Uyanış, Direniş.** Telgrafhane Yayınları. Ekim. Ankara.

Kansu, Işık (2022). *Yeni Dönem Açılıyor*. Cumhuriyet gazetesi. 5 Mart. https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/isik-kansu/yeni-donem-aciliyor-1913059

Karabekir Kazım (1969). **İstiklal Harbimiz**. Türkiye Yayınevi. İstanbul.

Karaman Suay (2022). "Parlamenter Sistem". *Azim ve Karar gazetesi*. 7 Mart. https://azimvekarar.net/parlamenter-sistem/ Erişim tarihi: 8 Mart 2022.

Kendirci, Hasan (2009). **Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne: Kopuş ve Süreklilikler**. Kitap Yayınevi. Kasım. İstanbul.

Kepenek Yakup (2022). "Geçmişi Olmayan Gelecek mi?" Birgün gazetesi. http://www.yazaroku.com/guncel/yakup-kepenek/06-03-2022/gecmisi-olmayan-gelecek-mi/1640485.aspx Erişim tarihi: 12 Mart 2022.

Keskin, Ertürk Nuray (2012). "1919: İşgal Yönetimi ve Kurtuluş Örgütlenmesi". *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919 – 1928*. C.1. (Editör: Nuray E. Keskin). Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırmaları. TİDATA. Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi. KAYAUM. Ankara. s.15-194.

Keskin, Ertürk Nuray (2012). "1920: Bağımsız ve Halka Doğru Yönetim" *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919 – 1928*. C.1. (Editör: Nuray E. Keskin). Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırmaları. TİDATA. Ankara Üniversitesi. Siyasal Bilgiler Fakültesi. KAYAUM. Ankara. s.195-452

Kocabaşoğlu, Uygur – Berge, Metin (1994). **Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar.** Kebikeç Yayınları. Kasım. Ankara.

Koç, Yıldırım(2022a). Atatürk'ün Düşünce Sisteminde "Devlet Sosyalizmi" 29 Ocak 2022.

https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1643437936b.pdf

Koç, Yıldırım (2022b). Atatürk'ün Sosyalizm Anlayışı. 30 Ocak 2022.

https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1643526241b.pdf

Koç, Yıldırım (2022c). Hakimiyeti Milliye gazetesinin Başyazılarında Komünistlik. 31 Ocak 2022.

https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1643610720b.pdf

Koç, Yıldırım (2022d). Atatürk ve Bolseviklik. 2 Şubat 2022.

https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1643790740b.pdf

Kuruç, Bilsay (2011). **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye.** İstanbul Bilgi Üniversitesi. Eylül. İstanbul.

Kurtcebe, Nuri (ty). **Nazım Hikmet. Kuvayı Milliye**. LeMan Yayınevi. İstanbul.

Kuyaş, Ahmet (2020). 1920: En Zor Yıl. *Atlas Tarih*. S.62. Ocak-Şubat. s.81-93. İstanbul.

Lenin, İ.V. (1970). **Halkçılığın İktisadî Muhtevası.** Payel Yayınevi. İstanbul.

Makal, Ahmet (1999). **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri.** İmge Kitabevi. Ankara.

Müderrisoğlu, Alptekin (2007). **Yoksulların Zaferi: Fotoğraflarla Kurtuluş Savaşının Maddi ve Mali Kaynakları**. Denizbank Yayınları. İstanbul.

Narin Serdar (2018). "1921 Anayasası'nın Genel Özellikleri Bağlamında Yer Yönünden Yerel Yönetimler ve Siyasal Özerkliğin Reddi". *İzmir Barosu dergisi.* Eylül. s.79-109.

Okuyan, Kemal(2019). **Devrimin Gölgesinde: Berlin – Varşova - Ankara 1920**. Birinci Baskı. Yazılama Yayınevi. Eylül. İstanbul.

Okyar, Osman (2017). **Milli Mücadele Dönemi Türk – Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)**. Türkiye İş Bankası. Kültür Yayınları. 2. Baskı. İstanbul.

Omak, İbrahim (2021). **Yüzyıl Önce Türk Hukukunda Parlamento Faaliyetleri / 1921 Yılında TBMM.** TC. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kamu Hukuku Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Oyan, Oğuz (2022). "Altılı Mutabakat Metni: Ne Kadar İleriye?. *Birgün Pazar*. 6 Mart. https://www.birgun.net/haber/altili-mutabakat-metni-ne-kadar-ileriye-379484?fbclid=IwAR1rHi7XD78MZsO0IBwsFYPlbMib7BsrvCHaZocd-4DkhxQ583TyurbrKPuo. Erişim tarihi: 9 Mart 2022.

Ökmen, Necdet (1969). **Halkçılık Üzerine**. Latin Matbaası. İstanbul.

Önder, Mehmet (1986). **Milli Mücadelenin Yanında ve Safında: Öğüd gazetesi (Bilgiler – Belgeler)**. Güven Matbaası. Ankara.

Özakman, Turgut (2015). **1881 – 1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi**. Bilgi Yayınevi. Ankara.

Özdemir, Hikmet (2004). **Amasya Belgelerini Yeniden Okumak**. TC. Amasya Valiliği Kültür Yayınları No:7. Haziran.

Perinçek, Doğu (2008). **Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri.** Kaynak Yayınları. Mayıs. İstanbul.

Perinçek, Mehmet (2014). **Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri: Sovyet Arşiv Belgeleriyle**. Kaynak Yayınları. 4. Baskı. İstanbul.

Sarıhan, Zeki (1995). **Kurtuluş Savaşı Günlüğü. TBMM'den Sakarya Savaşına. (23 Nisan 1920 – 22 Ağustos 1921)**. C.III. Türk Tarih Kurumu. Ankara.

Sarıhan, Zeki (1998). "Halk Çağının Ürünü 'Halkçılık Beyannamesi'. *Teori dergisi. Kemalizm'de Halkçılık Özel Sayısı*. Aralık. S. 107. s.3-15. Ankara.

Sevinç, Murat – Demirkent Dinçer (2017). **Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası. 1921 Anayasası ve Tutanakları.** İletişim Yayınları. İstanbul.

Sezgin, Ömür (2005). **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**. İmge Kitabevi. 2. Baskı. Ankara.

Soysal, Mümtaz (1983). " Türk Anayasacılığında Kemalist Yaklaşımın Anlamı". *Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17 – 22 Mayıs 1981). Bildiriler ve Tartışmalar*. Türkiye İş Bankası. Kültür Yayınları. s.209 -218Ankara.

Soysal, Mümtaz (2011). **Anayasaya Giriş.** (Editör: İlter Ertuğrul). İmge Kitabevi. 3. Baskı. Kasım. Ankara.

Sunay, Cengiz (2007). **Son Karar Misak-ı Milli: Son Osmanlı Meclisi'nin Yakın Tarihe Yön Veren Kararı.** Doğan Kitap. Aralık. İstanbul.

Sürmeli, Serpil (2006). "Sergey Petroviç Natsarenus'un Ankara Büyükelçiliği Sırasında Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti İle İlişkiler". *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk dergisi*. C.V. S.2, s.31-55. Erzurum.

Şahinkaya, Serdar (2009). **Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası.** ODTÜ Yayıncılık. 2. Basım. Kasım. Ankara.

Şahinkaya, Serdar (2019). "Mustafa Kemâl Paşa'nın Halkçılık Programı 13 Eylûl 1920". *Memleket Siyaset Yönetim dergisi*. S.32.s.183-194. Ankara.

Tanör, Bülent (1998). **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918 – 1920)**. Yapı Kredi Yayınları. Birinci Baskı. İstanbul.

Tanör, Bülent (2020). **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**. Yapı Kredi Yayınları. Cogito Dizisi. 34. Basım. Kasım. İstanbul.

Tekeli, İlhan – Şaylan, Gencay (1978). "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi" *Toplum ve Bilim*. S.6-7. Yaz – Güz. s.44-110. İstanbul.

Tekeli, İlhan (1983): "Türkiye'de Halkçılık". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C.7. İletişim Yayınları. s.1929 – 1935. İstanbul.

Teori dergisi (1998). "Halkçılık Programı". *Sol Güçbirliği – Sol İktidar Özel Sayısı*. S. 104. s.24-26. Eylül. İstanbul.

Toprak, Zafer (1977). "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu". **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923 – 1938**. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Derneği Yayını. Eylül. İstanbul. s.13 – 38.

Toprak, Zafer (1977a). "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık". *Toplum ve Bilim dergisi*. Bahar. S.1.s.92-123. İstanbul.

Toprak, Zafer (2011). "Halk Fırkası'nın Kuruluş Evresi: Halkçılık Programı ve 1923 Nizamnamesi" *Toplumsal Tarih dergi*si. S.213. Eylül. s.20-29.İstanbul.

Toprak, Zafer (2020). **Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi.** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2. Baskı. Haziran. İstanbul.

Toy, Erol (2007). **O'na Katılmak: Dünden Yarına Türkiye Cumhuriyeti**. Gürer Yayınları. Birinci Baskı. İstanbul.

Tör, Vedat, Nedim (2010). **Yıllar Böyle Geçti.** Yapı Kredi Yayınları. 2. Baskı. İstanbul.

Tuncer, Erol (Yayına Hazırlayan). (2021). **Cumhuriyet Halk Partisi Parti Programları (1923 – 1976).** Tesav Yayınları. Birinci Baskı. Ankara

Tunçay, Mete (1972). **<<Mesaî>>. Halk Şûrâları Programı 1920**. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 328. Sevinç Matbaası. Ankara.

Tunçay, Mete (2019). **Türkiye'de Sol Akımlar. 1908 – 1925**. C.I. İletişim Yayınları. 2. Baskı. İstanbul. (Özellikle; 2. Bölüm: Millî Mücadele Anadolu'sunda Solculuk. s. 257 -346).

Türkiye Komünist Partisi (2021). **Parti Tarihi: Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluş Dinamikleri.** Yazılama Yayınevi: 216. Parti Kitaplığı:2. Birinci Baskı. Ocak. İstanbul.

Uyar, Hakkı (2022). 1921 Anayasası ve Parlamenter Sistem. *Cumhuriyet gazetesi*. 22 Mart. s.2.

https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/1921-anayasasi-ve-parlamenter-sistem-prof-dr-hakki-uyar-1918157. Erişim tarihi: 22 Mart 2022.

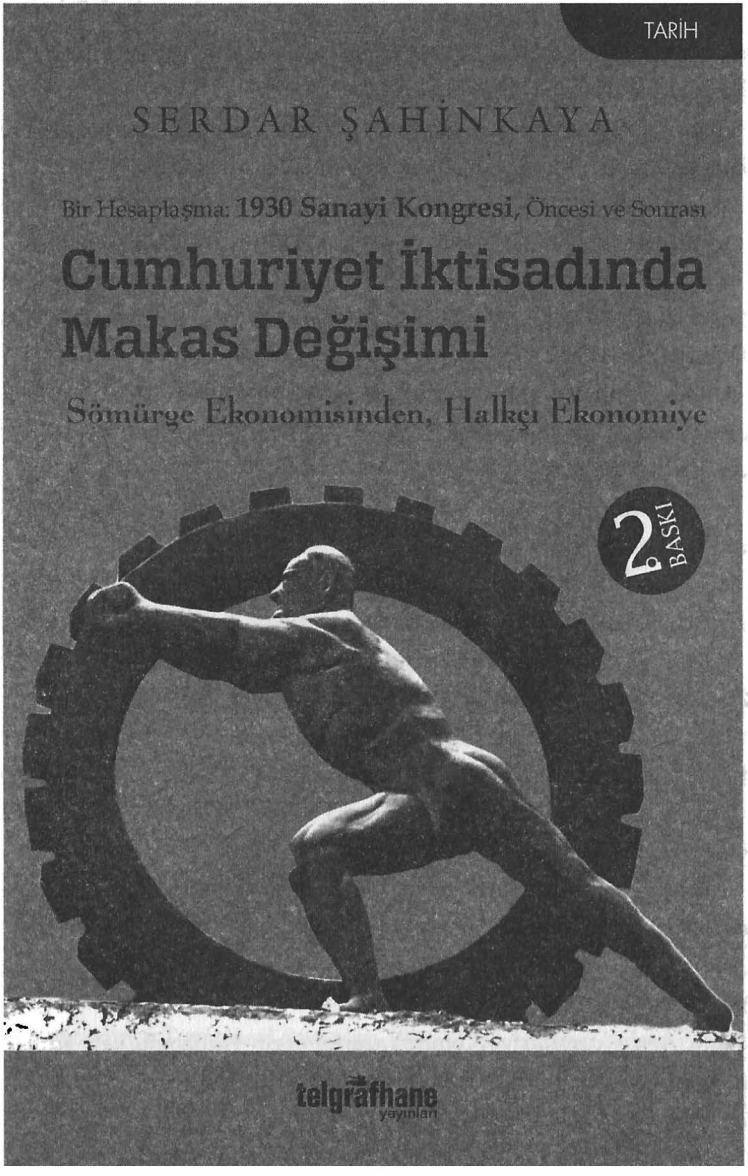
Ünüvar, Veysel (1997). **Kurtuluş Savaşında Bolşeviklerle Sekiz Ay, 1920 -1921.** Mete Tunçay'ın Önsözüyle . Göçebe Yayınları. 2. Baskı. İstanbul.

Üşür, İşaya, (2021). "Sanayileşme – Planlama ve Mustafa Kemal Atatürk: İktisat Politikası mı? Strateji mi? *Prof. Dr. İşaya Üşür'ün Yazıları: Sanayi, Sanayileşme, Teknoloji.* (Derleyenler. Serdar Şahinkaya, Ahmet Arif Eren). Dost Kitabevi Yayınları. Haziran. Ankara.s.211-215.

Velidedeoğlu, Veldet Hıfzı (1999). **İlk Meclis**. Cumhuriyet gazetesi Okura Armağan Kitabı. Nisan. İstanbul.

Yıldızoğlu, Ergin (2022). Kafa Karışıklığı mı, teslimiyet mi? *Cumhuriyet gazetesi*. 7 Mart.

https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ergin-yildizoglu/kafa-karisikligi-mi-teslimiyet-mi-1913582. Erişim tarihi: 7 Mart 2022.

TARİH
SERDAR ŞAHİNKAYA
Bir Hesaplaşma: 1930 Sanayi Kongresi, Öncesi ve Sonrası
Cumhuriyet İktisadında Makas Değişimi
Sömürge Ekonomisinden, Halkçı Ekonomiye
2 BASKI
telgrafhane yayınları

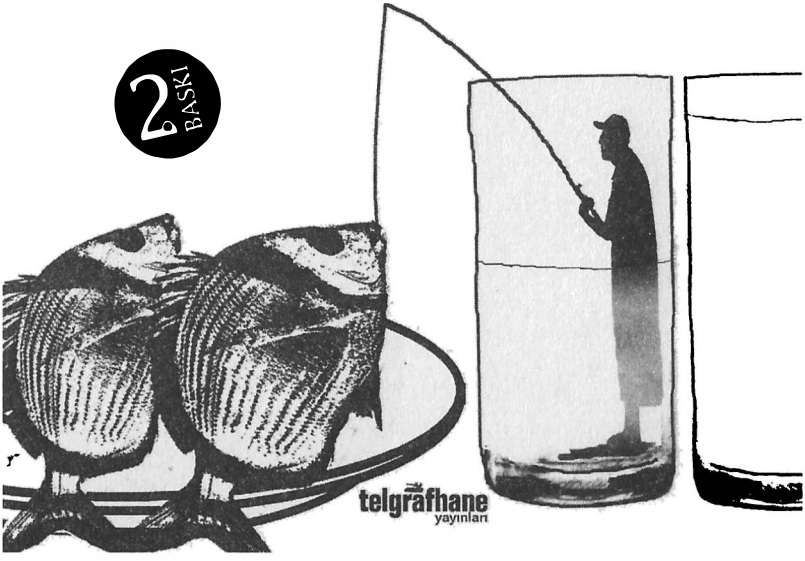

SERDAR ŞAHİNKAYA

BOĞAZLAR MESELESİ

"Mide de, kalp gibi 'sol'dadır"

2. BASKI

telgrafhane yayınları

telgrafhane
yayınları

Emeğin yanında, Aydınlanmanın izinde

www.telgrafhane.com.tr

"Esasen, devirleri ayıran bir çizgi olmak gerekir..."
Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Bugüne dek birçok kaynakta adı geçmesine rağmen metni bulunmayan; kimi tarihçilerce varlığına dahi şüpheyle yaklaşılan 1920 Halkçılık Programı, ilk kez tam metni ve iktisadi-tarihsel gerçekliği ile okura sunuluyor.

Serdar Şahinkaya, bu titiz çalışmasında, Osmanlı'nın yıkılışı sonrası Anadolu'da yakılmaya başlanan devrim ateşlerinin, halkçı bir özle büyüyüp, yüzyıllar süren bir karanlığı yurttan kovuşunu farklı bir cepheden inceliyor.

Mustafa Kemal'in daha ilk adımda kurtuluş mücadelesine verdiği devrimci cansuyunu; Sovyetler Birliği ile kardeşçe ve halkçı özde yürütülen işbirliğini, bir yandan hatları ortaya çıkan gelecek hedefini; tüm bunların somutlaştığı metin olan ve 18 Eylül 1920'de TBMM kürsüsünden okunan "Halkçılık Programı"nı, Cumhuriyet'in âdeta değişmez yasası olarak bir kez daha ortaya koyuyor.

"1919'un sonundan 1920'nin sonuna uzanan süreç,
bir devrim dönemidir. Görülmektedir ki;
Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı,
kütüphane masalarında değil,
cephelerdeki süngülerin şakırtısı,
çizmelerin tozu ile
yani 'ateşle, demirle, kanla' yazılmıştır..."

KDV'den muaftır. **38 TL**

telgrafhane yayınları
www.telgrafhane.com.tr
/telgrafhane
/telgrafhaneyayinlari
/telgrafhane_
9 786257 926324